

Podborský, Vladimír

Význam a funkce neolitických rondelů

In: Podborský, Vladimír. *Těšetice-Kyjovice. 4, Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1988, pp. 167-276

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122378>

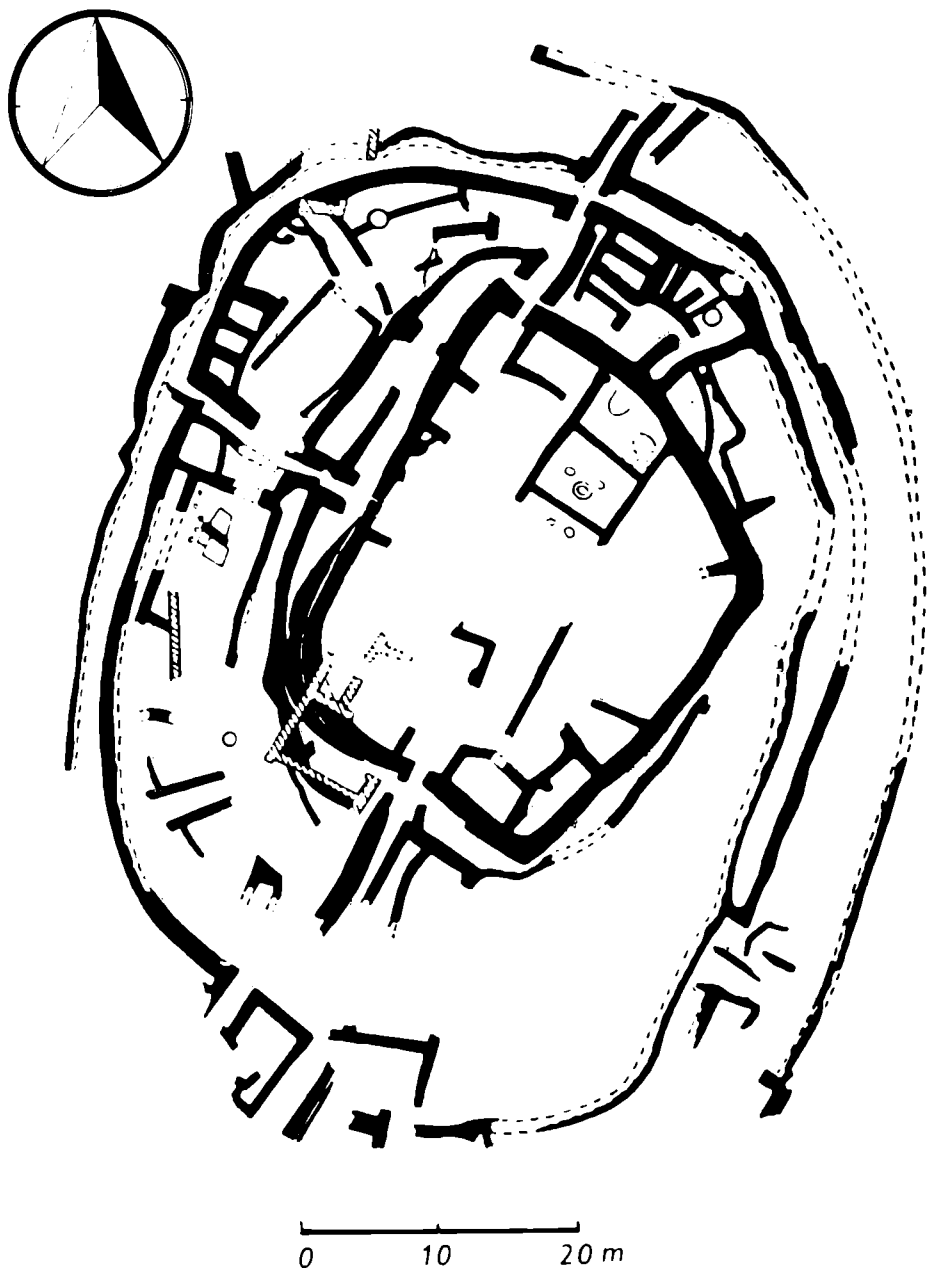
Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4. VÝZNAM A FUNKCE NEOLITICKÝCH RONDELŮ

Prvé výzkumy neolitických (chápáno v nejširším slova smyslu) fortifikací ve střední Evropě spadají ještě do 19. stol. Jeden z prvních podnětů v tomto směru vnesl do archeologie vlastně již M. WOSINSKY svými pracemi na Šancích u Lengyel (1888; srov. též ZALAI-GAÁL 1984a, 327). Na německé půdě se připisuje primát ve výzkumu nejstarších „pevností“ lidstva A. BONETOVI a jeho výzkumům na známé lokalitě Michelsberg v roce 1899 (SCHLETTE 1954, 17). Poměrně brzy nato, díky výkopům dalších dnes věhlasných neolitických (přesněji eneolitických) fortifikací v Urmitz a Mayen, přišel H. LEHNER s prvním souborným pohledem na tuto otázku a s odkazy na středozevní analogie jako Dimini a Trója (LEHNER 1910); tím vlastně zahájil novou specializaci v archeologii, která později, zvláště opět na německé půdě, nabývala stále více na přitažlivosti. Neolitické zemní „pevnosti“ (Erdwerke), byť spíše ve smyslu eneolitických opevněných nebo výšinných osad, našly záhy cestu i do syntetických monografií (SCHUCHHARDT 1926, 55n.; 1931, 46n.; 1935, 38n.; BUTTLER 1938; nově např. JAŹDŹEWSKI 1981, 230). Stejně tak jim byla věnována speciální díla (z nejvýznamnějších: SCHLETTE 1954; 1962; MAIER 1962; TABACZYŃSKI 1970; PLESLOVÁ 1972; HÖCKMANN 1975; BOELICKE 1977; VENCL 1983, 285n. aj.). Studovala se jejich poloha (výšinné místo, terénní vlna, plochý terén, vztah k vodním tokům aj. přírodním útvarům) i technická stránka opevnění (navršení valu podél příkopu nebo mezi paralelně běžící příkopy, vztah palisádového plotu k valu a příkopu apod.) a pozornosti neunikl ani značný počet průchodů v násobených opevňovacích liniích (např. Urmitz), vykládaný často jako výsledek snahy budovatelů „pevností“ umožnit rychlý přístup obráncům na ohrožená místa (LEHNER 1910, 21; BEHN 1920, 102). Brzy se začalo rozlišovat mezi skutečnými vstupy s branami a interními průchody ve fortifikacích (SCHUCHHARDT 1926, 57; nově např. BOELICKE 1977, 113) a velké defenzivní architektury se studovaly paralelně s raně antickými městy (např. „stobranými Thébami“). Od zveřejnění neolitické akropole v Dimini r. 1908 se hledaly analogie, ne-li přímo předlohy středoevropských ohrazení až na řecké pevnině (LEHNER 1910, 16n., tab. 6) a tato tendence přežila až do nejnovější

Obr. 139. Púdorys opevneného neolitického sídlíštia v Dimíni [Recko]. (Podľa S. Piggota)

doby (TICHÝ 1966; 1976, 241, tab. XXX; MÜLLER-KARPE 1974b; HÖCKMANN 1975, 282, obr. 3; VENCL 1983, 285, obr. 1). Jen zřídka se ozval k neolitickým „pevnostem“ kritický či odmítavý hlas (PARET 1946; SOUDSKÝ 1950), zato více se začalo uvažovat o různém významu ohrazení, zvláště když se definitivně ukázalo, že každé přerušování fortifikačních linií nemusí být interpretováno jako vchod do areálu. A tak lokality, spojené s pionýry výzkumu neolitických „erdwerků“ jako Mayen, Michelsberg, Goldberg, Plaidt či Urmitz, se staly známými pojmy německé i evropské archeologie. Zájem o neolitické a eneolitické „pevnosti“ přetrvával v jakýchsi vlnách až do přítomnosti.

Kdy se v dějinách lidstva objevila prvá opevnění či ohrazení?

Je-li pravdivý předpoklad, že potřeba chránit se je člověku vrozena od samého počátku jeho vývoje (obraný instinkt lze pozorovat i v živočišné říši: SCHLETTE 1954, 18), pak musíme samozřejmě počítat s opevněním osad již od samého počátku výrobní ekonomiky lidstva, tj. od začátků neolitu. Pro neolit je také dnes znalost jednoduchých opevňovacích prvků (palisáda, příkop, jednoduchý hliněný val bez dřevěné či kamenné výztuhy) obecně prokázána; platí to i pro středoevropskou LnK (TABACZYŃSKI 1970, 215 n.; PLESLOVÁ 1972, 274; VENCL

obr. 140. Letecký snímek opevněné neolitické osady La Panetteria v jižní Itálii. (Podle A. Sherratta.)

1983, 285]. Toto poznání nabylo na přesvědčivosti zvláště po výzkumu v Köln-Lindenthal [BUTTLER-HABEREY 1936], ale dlouho se udrželo mínění, že ohrazování osad spadá teprve do mladší a pozdní fáze LnK (SCHLETTE 1954, 19; TABACZYŃSKI 1970, 215, 244); tento předpoklad zajisté platí pro západní Německo, kde lze prokázat retardaci neolitické civilizace ve srovnání s pokročilejším Podunajím [LÜNING 1984, 18], ale již ve střední Evropě je situace jiná: zde jsou dnes doloženy ohrazené osady již starší fáze LnK (Eilsleben, NDR: KAUFMANN 1977; 1978; 1983, 191n.; Meindling, Bavorsko, NSR: ENGELHARDT-SCHMOTZ 1984, 32, 38); nepochybně tomu tak bude v blízké budoucnosti i ve středním Podunají.

Počet ohrazených osad staršího neolitu ve střední a západní Evropě v poválečných letech vzrostl. Kromě výšinných sídlišť (GRIMM 1958, 1) se objevily desítky rovinných osad s určitou fortifikací; byly podány již i soupisy těchto lokalit (HÖCKMANN 1975; KAUFMANN 1978, 7, obr. 6; LÜNING 1984, 10, pozn. 8; ENGELHARDT-SCHMOTZ 1984, 31—33; BAYERLEIN 1985, 77, pozn. 246, 247). Došlo i k objevům staroneolitických fortifikací na Balkáně (Azmaška Mogila?, Kazanlak, Anzabegovo, Smilčič: HÖCKMANN 1975, 292n.), v jižní Itálii (Passo di Corvo, La Panetteria: SHERRATT 1980, 146, obr. 20.2), v Karpatském bazénu (Becsehely I, Békásmegyér, Bicske: KALICZ 1878b; 1980, 117; 1984, 277; KÁROLYI 1984, 300) a v Dolním Rakousku (Schletz: NEUGEBAUER, J.-W. 1986a, 196). Vystala tudíž otázka propojení středoevropských ohrazených sídlišť lidu s LnK s balkánskými, příp. předoasijskými pevnostmi starého neolitu, resp. problém ideové závislosti na jihovýchodních předlochách či autonomního vzniku nejstarších vnitroeuropejských opevnění (PLESLOVÁ 1972, 275; KAUFMANN 1978, 8).

Poměrně velký počet staroneolitických ohrazení v Evropě umožnil již i rozlišení funkce jednotlivých druhů fortifikací (KAUFMANN 1978, 8): Jde tu jednak o osady s oválným půdorysem opevnění a vnitřní zástavbou (typ A — např. Köln-Lindenthal, Eilsleben), jednak o opevněná místa oblého (oválného až kruhového) půdorysu bez vnitřní zástavby (typ B — např. Langweiler 8, 9, Hochneukirch). Posledně zmíněný typ ohrazení má velký význam při hledání kořenů architektury mladoneolitických rondelů (viz dále).

Opevnění (ohrazení) staroneolitických sídlišť skutečně asi byla daleko častější než jsme dosud byli — pod vlivem prostorově omezených terénních výzkumů — ochotni připustit. S nástupem mladšího neolitu¹ ve střední Evropě se počet fortifikovaných osad množí a jejich účel i charakter se různí. Odpovídá to pokročilemu vývoji sídlištní architektury v jihovýchodoevropských centrech (TODOROVA 1973; 1986; 167n.), ve východní Evropě (FLORESCU 1966; 1969; TABACZYŃSKI 1970, 236n.; ŠMAGLIJ 1986) i v areálech sopot-lengyelské kultury (DI-

¹ Pokud jde o periodizaci přidržuji se rozdělení neolitu a eneolitu na jednotlivé stupně, jak je to běžné v české odborné literatuře (srov. E. NEUSTUPNÝ 1968); rozlišuji tedy starší neolit (LnK), střední (železovský stupeň, šárecký stupeň a VK) a mladší neolit (IngK). Periodizaci běžnou dnes v Německu a Rakousku (neolit v širším smyslu slova, např. LÜNING 1975, 78n.; RUTTKAY 1981, 75), podle níž podstatná část MMK (MOG) patří střednímu neolitu, neuvívám i přesto, že se její nomenklaturou nestá řada symposií o LngK v poslední době.

MITRIJEVIĆ 1968, 12n.; TASIĆ 1986). Také v oblasti středodunajské lengyelské kultury, která přináší mnoho inovací téměř ve všech oblastech materiální i duchovní sféry, se tendence opevňování sídlišť zřetelně projevuje.

Na opevnění osad lidu s MMK poukázal prvně F. VILDOMEK, který na příkop narazil v Hlubokých Mašůvkách; oválný příkop kolem osady fáze MMK IIa, přerušovaný vchody, na této světoznámé lokalitě pak odkryl J. NEUSTUPNÝ (1950; 1969; 1970; srov. též LIČKA—BAREŠ 1979, 100, tab. 2, nebo PODBORSKÝ 1984a, 118—119, tab. 2). Téměř současně identifikoval opevněnou mladolengyelskou osadu v Uherském Brodě-Kyčkově J. PAVELČÍK (1950). Poté delší dobu odkryvů fortifikací na lengyelských sídlištích nepřibýlo. Jedinou výjimkou byl odkryv na „Zámečku“ v Nitrianském Hrádku, kde A. TOČÍK — byt při realizaci jiného výzkumného programu — otevřel a pečlivě zdokumentoval v letech 1957—1960 také systém lengyelských příkopů, včetně torza rondelu (TOČÍK 1981, I/1, 16—22, obr. 3, 4). Počátkem 60. let přichází nová vlna terénních výzkumů osad MMK a s ní i objevy složitých fortifikací: R. TIČHÝ zachycuje příkopový a palisádový komplex v Křepicích (1962; 1963; 1964), který — pod vlivem hlubokomašůvecké fortifikace — rekonstruuje původně do oválné podoby. Předpoklad oválného půdorysu příkopu v Těšeticích-Kyjovicích, který bezprostředně po objevu tohoto prvku také existoval, byl záhy korigován magnetometrickou prospekcí (WEBER—VILDOMEK—PODBORSKÝ 1971): ta prokázala kruhový tvar opevňovacího příkopu. Poté byl brán spíše zřetel na jihoněmecké kruhové příkopy (Kothingeichendorf, Bochum-Kirchhagen), do té doby u nás známé málo.²

Výzkum v Těšeticích-Kyjovicích zahájil vpravdě novou etapu poznání mladoneolitických fortifikací. Fakticky objevil pro střední Evropu nový kulturní fenomén — kruhový opevněný areál se 4 vstupy obrácenými k hlavním světovým stranám, pro nějž se později i u nás ustálil termín „rondel“. Podle zákona série se záhy nato začaly objevovat na lengyelských sídlištích středního Podunají analogické objekty, nebo alespoň byly na řadě lokalit identifikovány příkopy. 70. léta byla dobou hledání smyslu kruhových fortifikací, počátek 80. let pak přinesl — díky letecké a magnetometrické prospekci — objevy desítek nových rondelů a zahájil etapu „rondelové archeologie“. Odkryv na „Sutnách“ v Těšeticích-Kyjovicích zaujímá v této souvislosti primární postavení, neboť se stal — chtě nechtě — modelovým objektem.

Pod vlivem těšetického kruhu došlo k přehodnocení původních rekonstrukcí oválních opevnění a nově zjišťované příkopy začaly být apriori hodnoceny jako kruhové (Bulhary); ba dokonce se kruhové konstrukce v některých případech (Frauenhofen) ukázaly být násilné. Zpětně se také podařilo identifikovat rondely na těch sídlištích, kde původně fortifikační prvky takový tvar nepředpokládaly (Aszód, Nitri-

² Za upozornění na tyto objekty a za další cenné rady, které směřovaly celkový postup odkryvů v Těšeticích-Kyjovicích v 70. letech, srdečně děkuji dr. H. Quittovi.

anský Hrádok]); došlo i k rehabilitaci dávno zapomenutých kruhů na sídlišťích s VK v Krpech (objeven v roce 1885) a také v Bysni (1954) v Čechách.

Je však třeba přísně odlišovat kruhové areály — rondely, které nejsou opevněním celé osady, nýbrž tvoří ohrazení její zvláštní části (zvláštního místa) a nevylučují ještě další defenzi mateřské osady (je ostatně možné, že existují i soliterní rondely), od opevnění jiných půdorysů, která mohou obepínat celé sídliště a jejichž tvar může být podřízen terénním podmínkám. Rondely — a to lze předeslat — defenzivní význam nemají; ostatní fortifikace jej mohou mít a zpravidla také mají. Rozdíl obou druhů opevnění je podtržen i chronologicky: dnes řada autorů (MAURER 1982a, 89; PAVLŮ 1982, 189; RUTTKAY 1984, 232; PODBORSKÝ 1984a, 119; NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1986a, 137; KOVÁRNÍK 1986, 158; PETRASCH 1986, 232, aj.) předpokládá, že výskyt rondelů představuje časově poměrně úzce vymezený horizont nejstaršího lengyelského vývoje (Lng I, MMK Ia) a jemu odpovídající fáze vývoje sousedních kultur, především VK. Naproti tomu opevnění osad jako celku se může vyskytnout — jak bylo pověděno výše — po celý neolit, nemezeně na určitý časový horizont, i když v LngK je zatím doloženo teprve od fáze MMK Ib (NEUGEBAUER, J.-W. 1977; 1984).

Přesto dochází i v novějších pracích ke směšování obou zmíněných objektů: pod pojem rondel se nesprávně zahrnují i jiné, pravidelně také mladší, defenzivní útvary (BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986; BÁLEK—HAŠEK 1986). Zároveň se však již objevuje kritický přístup k dané problematice (KALICZ 1984, 281; URBAN 1984) a různé druhy opevnění se začínají od sebe odlišovat.

V té souvislosti vyvstává problém možnosti přežívání rondelů do mladších období pravěku, resp. otázka nezávislého výskytu kruhových opevnění i mimo neolit. Takovou možnost samozřejmě vyloučit nelze, zvláště když povrchová stopa (např. na špatně čitelném leteckém snímku) může setřít důležité detaily (přerušení příkopů, existenci valů apod.) a tím i difference mezi skutečnými neolitickými kruhy a jinými mladšími objekty, např. kruhovými hrádky typu „Burgstall“ či „Hausberg“; právě raně středověké kruhové fortifikace mohou být při zběžné prospekci s rondelem zaměněny, neboť jejich destrukce jim propůjčuje podobný vzhled (SCHULDT 1954, obr. 1; DONAT 1978; NEUGEBAUER, J.-W. 1979, tab. 27:1, 34:4, 43:3). Stává se také, že původně do neolitu řazený rondel (např. Niederlindhardt v Bavorsku: ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 33, tab. 12) se v dalším průběhu průzkumu ukázal být středověkým objektem (laskavé sdělení K. SCHMOTZE z dubna 1987). Některé přibližně kruhové útvary bývají také eneolitické: Tak „erdwerk“ z Grossburgstall v Dolním Rakousku, objevený H. MAUREREM, patří podle povrchovým nálezů prospektora kultury Mödling—Zöbing—Jevišovice (MAURER 1982a, 89; 1986, 294). Řada rondelů pak bývá připisována chamské skupině: např. objekty z Hienheim, Uenze, Piesenkofen (MODDERMAN 1977, 55; 1986; SCHWARZ 1975, 228n., obr. 50; BAYERLEIN 1985, 79, pozn. 262), nebo nově zkoumané objekty v Galgenberg (OTTAWAY 1982) a v Riekofen (MATUSCHIK—WERNER 1982);

je však třeba říci, že tu vesměs o přísně geometrické rondely nejde (srov. dále sub 4.1.5).

Datování kruhů bez sondáže alespoň příkopu je ovšem velmi nezávazné. Jak ukázal G. TRNKA na případu objektu z Kamegg (1986, 290), svrchní planýrka příkopů nemusí být pro datování rondelů rozhodující; podle uvedeného badatele byla většina kruhových neolitických příkopů zarovnána v době věteřovské kultury a to často tak, že povrchový signál kruhu vytváří souvislé mezikruží beze stop po přerušení ve vstupech. Teprve pod věteřovskou planýrkou lze identifikovat skutečný tvar rondelu a upřesnit jeho datování. Ostatně jsme se s obdobnou situací setkali i v případě příkopu v Těšeticích-Kyjovicích (sub 2.2.1).

Rozmach soudobých prospekčních metod vede k objevu desítek rondelů. Vlastní archeologický výzkum, alespoň ověřovací, však za prospekci zaostává. Při tom pouze od může vést k přesnější klasifikaci daných památek a přinést podklady pro jejich historické zhodnocení. I přes slibně se rozvíjející „rondelovou archeologii“ tedy není ještě dostatek podkladů pro všestrannou analýzu těchto nových památek.

Nežli dospějeme k vlastnímu tématu nadepsané kapitoly budiž mi dovoleno připojit ještě několik poznámek k terminologii.

Kruhový příkop v Těšeticích-Kyjovicích a plocha, kterou ohrazuje, byly původně označovány volně opisem jako „kruhový opevněný areál“, „kruhový objekt“, „rotundovitý areál“ apod. Jen v úplných začátcích se výjimečně objevil i pojem „kruhová pevnost“, který ovšem presumoval celému objektu již i funkci a význam. Záhy byl tento termín nahrazen — opět významově presumtivním — názvem „správně religiózní areál (centrum)“ osady; toto označení je asi nejvýstižnější (viz k tomu sub 4.4), je však příliš popisné a zdlouhavé. V německé literatuře se již dříve pro označení dotyčných památek používalo termínů „Rondell“ či „Monumentalplätze“ (MAIER 1962, 19; RUTTKAY 1984, 232). V diskusi na symposiu v Poysdorf/Laa a. d. Thaya v dubnu 1983 se vyskytly termíny „Ringtempel“ (H. QUITTA), „Dorfkirche“ (B. ENGELHARDT) a zejména opět „Rondell“ (J. LÜNING, H. QUITTA, C. EIBNER); tento posledně uvedený pojem posléze převládl a stal se obecným označením kruhových příkopů. Jeho předností je interlingvistické znění, stručnost a výstižnost, i to, že nepodsouvá daným objektům předem určitý význam. Termín rondel se objevil již dříve i v české literatuře (ZÁPOTOCKÁ 1983, 476, 483), kam se stejně tak případ od případu zanáší i anglický termín henge (ZÁPOTOCKÁ 1983, 483). Pojem rondel od roku 1983 u nás značně zdomácněl; stává se jednou z novodobých základních kategorií evropské archeologie.

4.1 ROZŠÍŘENÍ RONDELŮ

Podle I. PAVLŮ (1984, 73) lze výskyt rondelů očekávat prakticky na celém území bývalé LnK, v níž se obvykle hledají i kořeny a vývojové předlohy těchto specificky mladoneolitických útvarů. Stejného mínění

je také J. MAKKAY (1986, 24n.), který nejstarší rituální ohrazení pojímá jako obecný indoevropský zvyk, datovatelný do doby indoevropské jazykové jednoty; podle J. MAKKAYE lze kruhová či čtyřúhelníková sakrální ohrazení očekávat také v území rozšíření jižních Indoevropanů (Lerna IV), i v sídelních prostorách jihoruských, zvláště v oblasti kultury jámové a tripylské (l. c., 27).

Tento optimistický názor sdílí i řada dalších autorů a do budoucna jej vskutku nelze vyloučit. Zatím však je třeba vycházet z daného stavu archeologických výzkumů a podle něho je výskyt rondelů omezen na širší oblast dunajsko-rýnskou,³ přesněji na střední a horní Podunají (ve středním Podunají se vyskytují spíše severně řeky, v horním Podunají jižně toku) a na střední Porýní (obr. 172). Největší kumulace rondelů je — také zásluhou intenzivní prospektorské činnosti v Rakousku a ČSSR — zatím ve středním Podunají. Primární by měly být (dosud nepočtené) kruhy v Karpatické kotlině. Zatím nejasná je situace v povodí Dunaj—Dráva, kde se výskyt rondelů předpokládá (KOVÁRNÍK 1986, 156),⁴ kde však dosud nebyly bezpečně prokázány. Nejsou ani hlouběji na Balkáně, kde převládají, jak se situace jeví, čtyřúhelníkové typy sakrálních i profánních fortifikací (TODOROVA 1973; 1986, 167n.; KALICZ 1984, 277) — vedle opevnění celých osad, půdorysně variabilních (FLORESCU 1966; 1969). V Potisí tvoří určitou analogii kruhovým příkopům zatím ojedinělá sakrální mohyla v Szarvas (MAKKAY 1981). Dále k východu rondely rozšířeny nejsou, přestože koncepce kruhové sídlištní zástavby v tripylské kultuře na Ukrajině je jim blízká a přestože fortifikace osad s hrotitým příkopem zde známy jsou (ZBENOVIČ 1967, obr. 1,2). Směrem proti toku Dunaje kruhů zjevně ubývá, v Porýní jsou zatím nepočtené zvláště vzhledem k poměrně velkým počtům staroneolitických „erdwerků“. Pozornosti zasluhuje také rozptyl rondelů směrem k severu: nikoli ojedinělé jsou v Čechách, nejsevernější vůbec pochází z NDR (Quenstedt); zatím nejsou známy ze severní Moravy a Slezska a také předpoklad jejich výskytu v Malopolsku (KOVÁRNÍK 1986, 156; PAVLŮ 1986, 260) zůstává dosud neprokázán.

V souvislosti se střeoevropskými rondely je však nutno mít na zřeteli také anglické památníky typu henge, přestože jde o objekty geograficky vzdálené a chronologicky podstatně mladší (viz dále sub 4.1.7). Tvarová dispozice anglických megalitických čtvercových a zvláště kruhových kromlechů je ale natolik podobná střeoevropským kruhům (případně čtyřúhelníkovitým ohrazením), že nelze než souhlasit s názorem, že anglické henge jsou pozdními pokračovateli vnitroeuropejských rondelů (srov. posledně MAKKAY 1986, 24, pozn. 43).

Základem shrnutí významu a funkce rondelů musí být charakteristika dosud známých objektů, zvláště těch, na nichž výzkum již přinesl konkrétní nová fakta. Tuto charakteristiku podáme podle jednotlivých hlavních oblastí výskytu.

³ H. QUITTA, *MittÖA* 33/34, 1983—1984, 2. sv., 351.

⁴ N. KALICZ, *MittÖA* 33/34, 1983—1984, 2. sv., 351.

Z území Moravy jsou dnes již známa nejméně 2 sídliště LnK s příkopovým ohrazením (opevněním). Již roku 1951 zachytil při zachraňovací průzkumu příkop na sídlišti s LnK mladší fáze v Uničově J. NEKVASIL (1953, 727, 729). Zejména však objev V. ONDRUŠE na známém sídlišti LnK u Vedrovic přinesl důkaz existence opevňovacího příkopu (typu „Sohlgraben“) kolem osady střední fáze LnK (obr. 147).⁵ Z dosavadních objektů tohoto druhu nelze — žel — vyvodit žádný vztah k vlastním rondelům mladoneolitických sídlišť, neboť chybí teoretický mezičlánek z doby VK.

Po objevu kruhu v Těšeticích-Kyjovicích došlo na Moravě v rámci všeobecné vlny zájmu o tento nový fenomén k řadě cílených prospekcií, které organizovali badatelé mladší generace, vyškolení vesměs na těšeticke lokalitě. Roku 1983 začal s leteckým průzkumem na jižní Moravě J. KOVÁRNÍK (1985; 1986, 152n.), který již před tím vizuálně identifikoval kruhový útvar u Zvěrkovic (1980). O něco později zahájili plánovitě snímkování terénu a následná magnetometrická měření členové IRB ARŮ ČSAV v Brně (BÁLEK 1985; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986; BÁLEK—HAŠEK 1986). Díky této záslužné činnosti je dnes na Moravě evidováno asi 15 lokalit s více méně průkaznými kruhovými příkopy. Ne všechny letecky pozorované kruhy však byly identifikovány také geofyzikálně: ukázalo se, že zdání kruhových útvarů může být způsobeno i jinými než archeologickými (např. geologickými, pedologickými) úkazy (HAŠEK—BÁLEK—MĚŘÍNSKÝ—PAVELČÍK—UNGER 1985b, 16). Zatím jen menší část potenciálních rondelů byla ověřena také archeologicky.

1. **BULHARY** (okr. Břeclav) — obr. 141:1, 173:19.

R. 1977 identifikovali Z. MĚŘÍNSKÝ a S. STUHLÍK při záchranném výzkumu v bývalé Gajdošově cihelně v Bulhar sídlišti s MMK se zbytky kruhových (?) příkopů a stopy sídliště věteřovské kultury. Lokalita se nachází na zbytku terasy nad řekou Dyjí, na jejím jižním břehu. Řeka zerodovala SV část polohy, JZ a JV část naleziště je zničena těžbou hlíny, takže z dvojitého rondelu zbývá poměrně úzký (š 13—28 m) pruh, tvořící výsek kruhů vinoucí se ve směru SZ—JV. Orientační výzkum zde spolu s výše jmenovanými provedl L. KUNDERA: prozkoumali řez vnitřním příkopem a část zachovalé vnitřní plochy. Vnější příkop byl zjištěn magnetometricky a jen částečně mohl být ověřen také archeologicky.

Na základě zjištěných skutečností lze situaci rekonstruovat takto: Rondel sestával z vnitřní palisády, která vymezovala vnitřní prostor (v ideální rekonstrukci) na kruh o \varnothing asi 63 m. V odstupu 5—7 m sledoval palisádu hlavní příkop, jehož vnitřní hrana by uzavírala kruh o \varnothing asi 75 m. Ze vzdálenosti 15—20 m sledoval hlavní příkop jiný (vnější) příkop, který by uzavíral plochu o \varnothing asi 110 m; tento vnější příkop byl archeologicky potvrzen jen v povrchové vrstvě (do hl 120 cm), v níž převažoval věteřovský inventář; je však pravděpodobné, že šlo pouze o věteřovskou planýrku původně mladoneolitického zařízení.

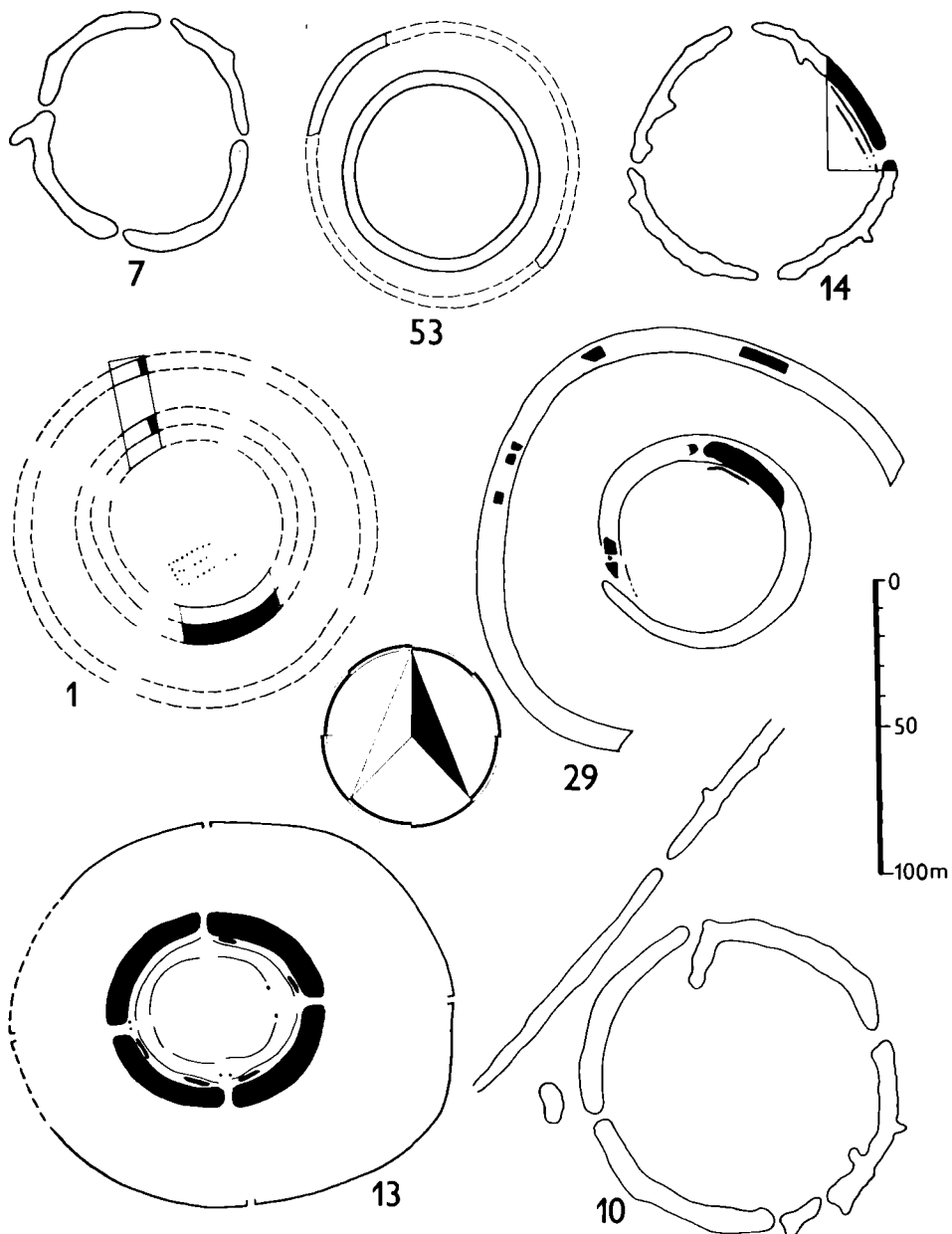
Na zkoumané ploše se nepodařilo zjistit žádné vstupy do objektu.

Hlavní příkop typu „Spitzgraben“ byl při ústí na povrchu široký cca 600 cm a dosahoval hloubky asi 450 cm (obr. 173:19). Jeho výplň (kromě povrchové humu-

⁵ Příteli dr. V. ODRUŠOVI, přednostovi prehistorického oddělení Moravského muzea v Brně a vedoucími výzkumu ve Vedrovicích, děkuji za vřelé sdělení četných informací.

sovité deprese) tvořila mohutná kompaktní vrstva hnědozemě; pouze spodní část s hrotem nesla stopy přirozeného zvrstvení. Spodní část hrotu měla výplň podobnou těšetickým vrstvičkám „z doby údržby příkopu“. V povrchových vrstvách obou příkopů se objevovaly také kameny. Z vnitřního příkopu pochází nepočtená keramika patrně fáze IIa (?) MMK.

Na vnitřní ploše rondelu se našlo několik obyčejných jam s MMK. Významný

Obr. 141. Rondely středního a horního Podunají. 1 -- Bulhary. 7 -- Němčičky. 10 -- Rašovice. 13 -- Těšetice-Kyjovice. 14 -- Vedrovice. 29 -- Kamegg. 53 -- Oberpörsing-Gneiding. (Podle autorů citovaných v soupise rondelů.)

z nich je zvláště objekt 17, který obsahoval navíc skelet psa a část malé ženské sošky stříelického typu (PODBORSKÝ 1985, 41, tab. 17:2). Některé jámy patřily následnému věteřovskému osídlení. V předpokládaném JV segmentu vnitřku rondelů byl identifikován půdorys kúlového domu (830/900 cm X 550/620 cm), situovaný delší osou ve směru SV—JZ, otevřený k SV. Jeho souvislost s rondelem je velmi pravděpodobná. (MĚŘÍNSKÝ—STUHLÍK 1980; DOSTÁL—HAŠEK—MAYER—MĚŘÍNSKÝ—VIGNATIOVÁ 1981, 50—51, obr. 2; KUNDERA—STUHLÍK—MĚŘÍNSKÝ 1987.)

2. DIVÁKY (okr. Břeclav).

Východně Divák v trati „Díly v zelách“ identifikovali J. UNGER a P. KOŠTUŘÍK na neolitickém sídlišti tmavě se rýsující obloukovitý pruh, který by uzavíral kruh o Ø cca 150 m. Geofyzikálním měřením r. 1984 se předpoklad kruhového objektu nepotvrdil (naměřené anomálie na inkriminované ploše ukazují spíše na větší objekty seskupené do půlkruhu); situace zůstává nadále nejasná.

(KOŠTUŘÍK—UNGER 1985, 43; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985a, 13—15, obr. 5a, b, c, 7; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, obr. 9.)

3. HUSTOPEČE (okr. Břeclav).

Severovýchodně od Hustopeče, u silnice do Kurdějova, se nalézá na prudším k SZ obrácenému svahu stopa kruhového útvaru. Magnetometrickým měřením r. 1984 bylo zjištěno, že magnetické pole je v tomto prostoru značně narušeno (vedení vysokého napětí) a systém archeologických objektů dost spletitý, přesto však z vypracované mapy lineárních a izometrických anomálií vyplynulo, že by mohlo jít o kruhový příkop o Ø cca 70 m; směry vstupů nelze přesně stanovit, dva z nich lze předpokládat na S a na V straně. Poměrně rozsáhlý objekt (20 X 30 m) byl magnetometrickou prospekci identifikován také uvnitř předpokládaného kruhu, při jižním okraji zkoumané plochy, v blízkosti vrcholu kopce.

(HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985a, 15, 17, obr. 8; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, 569—571, obr. 10.)

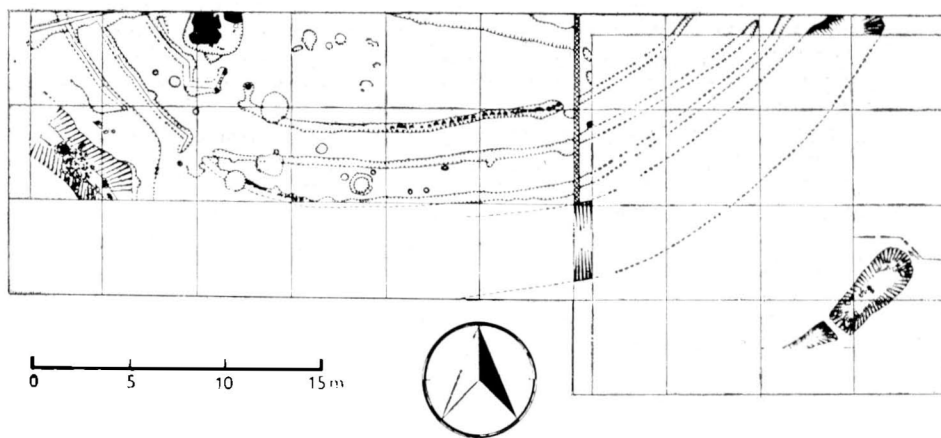
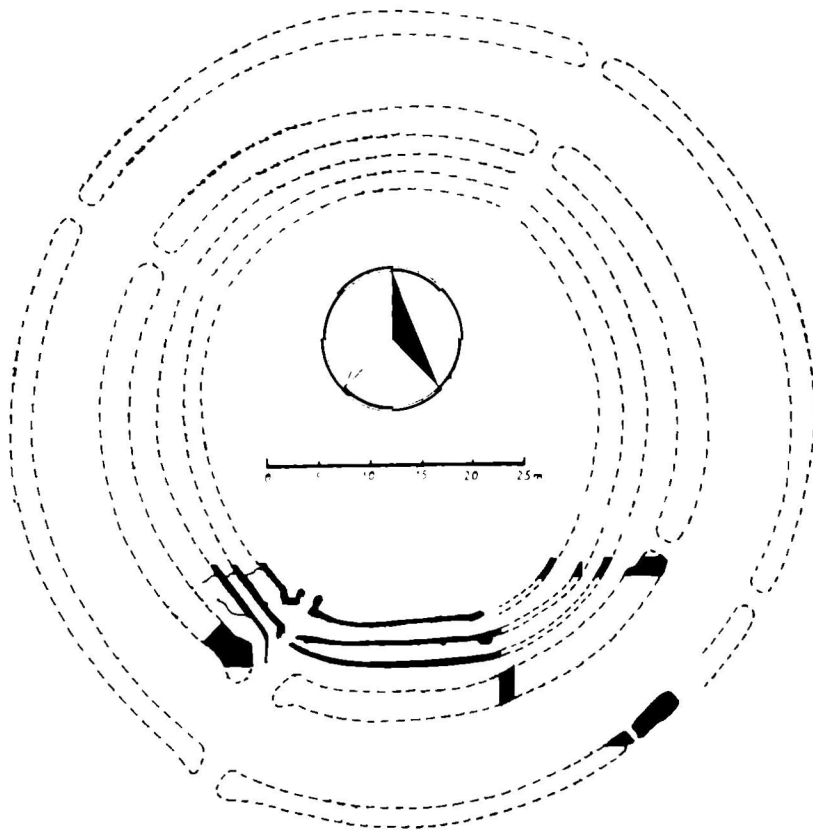
4. KŘEPICE (okr. Znojmo) — obr. 142.

Část pravděpodobně kruhového, dost složitěho opevňovacího systému zachytil v letech 1962—1964 v trati „Čtvrtky“ R. TICHÝ. Objekt se rozkládá na Z svahu nápadně terénní zvýšeniny. Podařilo se prozkoumat jižní úsek fortifikace: sestávala ze dvou, do skalnatého podloží vyhloubených mělkých a úzkých příkopků a tří vnitřních palisádových žlabů. Oba příkopky byly zachyceny jen fragmentárně. Lépe znám je průběh všech tří palisád: daly se identifikovat základovými žlaby (š 50 cm), v nichž se lokálně rýsovaly i kúlové jamky. Palisády probíhaly paralelně ve vzdálenosti přibližně 2 m od sebe. V JZ směru vedl do opevnění asi 150 cm široký průchod, vybavený nejméně z vnitřní strany branou.

Vnitřní příkop sledoval zřejmě oblouk vnější palisády opět ve vzdálenosti asi 2 m; šlo o „Sohlgraben“ (š ústí 250 cm, š dna 50—75 cm, hl 200 cm). Přerušení příkopu v jeho JZ části respektuje průchod palisádami. Další náznak přerušení ve V části by ukazoval na periodicky se opakující vstupy, tentokrát zhruba z VJV směru.

Vnější příkop byl zachycen pouze v JV části v délce asi 8 m, ale i tak ukazuje obloukovité zakřivení, které sleduje ze vzdálenosti asi 9 m průběh příkopu vnitřního. Tento příkop je užší a mělčí (š asi 200 cm, hl 150 cm). Překvapuje ukončení vnějšího příkopu v JV části jeho myšleného průběhu; toto ukončení, jehož protějšek již v terénu nebyl sledován, signalizuje vstup do areálu z JV směru, vstup, který není vázán na přerušení průběhu vnitřního příkopu a palisád. Tato nepravidelnost, a také úzké průchody v palisádách vedly R. TICHÉHO k úvahám o labyrintovitě konstruovaném opevnění, které mělo především defenzivní charakter (TICHÝ 1976, 241).

R. TICHÝ předpokládal původně oválnou koncepci celého opevnění. Po odkryvu rondelů v Těšetících-Kyjovicích připouštěl i možnost kruhové rekonstrukce jednotlivých fortifikačních prvků; tato možnost je pravděpodobnější, neboť oblouk palisád a vnitřního příkopu odpovídá více průběhu deformovaného kruhu než oválu. Ideální rekonstrukce křepického objektu by odpovídala z jihu mírně zploštělému kruhu o největším průměru asi 77 m.

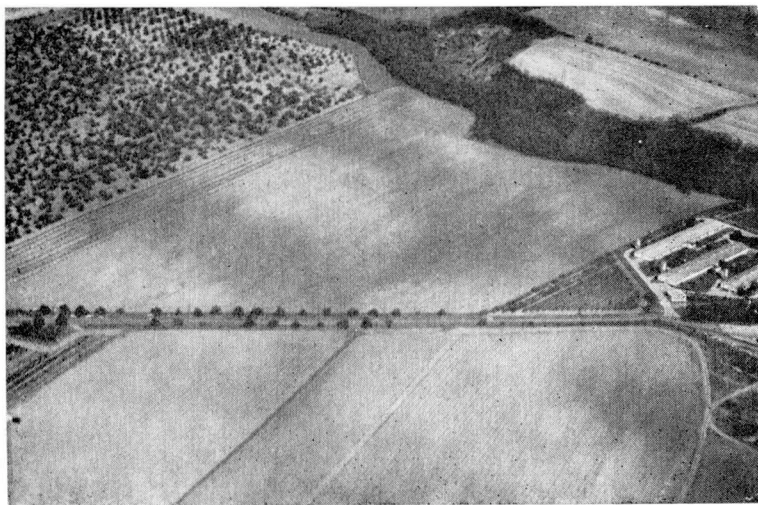
Obr. 142. Půdorys prokopané části a ideální rekonstrukce rondelu v Křepicích.
(Částečně podle R. Tichého)

Křepické příkopy obsahovaly ve výplni vrstvy kamenů; místy kameny zaplňovaly příkopy od ústí až ke dnu. Tento fakt vedl R. TICHÉHO k úvaze o původní existenci kamenných zídek u příkopů, které zpevňovaly hliněné násypy. Fortifikace by tak měla skutečně defenzivní ráz.

Vně i uvnitř ohrazené plochy se nacházely jámy se starší MMK. Ukazuje to jednak na fakt osídlení i mimo kruhový areál, jednak na datování celého objektu do fáze MMK Ia, čemuž svědčí i zaplnění příkopu s typickou keramikou. Soustava opevnění neměla zřejmě dlouhého trvání: zanikla ještě v průběhu fáze Ia (starší ani mladší osídlení nebylo na lokalitě prokázáno). Za pozornost stojí větší objekt č. 8, situovaný uvnitř areálu, těsně ze SZ u vnitřní palisády, kterou však plně respektuje: obsahoval mohutný destrukční blok hliněné pece a další běžný inventář, z něhož je významné zvláště torzo ženské plastiky střelického typu se stopami červené a žluté barvy. Pro doplnění je třeba uvést, že ještě před zachraňovacím výzkumem získalo JMM ve Znojmě z porušených objektů z této lokality kromě typického keramického inventáře také větší duté torzo polychromně malované ženské figury (PODBORSKÝ 1985, 48, tab. 7). (TICHÝ 1962; 1963; 1964; 1966; 1976; V. VILDOVEC 1985; PODBORSKÝ 1984a, 116—117, tab. 1:C.)

5. MIROSLAV (okr. Znojmo) — obr. 143.

Asi 1 km SV Miroslavi se rozkládá větší sídliště s MMK, na němž zjistil J. KOVÁRNÍK leteckým snímkováním kruhový útvar velkých rozměrů. Potenciální rondel se nachází na sprašovém svahu s mírným JV sklonem. Tmavý zásyp příkopu se zřetelně

Obr. 143. Letecký snímek kruhu u Miroslavi. (Podle J. Kovárníka)

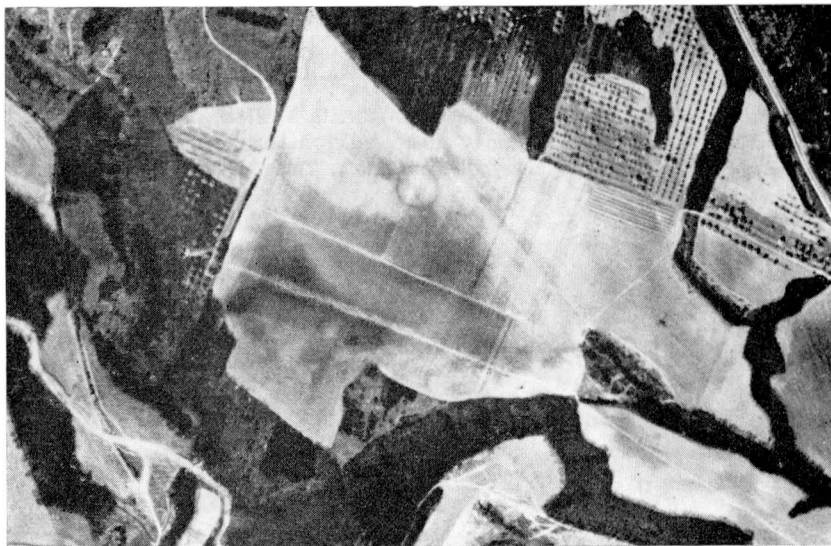
liší od okolní hnědozemě. Asi polovina objektu zasahuje západním směrem do meruňkového sadu: leteckým pozorováním se zjistilo, že stromy rostoucí v prostoru zasypaného příkopu jsou větší a jejich listová zeleň je sytější a bohatší. Objekt by patřil k největším rondelům v celé oblasti jejich rozšíření: vnější \varnothing se odhaduje na 300 m, š příkopu (resp. příkopů) na 90—100 m; mohlo by jít o vícenásobné paralelní příkopy, které povrchovým signálem splynuly v jeden široký útvar. Povrchovým sběrem získal prospektor na místě zlomky keramiky a ŠI, pravděpodobně starší fáze MMK. — Geofyzikální prospekci r. 1985 nebyl rondel lokalizován s poukazem, že snad jde o geologický jev. Situace zůstává nadále nejasná. (KOVÁRNÍK 1985, 103, tab. 17:1; 1986, 152; HAŠEK—BÁLEK—MĚŘÍNSKÝ—PAVELČÍK—UNGER 1985b, 16.)

6. MORAVSKÝ KRUMLOV (okr. Znojmo).

Zemními pracemi v trati „Hříbek“ byl r. 1984 porušen příkop typu „Splitzgraben“ (š ústí 375 cm, hl 300 cm), sledovatelný v délce 11 m. Z vnitřní strany sledoval příkop další menší příkopek (š 55 cm, hl 25 cm). Z lokality pochází keramika VK III a MMK I. Další podrobnosti zatím nejsou známy. (KOVÁRNÍK 1986, 157.)

7. NĚMČIČKY (okr. Znojmo) — obr. 141:7, 144.

V blízkosti osady byl leteckou prospekcí zjištěn na jižně exponovaném svahu kruhový objekt o \varnothing 60–80 m. Objekt prověřila r. 1984 skupina specialistů také geofyzikálním měřením: Ukázalo se, že příkop uzavírá tvar poněkud zploštělého kruhu o rozměrech 75×65 m se čtyřmi průřeznými (š vstupů 2–3 m) v hlavních světových stranách. Nápadné je menší vnější vybočení příkopu v šíři asi 4–6 m u Z vstupu směrem

Obr. 144. Letecký snímek kruhu u Němčiček. (Podle M. Báika)

k JZ; prospektoři je interpretují jako ochranu vstupu. Uvnitř areálu se lokálně koncentrují magnetické anomálie ve vzdálenosti asi 6–8 m od osy objektu; jsou vykládány jako průběh vnitřního palisádového žlabu; jsou tu zřejmě i další zemní objekty. Vlastní příkop by měl být široký 5–8 m. Terénním průzkumem (BÁLEK—KUNDERA 1984) byly z areálu kruhového objektu získány zlomky keramiky kultury s MMK. (BÁLEK 1985, 114; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘINSKÝ—SEGETH 1985a, 8, obr. 2; BÁLEK—HAŠEK 1986, 22, obr. 2; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘINSKÝ—SEGETH 1986, 559, 562 až 563, obr. 2, 3, tab. III: 1; BÁLEK—KUNDERA 1987.)

8. PETROVICE (okr. Znojmo).

Podle půdního zabarvení pozorovaného při leteckém snímkování bylo objeveno sídliště, v jehož areálu by mohl existovat kruhový příkop. Zatím bez bližších údajů. (KOVÁRNÍK 1985, 103; 1986, 152.)

9. PROKOPOV (okr. Znojmo).

Leteckým pozorováním byl zjištěn kruhový objekt také jižně od obce Prokopova, na mírném návrší. Potenciální rondel má průměr asi 60 m. Zatím bez bližších údajů. (BÁLEK 1985, 114.)

10. RAŠOVICE (okr. Vyškov) — obr. 141:10, 145.

Leteckým průzkumem zjistil J. KOVÁRNÍK zřetelně se rýsující rondel asi 500 m JJZ od obce Rašovice. Objekt se nalézá na konci sprašové plošiny, která se v těchto místech lomí v prudší sráz s východní až jihovýchodní expozicí. Vnější \varnothing objektu se podle leteckého snímku pohybuje kolem 100 m, vnitřní \varnothing kolem 77 m; geofyzikálními měřeními r. 1984 se uvedené rozměry vcelku potvrdily. Šířka příkopu se vymezila v intervalu 5—8 m; větší šířku (až 10 m) lze předpokládat na S — tj. v místech, kde rameno příkopu pokračuje v blízkosti severního vstupu směrem dovnitř objektu. Geofyzikálními měřeními byla také prokázána přítomnost pěti (!) vstupů do vnitřního areálu: vstupy (š 2—4 m) jsou periodicky rozmístěny podle hlavních světových stran, pouze z J jsou blízko sebe vchody dva. Uvnitř kruhu nebyly naměřeny žádné výraznější geofyzikální anomálie.

Terénním průzkumem lokality získal J. KOVÁRNÍK dokladový archeologický inventář: zlomky keramiky, BI, ŠI (včetně čepelky obsidiánu), který datuje lokalitu do staršího stupně MMK.

[KOVÁRNÍK 1985, 104; 1986, 154—155, obr. 2; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985a, 9—11, obr. 3; BÁLEK—HAŠEK 1986, 22—25, obr. 3; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, 563—566, obr. 4, 5, tab. I, II:2, III:2.]

obr. 145. Letecký snímek kruhu u Rašovic. (Podle M. Báčka)

11. RYBNÍKY (okr. Znojmo).

Na levé terase řeky Rokytíně při V okraji Rybníků objevil J. KOVÁRNÍK leteckým průzkumem další potenciální rondel. Podle barevných signálů má střední rozměry (\varnothing mezi 80 až 150 m). Na nalezišti je dlouhodobé neolitické osídlení, počínaje LnK, je tu však zastoupena i MMK a další běžný neolitický kamenný inventář. — Geofyzikální prospekci se r. 1984 rondel nepodařilo identifikovat; problém zůstává i nadále otevřený. [KOVÁRNÍK 1985, 103—104; 1986, 153; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985a, 18—19.]

12. SKALICE (okr. Znojmo).

SZ obce zjistil J. KOVÁRNÍK leteckým průzkumem další možný rondel. Existence

inventáře MMK (?) by mohla svědčit pro jeho mladoneolitické stáří. Zatím bez dalších podrobností.
(KOVÁRNÍK 1985, 104; 1986, 153—154.)

13. **TĚŠETICE-KYJOVICE** (okr. Znojmo) — obr. 141:13, 146.

Viz sub 2.

14. **VEDROVICE** (okr. Znojmo) — obr. 141:14, 147, 148.

Vpravo od silnice z rakšického nádraží do Vedrovic, v trati „Široká u lesa“, asi 200 m JZ obce, na známém neolitickém sídlišti, na němž po léta provádí výzkum V. ON. DRUŠ (MM Brno), se rozkládá také osada starší fáze lidu s MMK. Leteckou prospekci zde byl rovněž zjištěn typický rondel se 4 vstupy, který superponuje starší neolitické ohrazení osady LnK (ob. 147). R. 1986 provedli členové IRB ARÚ ČSAV v Brně (HAŠEK —BALEK—MĚŘÍNSKÝ—ODSTRČIL—SALAŠ 1987, 14—16, obr. 6) geomagnetické měření

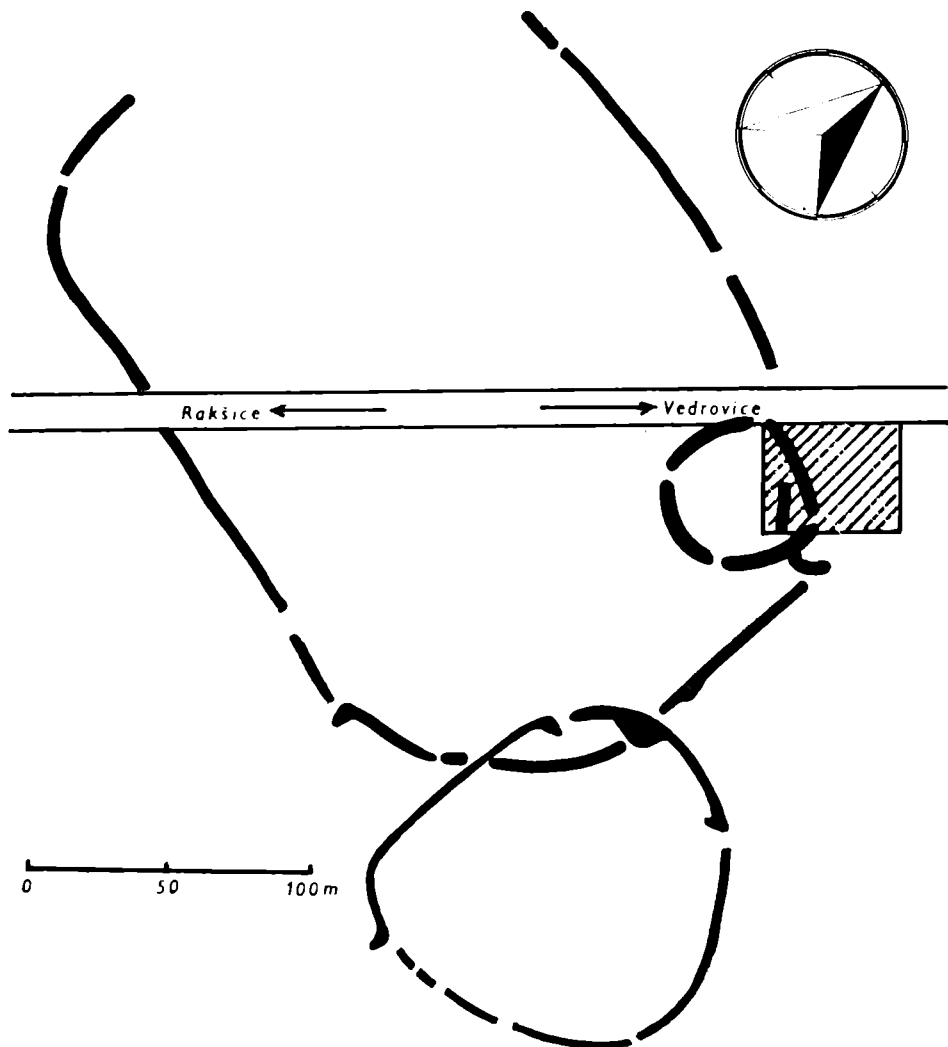

Obr. 146. Letecký snímek rondelu v „Široká u lesa“ u Těšetic-Kyjovice.

v celém komplexu neolitických sídlišť: podařilo se jim identifikovat téměř celý průběh příkopu LnK, polohu a tvar rondelu s MMK a navíc zachytit další fortifikovaný útvar podoby nepravidelného kruhu, který ve vzdálenosti asi 60 m na J od rondelu svým SZ okrajem rovněž překrývá staroneolitický příkop. Lokalita ve Vedrovicích tak nabývá zvláštního významu mezi neolitickými opevněnými areály vůbec.

Naleziště „Široká u lesa“ je situováno na globálním sprásovém JV svahu pod vrchem Leskounem; pod svahem tekl kdysi zhruba ve směru SZ—JV Kubšický potok, který však dnes mizí v podzemí a pod lokalitou již na povrchu viditelný není.

R. 1965 narazil V. ONDRUŠ archeologickou sondou poprvé na neolitický příkop s LnK, jehož průběh později několikrát ověřil sondáží: podle jeho zjištění a podle zmíněného geofyzikálního snímku obepíná tento příkop (š asi 350 cm, hl 150—175 cm) větší plochu ve tvaru obdélníka se zaoblenými rohy (asi 350×200 m), orientovanou delší osou ve směru Z—V; příkop je typu „Trograben“ a je zaplněn poměrně kom-

Obr. 147. Schématický plánek příkopů u Vedrovic. (Podle M. Báčka, V. Haška a kol. a podle V. Ondruše)

paktním zásypem s nepočtenou keramikou LnK s notovými značkami; příkopem vede dosud přesně neurčitelný počet průchodů. Pozoruhodná je souvislá linie hliněných pecí, která příkop sleduje z vnitřní strany — alespoň na ploše odkryté 1985—1987. Tento staroneolitický příkop tedy ohrazuje osadu lidu s LnK III. stupně („Notenkopf“).

Zhruba v SV rohu je staroneolitický příkop superponován lengyelským rondelem. Tento objekt tvoří příkop typu „Spitzgraben“, uzavírající poměrně pravidelný, ze SVS poněkud zploštělý kruh, přerušovaný 4 vstupy směřovanými zhruba podle hlavních světových stran. Kruh se nachází asi uprostřed celého svahu, nikoli na nejvyšším místě, jeho poloha však umožňuje dobrý výhled jak ve směru k Pálavě, tak směrem k vrcholu Leskounu, i směrem do protilehlých terénních vln. Poloha rondelu vůči mateřskému sídlu se zatím nedá přesně určit.

R. 1985 otevřel V. ONDRUŠ na sídlu plochu 50×50 m, která odhalila SV segment rondelu s východním vstupem. Podařilo se identifikovat asi 250 cm široký sprašový

„most“; řez příkopem, provedený SZ těsně u tohoto vstupu, odhalil tvar příkopu i jeho výplň sestávající ze spodní kompaktní vrstvy splachů a svrchního, asi dodatečného zá-
 sypu; u vchodu se v zášypu objevil také větší počet kamenů. Inventář z příkopu je
 datován do staršího stupně MMK (pravděpodobně fáze Ia). Již ze starších nálezů
 (J. KAUFMAN) pochází z okolí rondelu keramika s polychromní malbou a zvláště dva
 důležité fragmenty antropomorfních nádob svodínského typu (PODBORSKÝ 1985, 56,
 tab. 118:5, 6). Archeologickým výzkumem se podařilo na otevřené ploše zjistit také
 částečný průběh dvou vnitřních palisád: první se přimyká těsně k vnitřnímu okraji pří-
 kopu, druhá sleduje příkop v odstupu asi 350–400 cm. Obě palisády jsou naproti vstu-
 pu přes příkop přerušeny: jejich přerušeni je zdůrazněno koncovými kúlovými jamka-
 mi; v kúlové jamce vnitřní palisády, při jižním konci zkoumaného vchodu, se našel
 pohřeb psa: tělo zvířete bylo uloženo nohama vzhůru a bylo obtočeno kolem sloupu (!).
 — Na odkryté, zatím poměrně malé části vnitřního areálu rondelu se nepodařilo zjistit
 žádné objekty, které by souvisely s příkopem.

obr. 148. Letecký snímek kruhu u Vedrovic. (Podle M. Báalka)

Vedrovický rondel má vnější \varnothing asi 76 m, nejvnitřnější palisáda by uzavírala myš-
 lený kruh o \varnothing asi 58 m; příkop sám je široký při povrchu asi 500 cm, hluboký 380 cm.
 Palisádové žlaby dosahují běžné šířky kolem 40 cm, směrem k přerušeni u vchodu
 jsou mělčí, směrem od vchodu se prohlubují až na 50 cm.

JV ohbí staroneolitického příkopu superponuje svým průběhem další nepravidelný
 kruhový příkop (obr. 147), zjištěný zatím jen geomagnetickou prospekci. Uzavírá zhru-
 ba lichoběžníkovou plochu se silně zaoblenými rohy o rozměrech asi 125/130 × 120 × 70
 metrů. I tento útvar má vstupy, z nichž některé jsou také zeměpisně orientované.
 Objekt je dosud nedatován.

(V. ONDRUŠ, osobní informace 1987; KOVÁRNÍK 1985, 104; 1986, 154; BÁLEK 1985, 114;
 BÁLEK—HAŠEK 1986, 25, obr. 4; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985,
 11–12, obr. 4; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, 566–568, obr. 6–8, tab. I:
 2; HAŠEK—BÁLEK—MĚŘÍNSKÝ—ODSTRČIL—SALAŠ 1987, 14–16.)

15. ZVĚRKOVICE (okr. Třebíč).

Severně nad rybníkem Polepšilem na J svahu se nachází kruhový areál, zjištěný
 leteckým průzkumem. Kruh má průměr asi 90 m. Podle povrchových nálezů by měl

být datován do doby MMK. Geofyzikálním měřením r. 1985 nebyl rondel potvrzen s poukazem na to, že jde asi o specifickou pedologickou situaci. Problém zůstává nadále otevřený.

(KOVÁRNÍK 1980, 65—67; HAŠEK—BÁLEK—MĚŘÍNSKÝ—PAVELČÍK—UNGER 1985b, 15—16.)

Kromě výše uvedených nalezišť lze očekávat existenci rondelů ještě i na dalších sídlišťích MMK; výše jsem tuto skutečnost naznačil v případě Horních Dunajovic, Únanova, Mašovic a Mikulovic na Znojmsku. Z dalších sporných nebo dosud neprokázaných lokalit, uváděných také v seznamu moravských neolitických rondelů, zmíním následující naleziště:

ČERNÁ HORA (obr. Blansko).

Při stavbě vodovodu Březová—Brno objevili členové SVK KAM FF UJEP r. 1973 v poloze „Selkov“ u Černé Hory také neolitické sídliště s LnK a MMK. Na j okraji sídliště zachytila rýha pro potrubí také příkop (bez dalších údajů a datování). (ŠTROF 1985b, 93; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, obr. 1.)

MORAVSKÝ KRUMLOV—RAKŠICE (okr. Znojmo).

V trati „Dolní žlábky“ byl zjištěn leteckou prospekci na jižní straně návrší kruhový útvar o průměru asi 80 m. Geomagnetickým měřením se však daný terén ukázal zcela sterilní.

(BÁLEK 1985, 114; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, obr. 1; HAŠEK—BÁLEK—BÍLÝ—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1985a, 18—19.)

RÁJEC-JESTŘEBÍ (okr. Blansko).

Na polykulturním neolitickém sídlišti na mírném JV sprašovém svahu v poloze „Hrubé dílce“ zachytil A. ŠTROF také část příkopu (š 260 cm, hl 170—180 cm), který však nebyl blíže zkoumán. Není tudíž ani přesněji datován.

(ŠTROF 1985a, 90, tab. 14:1; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGETH 1986, obr. 1.)

VINIČNÉ ŠUMICE (okr. Brno-venkov).

Leteckým pozorováním objevil M. MINAŘÍK rondel také u Viničných Šumic. Geofyzikální prospekci r. 1985 však bylo zjištěno, že jde o přìpovrchovou litologickou změnu kulmských hornin.

(BÁLEK—HAŠEK 1986, 19—20, obr. 1; HAŠEK—BÁLEK—MĚŘÍNSKÝ—PAVELČÍK—UNGER 1985b, 14—15.)

Od dosud zjištěných nebo alespoň předpokládaných rondelů MMK je třeba důsledně odlišovat jiné fortifikované útvary, zvláště taková ohrazení, která obepínají celý sídlištní areál. Navíc je třeba ostře diferencovat výšinná, často možná již také opevňovaná sídliště, pocházející zejména z mladšího stupně MMK, která podrobně zpracoval P. KOŠTUŘÍK (1984).

Z mladších fází MMK jsou známa 3 sídliště s příkopovým opevněním:

BRNO-LÍSKOVEC (okr. Brno-město).

Při stavbě západního přivaděče dálnice k Brnu zachytil roku 1971 R. TICHÝ při záchraňovacím výzkumu ARÚ ČSAV v Brně v trati „Pod kamenným vrchem“ mlado-

lengyelské osídlení (MMK IIB). Součástí tohoto osídlení byl také příkop, situovaný v jižní části návrší a probíhající ve sledovaném úseku asi 100 m přibližně ve směru V—Z.

Příkop byl široký při povrchu asi 2 m, u dna asi 1 m a dosahoval hloubky průměrně 1 m. V jeho výplni se nacházely místy větší kameny a poměrně početná keramika.

Ve východním úseku příkopu se jevil v jeho půdorysu útvar v podobě písmene „U“ s rameny orientovanými ve směru S—J a vzdálenými od sebe asi 8 m. Základem útvaru byla délka asi 7 m. Uprostřed byl v šířce asi 1,5 m přerušen. V obou ramenech byly do hloubky 30—40 cm zapuštěny kůly: šlo patrně o vchodovou část. Tvar plochy, kterou příkop obepínal, nemohl být stávajícími pracemi identifikován. (TICHÝ 1972; PODBORSKÝ 1984, 119; BÁLEK—HAŠEK—MĚŘÍNSKÝ—SEGGETH 1986, obr. 1.)

HLUBOKÉ MAŠŮVKY (okr. Znojmo).

Na známém sídlišti v poloze „Nivky“ a „Padělky“ nad hospodou v Hlubokých Mašůvkách, na němž prvé významné objevy učinil již ve 30. letech F. VILDOMEČ, provedl SAŮ v Praze ve spolupráci s prehistorickým oddělením NM v Praze (J. NEUSTUPNÝ, L. HÁJEK) v letech 1947—1950 částečný odkryv opevněné osady s mladší MMK (IIa). Lokalita se opět nachází na nevysokém návrší, které se povlovně svažuje k V a k J. Zmíněná osada se rozkládala ve středu tohoto návrší a byla se vši pravděpodobností obehnána po obvodu příkopem. Opevnění sestupovalo na V straně až k úpatí návrší a tvořilo zřejmě ovál s delší osou dlouhou cca 360 m (ve směru JV—SZ), procházející asi středem návrší.

Výzkumem v letech 1947—1950 bylo odkryto opevnění v J a Z průběhu. Příkop byl sledován v délce 394 m a na tomto úseku se podařilo nalézt 4 vchody (I—IV). Jestliže příkop uzavíral pravidelný ovál, lze předpokládat, že měřil celkem asi 900 m a ohraničoval plochu cca 360×230 m (tj. asi 20 000 m²).

Tvar příkopu byl různý. Při ústí byl široký 340—562 cm, na dně 50—125 cm, jeho hloubka kolísala mezi 118—250 cm. Ve výplni příkopu, zvláště u čela brány č. IV a II se nacházela kamenná destrukce, která svědčí podle J. NEUSTUPNÉHO o existenci substrukce při výstavbě vchodové brány. Z vnitřní strany příkopu, vždy alespoň po obou stranách vchodů, se nacházely 1—2 palisádové žlaby, napojené na základové žlaby vchodové konstrukce. J. NEUSTUPNÝ je považoval za doklad dřevěných stěn, držících hlíněnou hradbu. Vchodové konstrukce, zvláště v případě I. a II. vchodu, rekonstruoval autor výzkumu a jsou z jeho publikace dostatečně známy. Může se pochybovat jen o jejich skutečném pevnostním charakteru. Podle J. NEUSTUPNÉHO je defenzivní ráz osady dán také neosídleným, 40 m širokým pruhem zevnitř příkopu, který měl umožnit snadný přístup bojovníkům k hradbě za účelem zaujetí obrany. (J. NEUSTUPNÝ 1950; 1969; 1970; LIČKA—BAREŠ 1979, 100, tab. 2; PODBORSKÝ 1984a, 118—119, tab. 2.)

UHERSKÝ BROD-KYČKOV (okr. Uherské Hradiště).

Na levé terase řeky Olšavy se nachází sídliště MMK IIB, c, zkoumané na přelomu 40. a 50. let JANEM PAVELČÍKEM. V SV části lokality byl zjištěn příkop, který na profilu vykazoval trapezoidní tvar („Sohlgraben“). Autor výzkumu interpretoval tuto fortifikaci jako ohradu pro stáda. Celkový půdorys opevnění se zjistit nepodařilo. (JAN PAVELČÍK 1950; JIŘÍ PAVELČÍK 1974a, b; KOSTUŘÍK 1984, 97—98.)

Zatím nelze říci, zda rondely MMK našly alespoň volné pokračování v opevněních moravského eneolitu. S výjimkou kruhu z Bulhar, jehož přesná chronologie je sporná, jsou všechny ostatní objekty datovány celkem spolehlivě do staršího stupně MMK; zdálo by se tedy, že architektura astronomicky orientovaných objektů upadla ještě v průběhu vývoje MMK v zapomnění. Nelze to však tvrdit kategoricky: na sídlišti MMK u Jevišovic (okr. Znojmo) zjistil J. KOVÁRNÍK leteckou prospekci stopy

snad pravouhlého příkopu (KOVÁRNÍK 1986, 152), který by mohl být — v případě, že se jeho klasifikace potvrdí — signálem přežívání „informační“ architektury v jejích variabilních formách. Také nejnovější objev „trapezoidního kruhu“ u Vedrovic (okr. Znojmo) — snad eneolitického (?) stáří — by mohl svědčit o udržení tradice starých lengyelských rondelů. Bezpečných dokladů však v tomto směru zatím není. Opevněná sídliště KNP (HOUŠTOVÁ 1960, 7), badenské kultury (PAVELČÍK 1973) a jevišovické kultury (MEDUNOVÁ—BENEŠOVÁ 1977) představují na Moravě běžné typy eneolitických výšinných defenzí bez prokazatelného nadstavbového významu. Zatím také nebyl zjištěn případ, že by se v rámci některého eneolitického sídliště vyčleňoval určitý úsek zvláštního významu. Idea neolitických objektů s kalendářní funkcí však patrně ani na Moravě neupadla zcela v zapomnutí.

4.1.2 RONDELY V KARPATSKÉ KOTLINĚ

Také na JZ Slovensku a v Panonii se v posledních letech podařilo objevit, resp. identifikovat několik významných lengyelských kruhů. Tyto objevy jsou významné hlavně z hlediska zjištění původu rondelové architektury. Navíc jsou dnes již známy z jižního i severního Maďarska příkopy na staroneolitických sídlištích (srov. výše sub 4); zvláště starší příkop v Becsehely, datovaný do staršího stupně LnK („Vornotenkopf“), (KALICZ 1978b), poskytuje podklady k úvahám o možných místních inspiracích vzniku raných rondelových staveb (Sé).

16. ASZÓD (kom. Pest).

Na známé lengyelské lokalitě v Aszód, kde 1960—1982 prováděl systematické výzkumy ARÚ MAV v Budapešti (N. KALICZ), se při záchranné akci v letech 1981—1982 objevil také příkop (hl nejméně 300 cm), který může souviset s rondelem. Letecké snímkování a geofyzikální měření prokázaly na lokalitě stopy vícenásobných kruhových útvarů, takže vyslovený předpoklad není nereálný. Průměr myšleného rondelu by byl asi 100 m a objekt by náležel časné fázi LngK. — Vzhledem k povaze dosavadních zjištění má objev rondelu v Aszód zatím jen signální hodnotu. (KALICZ—KALICZ—SCHREIBER 1984, 310; KALICZ 1985, 97.)

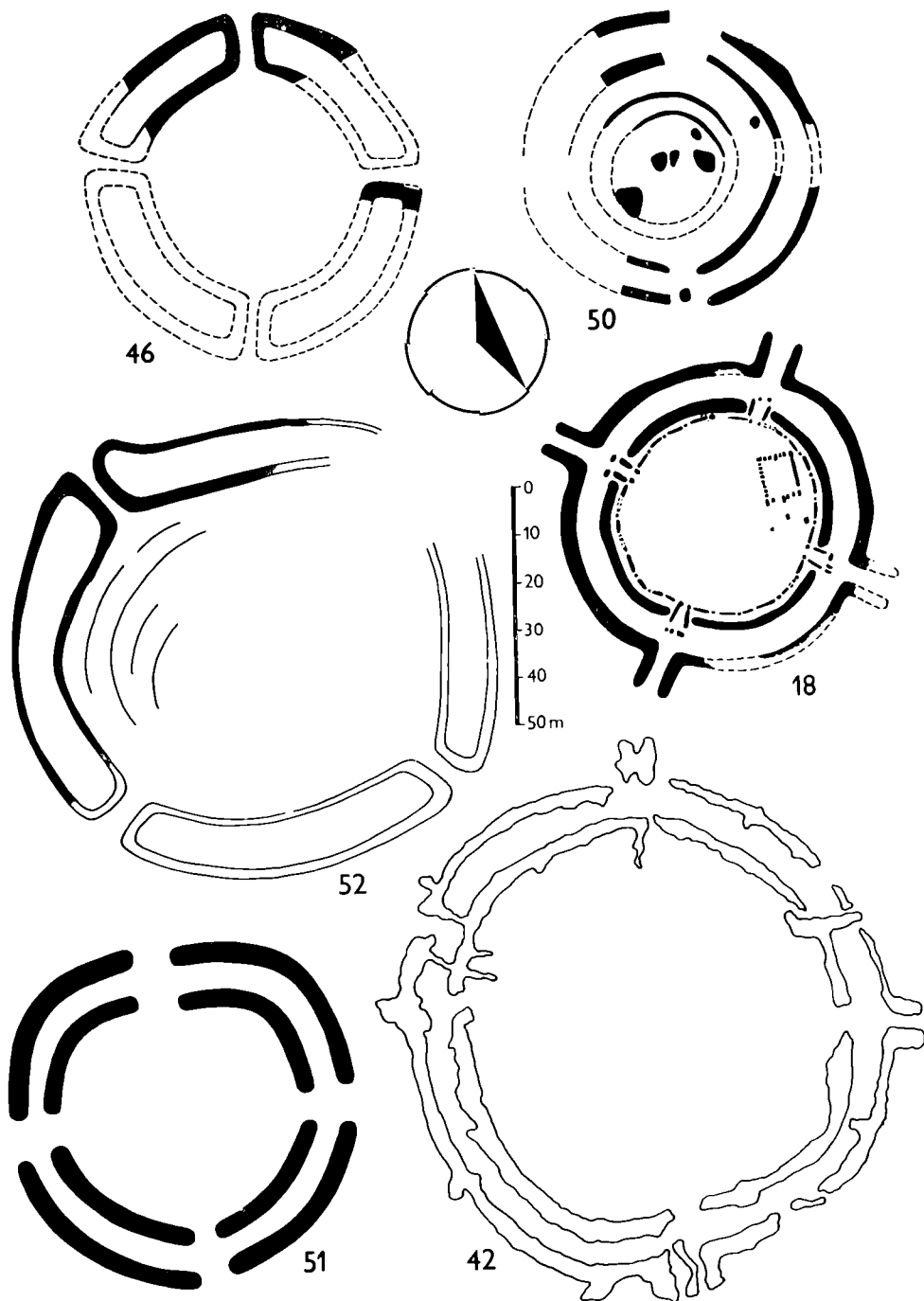
17. BECSEHELY (kom. Zala).

Na jihopanonském sídlišti LnK zachytil N. KALICZ jednak příkop staroneolitického stáří, jednak patrně kruhový příkop protolengyelského stáří (Sopot—Lengyel Ib—II). Tento mladší příkop je situován několik metrů od staroneolitického, je užší a mělčí a značně erodí terénu poškozený; pokud šlo zjistit má hrotitý tvar („V“-profil) a je asi 200 cm široký a 2 m hluboký. Na odhaleném úseku asi 45 m vykazuje mladší příkop značné zakřivení: jde-li skutečně o kruh, pak by měl \varnothing asi 100 m.

Chronologii objektu určují kromě místního inventáře z jihu (Chorvatsko) pronikající vlivy kultury sopot-lengyelské i jednotlivé prvky kultury Danilo a nejstarší fáze kultury Butmir, které formovaly vznikající LngK. (KALICZ 1978a; 1978b, 10—12; 1984, 272—273, tab. 1, 2; KÁROLYI 1984, 300.)

18. BUČANY (okr. Trnava) — obr. 149:18.

Při exploataci spráše na terase nad soutokem potoka Blava s Dudváhem u Bučan se přišlo na polykulturní pravěké sídliště. Po prohlídce lokality J. PAVŮKEM zde 1978

Obr. 149. Rondely středního a horního Podunají. 18 — Aučany. 42 — Bylany. 46 — Lochenice. 51 — Kothingeichendorf. 52 — Künzing-Unternberg. 50 — Eching Viecht. (Podle autorů citovaných v soupise rondelů)

až 1981 provedl ARÚ SAV v Nitře za vedení J. BUJNY a P. ROMSAUERA rozsáhlý záchranný výzkum, při němž mj. odkryl kompletní půdorys dvojitého rondelu LngK.

Kruhový objekt je situován na V okraji ostrožní srašové polohy, která převyšuje údolí vodního toku o 15—20 m. Tvoří jej 2 koncentrické, dosti pravidelné kruhové příkopy vzdálené vzájemně od sebe 5—6,5 m. Vnější \varnothing kruhů činí 67—70 m, vnitřní \varnothing 45,5 m. Z vnitřní strany sleduje vnitřní příkop v odstupu asi 150 cm palisádový žlab (hl 30 cm), který vymezuje vnitřní areál rondelu na kruh o \varnothing zhruba 42,5 m. Oba příkopy i palisáda jsou na 4 místech přerušeny vstupy. Tyto vstupy jsou orientovány zhruba podle základních světových stran, osa spojující S a J vchod se odchyluje od SJ poledníku o 18° k V.

Příkopy jsou typu „Spitzgraben“, při povrchu široké 260—300 cm, hloubka dosahuje 260 cm (vzhledem k erozi povrchu terénu byly původní parametry příkopů větší). Žlab vnitřní palisády je periodicky ve čtyřmetrových intervalech přerušován křulovými jámami (hl až 60 cm).

V místech vstupů do rondelu vybíhá vnější příkop vždy v pravouhlé křídlo dlouhé 10 m; křídla se směrem ven poněkud rozevírají: jejich rozpětí se tedy směrem dovnitř zužuje ze 400 cm na 350 cm. Naproti tomu je vnitřní příkop v místě bran prostě přerušen v šířce 5—6 m: tento úsek však je zúžen vždy dvěma žlaby (jejich délka 4—5 m převyšuje šířku vnitřního příkopu) na distanci pouhých 250 cm. Na obou koncích těchto žlabů jsou křulové jámy, které bývají na vnějším konci někdy znásobeny a jsou také hlubší (až 70 cm). Také vnitřní palisáda uvedenou konstrukci — nepochybně doklad bran — respektuje.

V SV segmentu vnitřního kruhu se nachází megaronový sloupový dům o rozměrech 15×7,5 m, orientovaný delší osou ve směru S—J, s předsíní na J straně; je situován tak, že nepřekáží myšleným spojnicím všech 4 bran, což je významné i z hlediska určení přímého vztahu budovy k rondelu. Stěny hlavní síně budovy jsou tvořeny výraznými křulovými jámami, pouze delší východní stěna má základový žlab; vchod do hlavní síně je z jihu. Předsíň, tvořící asi 1/3 celkové plochy budovy, je otevřená: má pouze 2 křulové jámy na jižní straně a třetí — nejhlubší — uprostřed. Uvnitř rondelu nebyly jinak zjištěny žádné další objekty LngK.

Soudobé osídlení (Lng Ia) na lokalitě se rozkládá na 3 stranách vně rondelu, ve vzdálenosti 30—40 m od vnějšího kruhu. Toto osídlení bylo zkoumáno na značné ploše: největší koncentrace objektů je na SZ a S straně, kde osídlení pokračuje až ke konci odkryté plochy a další jeho průběh byl již dříve zničen pískovnou a hřbitovem. V SV směru od rondelu se žádné doklady osídlení nenašly. Pozoruhodná je skutečnost, že na sídlišti mimo rondel se nepodařilo zjistit ani jediný křulový dům. — V SZ a S směru od rondelu se našly ve vzdálenosti 100—120 m celkem 4 kostrové hroby LngK, zřejmě současně se sídlištěm.

Na základě početného nálezového inventáře, zvláště keramiky (našla se i figurální plastika), lze bučanský komplex včetně rondelu datovat do mladší fáze stupně Lng Ia — do fáze Nitrianský Hrádok (podle periodizace J. PAVÚKA). Radiometrická data pro rondel dávají nekalibrované hodnoty 5850 \pm 50 (3900 B. C.) a 5710 \pm 50 (3760 B. C.).

[BUJNA—ROMSAUER 1981; 1982; 1986; PAVÚK 1981, 271, obr. 8.]

19. NITRIANSKÝ HRÁDOK (okr. Nové Zámky) — obr. 156:19.

Na známém polykulturním opevněném sídlišti „Zámeček“ prozkoumal A. TOČÍK [ARÚ SAV v Nitře] také vícenásobné lengyelské opevnění: sestávalo ze 4 vnějších příkopů a pátého vnitřního příkopu s palisádami, který zřejmě tvořil typický rondel se vstupy obrácenými k hlavním světovým stranám. Osídlení LngK na lokalitě náleželo dvěma chronologickým horizontům: staršímu (se 2 vývojovými fázemi s polychromní keramikou) a mladšímu (rovněž se 2 fázemi: s bílou malbou a s nemalovanou keramikou). Žádný z 5 příkopů nenáležel nejstarší sídlištní fázi LngK; některé nejstarší objekty a jámy byly příkopy superponovány. Vnitřní (V.) příkop s palisádami a dům uvnitř kruhového opevnění náležely však ještě staršímu stupni LngK s polychromní keramikou; ostatní příkopy pocházely z různých časových úseků. Příkop č. III patrně tvořil s vnitřním rondelem jeden celek, v jehož rámci existovala mezi oběma příkopy sídelní zástavba [TOČÍK 1981, I/1, obr. 4]. Celkem bylo na lokalitě evidováno 35 sídel-

ních objektů, 70 kulturních jam a 13 hrobů LngK. Na škodu vyhodnocení celé situace „Zámečku“ je skutečnost, že větší polovina lokality (její V a SV část) byla před výzkumem již zničena.

Příkop č. V je oproti ostatním příkopům situován poněkud excentricky a jeho tvar vzbuzoval již v době terénního výzkumu dojem zvláštní funkce (TOČÍK 1981, I/1, 21). Obepínal zřejmě kruhovou plochu o \varnothing asi 60–70 m, přičemž v zachovalém jižním průběhu příkopu se nachází zhruba z J vstup, tvořený 120 cm širokým zemním „mostem“; podle lokace západního vstupu přes příkop č. IV lze předpokládat, že také do nejnižšího příkopu vedl z této strany vchod, čímž by byl dán základní směr intersekte vstupů do rondelu s kladným azimutem. Příkop č. V byl typu „Spitzgraben“ (průměrná š ústí 295 cm, hl 240 cm). Tento příkop sledují celkem 3 linie palisády: vnější ve vzdálenosti průměrně 280 cm, a 2 vnitřní v odstupu 5 a 9 m. Z dochovalé situace není jasné, zda tyto palisády respektovaly také J vstup přes příkop. — Na zbytku dochovalé vnitřní plochy rondelu jsou sídlištní jámy, které však vesměs patří nejstaršímu horizontu LngK a s příkopem č. V nesouvisí; mnohé jsou také superponovány vnitřními palisádami. S příkopem č. V však souvisí základový žlab pravouhlé chaty, jehož neúplný půdorys (delší osa ve směru zhruba ZJZ—VSV) se našel na V okraji dochovalého terénu.

Příkop č. III probíhá paralelně s ostatními vnějšími příkopy, které uzavírají plochu nepravidelného širokého oválu s poměrně vyhráňeným JZ rohem o rozměrech asi 180×120 m (příkop č. IV). Pokud mohl být příkop č. III archeologicky sledován je pravděpodobné, že na V a SV okraji sídliště nebylo jeho hloubení ukončeno, a že jeho dokončená část nerespektovala ze Z vstup do rondelu. Šlo opět o příkop typu „Spitzgraben“ (š ústí 7–8 m, max. až 8,5 m, hl 350–370 cm). V JV části průběhu tohoto příkopu (sektor B/2) se našly v jeho vnější stěně v hloubce 180 cm tři kúlové jámy (v distancích 60 cm), které snad souvisí s konstrukcí dřevěného mostu přes příkop (protější strana příkopu byla bohužel poškozena velkou maďarovskou jámou, takže konstrukci předpokládaného mostu nelze z vnitřní strany příkopu ověřit).

Zbývající příkopy s rondelem asi přímo nesouvisely; byly buď starší (č. II) nebo mladší (č. I, IV), zachovávaly však původní dispozici příkopu č. III, jak to dokumentuje poloha Z vstupu přes příkop č. IV.

Příkop č. I typu „Sohlgraben“ byl zachycen jen velmi torzovitě v SZ a JZ průběhu; v místech předpokládané Z brány byl zničen. Rozměry: š ústí 250 cm, š dna 110 cm, max. hl 160 cm.

Příkop č. II typu „Sohlgraben“ byl zjištěn opět pouze útržkovitě; v předpokládaném S průběhu nebyl identifikován: patrně zde byl zničen hloubením mladšího příkopu č. III. Také v místech Z brány sledován být již nemohl. Rozměry: š ústí 300 cm, š dna 160 cm, hl 150 cm.

Příkop č. IV typu „Sohlgraben“ se dochoval relativně nejlépe, ale i on byl v S a J průběhu zničen těžbou hlíny. Ze Z vede tímto příkopem „zemní most“ (š 8–9 m); předpokládaný vstup z J nelze prokázat. Rozměry: š ústí 290–320 cm, š dna 150 cm, hl 150 cm.

(TOČÍK 1981, I/1, 16–22, obr. 3, 4; přednáška na symposiu v Liblicích 1985; písemné informace z 28/8 1987; TOČÍK 1978, 6n., obr. 4.)

20. SÉ (kom. Vas).

Na raně lengyelském sídlišti na terase potoka Arany v poloze „Malomi-dülö“ u Sé zjistili počátkem 80. let M. KÁROLYI a N. KALICZ doklady příkopového opevnění. Hrotitý příkop sleduje lehce oválnou linii, uzavírající pravděpodobně areál asi 110×100 m. Příkop má charakteristický nálevkovitý profil s tupým hrotem vespod a sled vrstev jeho výplně je velmi podobný souvrství příkopu šestického (š průměrně 300 cm, max. hl 250 cm). Paralelně s hlavním příkopem probíhá z vnější strany v odstupu asi 7 m další menší příkop (š 200 cm, hl 100–120 cm) stejného charakteru. K hlavnímu (vnitřnímu) příkopu se zevnitř přimyká palisádový žlab, probíhající ve vzdálenosti asi 3 m od střední linie tohoto příkopu. Nejasná je otázka existence hliněného násypu mezi palisádou a hlavním příkopem.

Dosavadní výzkum zachytil pouze jediný (východní) vstup do rondelu: šlo o typický „most“ přes příkopy, široký 300 cm (vnitřní příkop) a 450 cm (vnější příkop).

Terén ve směru tohoto vstupu (SV—JZ) je volný: předpokládá se tu existence přístupové cesty, která byla respektována ještě i mladším osídlením po zániku rondelu (!). V SZ části průběhu příkopů, kde se — podle pravidla periodického rozmístění 4 vchodů — očekával další vstup, přerušení příkopu zjištěno nebylo; zato se tu našly pod vnitřním příkopem 2 velké kulové jámy, umístěné ve vzdálenosti 220 cm od sebe, interpretované jako nosné pilíře nadzemního dřevěného mostu. Vnitřní palisáda byla patrně v těchto místech přerušena, aby umožnila přístup k tomuto předpokládanému mostu z vnitřní strany. Existence dřevěného mostu je druhotně potvrzena ještě i vrstvičkou zetlelého dřeva na dně příkopu pod touto konstrukcí. — Početný nálezový inventář z příkopu rondelu a ze sídlištních objektů datuje kruh do fáze Protolengyel II (podle koncepce J. PAVÚKA). (KÁROLYI—KALICZ 1978; KÁROLYI 1982; 1984, 296—298, tab. 1—3.)

21. SVODÍN (okr. Nové Zámky) — obr. 150:21.

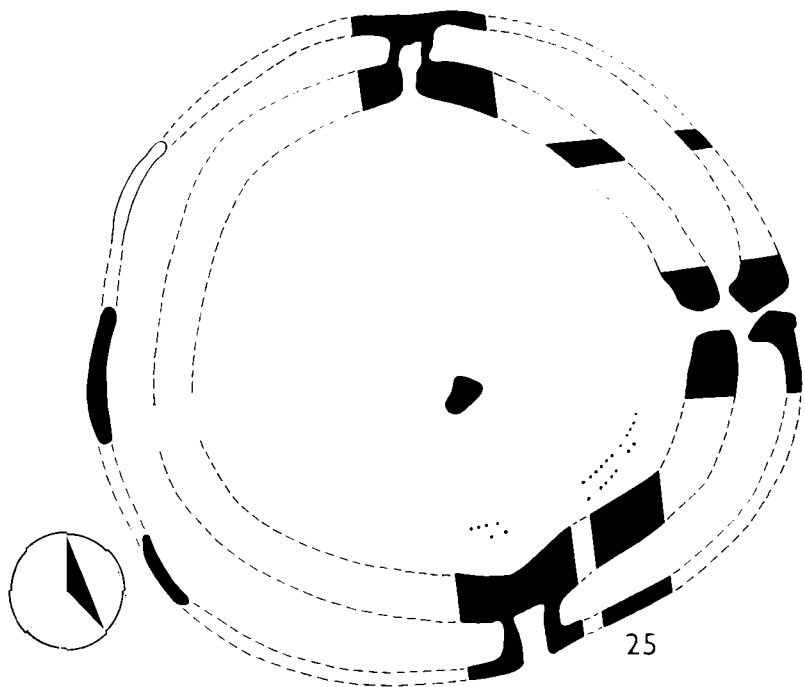
Asi 25 km S Dunaje, v trati „Busahegy“ u Svodína se nalézá rozsáhlé (asi 30 ha) sídliště LngK s velkým rondelem. Naleziště uvedl do literatury J. NEUSTUPNÝ r. 1935, od 50. let zde prováděl periodicky výzkumy ARÚ SAV v Nitře: nejprve A. TOČÍK (1959), r.1965 při zakládání vinohradu J. LICHARDUS a S. ŠIŠKA a konečně 1971—1983 systematický výzkum V. NĚMEJCOVÉ-PAVÚKOVÁ.

Lokalita je situována na vysoké terase místního potoka, zčásti v intravilánu obce Svodína, takže pro archeologický výzkum zůstává dostupná plocha asi 7 ha, tj. 1/4 původní rozlohy sídliště; právě na této ploše se koncentruje také mladší pravěká zástavba polykulturní lokality (badenská k., osídlení pozdní doby bronzové, halštatské, 9./10. stol.), takže výzkum osady LngK byl mimořádně obtížný. Přesto se V. NĚMEJCOVÉ-PAVÚKOVÉ podařilo rozlišit v rámci I. stupně LngK 4 stavební horizonty, z nichž největší pozornost zaslouží 2. a 3. horizont: oba disponují kruhovou fortifikací se 4 vstupy. Větší mladší rondel (3. horizont) obtáčí koncentricky menší starší kruh (2. horizont). Vlastní obytná část příslušných sídlišť se pak rozkládá, zřejmě opět v kruhové dispozici, vně rondelů.

Starší rondel sestává z příkopu a 2 vnitřních palisád. Prozkoumána byla asi 1/2 plochy kruhu včetně 2 vstupů přes příkop a části třetího. Vnější \varnothing příkopu v distanci ZJZ—VSV brány činil 61,7 m, vnitřní plocha vymezená vnitřní palisádou uzavírala myšlený kruh o \varnothing asi 49,5 m; rekonstruovaná plocha fortifikace činí 2 830 m². Příkop je široký při ústí průměrně 300 cm (lokálně jen 200 cm), má hrotitý profil a hluboký je průměrně 350 cm. Prvá vnitřní palisáda probíhá těsně (i méně než 50 cm) u příkopu, jen na V od SZS vstupu se vzdaluje od příkopu až na 150 cm; základový žlab této palisády je hlubší (40 cm) než žlab druhé vnitřní palisády (5—7 cm). Obě palisády jsou — snad jen zdánlivě — přerušované; patrně také respektují vstupy přes příkop. Tyto „zemní mosty“ jsou zachyceny především ze SZS a ZJZ strany, částečně i z VSV strany. ZJZ vstup je tvořen pouhým přerušením příkopu v šířce 160—250 cm. U SZS vstupu se příkop ohýbá v pravém úhlu dovnitř objektu.

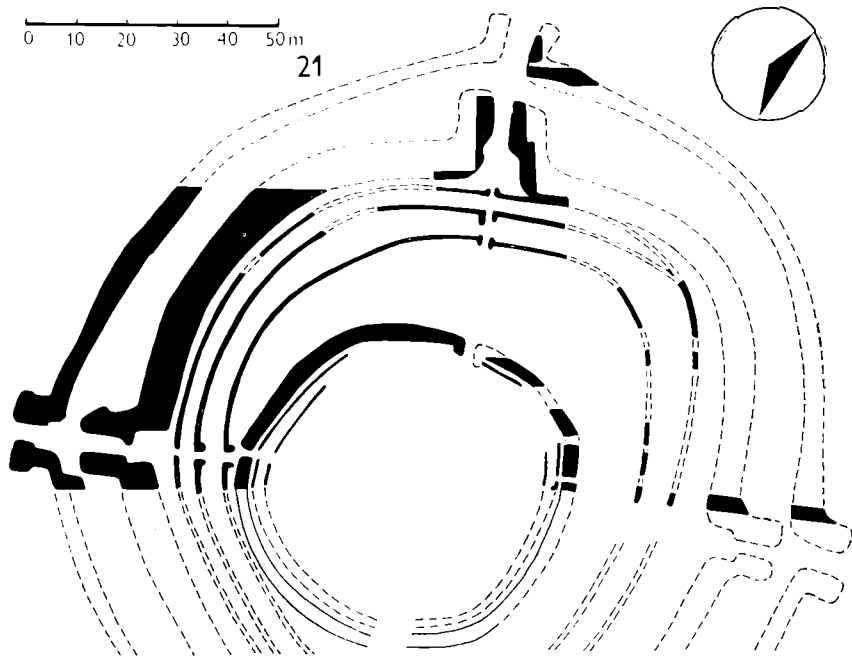
Uvnitř staršího rondelu není stop po soudobé zástavbě až na několik (asi 20) kulových jamek, které však netvoří žádný systém a jsou asi starší této fortifikace. Vně objektu, ve vzdálenosti 150—200 cm od příkopu, jsou patrně v kruhové dispozici rozmístěny nadzemní kulové tříprstorové domy. V polokruhu ze SZ strany bylo identifikováno asi 8—10 domů [po obou stranách SZS brány stály největší domy: d 22—19,2 m, š 10—8,8 m]. Za předpokladu pravidelného rozmístění domů v jediném kruhu kolem příkopu by původní počet domů dosahoval čísla 20 a celková plocha tohoto horizontu sídliště by činila asi 11 304 m², tj. něco přes 1 ha; lze však předpokládat i hlíníky a další sídlištní objekty, takže reálně je plocha osady 2. horizontu byla patrně větší. Nelze ovšem vyloučit i možnost kontaminace objektů 2. a 1. stavebního horizontu, neboť výzkum se prováděl jen na omezené ploše.

Velký mladší rondel (3. horizont) tvoří 2 příkopy a 3 vnitřní palisády. Byla odkryta větší SZ půlka rondelu se 2 zcela prozkoumanými vstupy (SZS, ZJZ) a náznakem třetího (VSV). Tato mladší fortifikace je velkoryse koncipována a je komplikovanější než starší kruh. Oba příkopy vytvářejí u vstupů ven protažená pravoúhlá křídla a křídlovitě (vesměs směrem dovnitř areálu) jsou v místech vstupů ukončeny také všechny 3 vnitřní palisády. Celkovou monumentalitu rondelu ilustruje délka vstupního koridoru,

0 10 20 30 40 50m

21

Obr. 150. Velkorondely lengyelské kultury. 21 - Svodin, 25 - Friebritz.
(Podle autorů citovaných v soupise rondelů)

tvořeného u všech vchodů křídly příkopů a palisád: 38,5—40 m. Šířka vstupů mezi křídly příkopů je 4—5 m, průchod mezi palisádami je však zúžen na 80—110 cm. Na složitější konstrukci vstupních zařízení jinak nic nenasvědčuje; pouze u SZS brány je na konci vchodu před nejvnitřnější palisádou jediná kulová jamka.

Vnější \varnothing vnějšího příkopu v distanci ZJZ—VSV brány činí asi 160 m, vnější \varnothing vnitřního příkopu asi 142 m, příp. více (fortifikace není ideálně symetrická). Vnitřní palisády uzavírají mezikruží široké 8,5—11 m; střední palisádový žlab je nejhlubší. Vnitřní palisáda superponuje dům 2. horizontu. Vápenité konkrce v prostoru mezi palisádami vnitřní rondelu vedly V. NĚMEJCOVOU-PAVŮKOVOU k úvaze o existenci hliněného valu, naspaného mezi palisádami (v prostoru palisád staršího rondelu vrstva konkrce pozorována nebyla); při předpokládané šířce valu 8—10 m by jeho výška (daná kubaturou obou příkopů) dosahovala 3 m. Val a stopy fortifikace vůbec byly podle autorky výzkumu patrný ještě nejméně kolem zlomu letopočtu.

Vnitřní plocha mladšího rondelu vymezená nejvnitřnější palisádou uzavírá nepravidelný kruh o \varnothing asi 74—75 m. Rekonstruovaná plocha rondelu obnáší asi 15 830 m², tj. přes 1,5 ha. Značnou monumentalitu vykazují i oba příkopy: vnitřní je při povrchu široký 6—8 m, vnější asi 4 m; hloubka je v obou případech stálá: 500 cm; vnější příkop je tedy užší. Oba příkopy mají hrotitý tvar (typ „Spitzgraben“) a jejich profily ukazují na rychlé zanášení: jejich výplň od úrovně 280 cm a zvl. od 350 cm směrem dolů tvořily přirozené splachy. Příkopy proto byly často čištěny, tj. byl v nich znovu vyhlouben nový hrotitý profil, většinou menší než původní; pokud se hrot nového příkopu zahloubil až na úroveň původního dna, nikdy se jeho vertikální osa nekryla s původní osou příkopu. Šířka nově hloubených příkopů byla vesměs menší než původních a stěny proto nutně byly příkřejší. Podle studia profilů lze usuzovat na čtyř- až pětinásobné čištění příkopů. — Až do úrovně 180 cm zůstaly příkopy po skončení funkce rondelu nejméně do doby badenské kultury otevřené; ještě v hl 200—210 cm se lokálně objevovaly mělké objekty badenské. Příkop byl zarovnan (zaplnění černým kompaktním sedimentem) až později: doba planýrky zatím není určena (nálezy v povrchové vrstvě jsou badenské, halštatské i raně středověké).

Vnitřní plocha mladšího rondelu opět neposkytla doklady osídlení. Nalézá se tu halštatské pohřebiště, jemuž neolitické opevnění posloužilo jako přirozená hranice, resp. oddělení od nedalekého mateřského sídliště.

Také v bezprostřední blízkosti mladšího rondelu se rozkládá soudobé sídliště. Prozkoumána mohla být jen jeho část, rozkládající se v segmentu mezi SZS a ZJZ vstupu do rondelu. Sídliště je větší než osada 2. horizontu: domy jsou rozloženy nejméně ve 2 pruzích kolem fortifikace, není však jisté, zda uzavírají kruhy, tj. zda se nacházejí také na S a V straně rondelu (pod zástavbou dnešního Svodína), nebo jen polokruhy. Ve směru SZ—JV mohlo být toto sídliště sledováno v délce asi 500—600 m a v šířce přes 170 m. Bylo-li sídliště půlkruhové, rozkládalo se na ploše asi 12 ha, bylo-li kruhové, — na ploše 20—25 ha; v prvním případě se počet domů pohyboval kolem 100, ve druhém v počtu hodně přes 100 domů. Mezi oběma pruhy domů byla větší nezastavěná plocha, na níž jsou situovány hliníky aj. sídlištní objekty. Také v předpolí vstupů do rondelu není žádná zástavba. Domy jsou kúlové (příp. kombinované kúlové a žlabové) konstrukce, členěné na 2 i více místností; rozměry kolísají: délka mezi 8—27 m, šířka mezi 8—9 m. Pozoruhodné je, že ani v jediném případě se neobjevila obilní jáma.

Časový vztah mezi starším a mladším rondelem není exaktně stanoven. Z faktu, že oba objekty jsou umístěny koncentricky, a že také směry vchodů se zhruba kryjí, se dá soudit na nevelkou časovou distancí: stavitelé mladšího rondelu museli mít v povědomí situaci staršího kruhu, resp. musely být v jejich době stopy staršího kruhu ještě patrné.

Urbanistický typ sídliště ve Svodíně je v LngK zcela nový. Jeho analogie lze podle V. NĚMEJCOVÉ-PAVŮKOVÉ hledat pouze v tripylské kultuře typu Majdaneckoje; ve středním Podunají zatím obdoby nemá.

Na lokalitě ve Svodíně se podařilo prozkoumat také 4 skupiny hrobů; jejich časové relace ve vztahu k jednotlivým stavebním horizontům sídliště zatím nejsou jasné, ani bezprostředně důležité.

Z výzkumů ve Svodíně pochází velké množství nálezového inventáře všech kategorií, který je datován do prvních 2/3 I. stupně LngK (podle PAVŮKOVA třídění). 1. a 2.

stavební horizont [a mnohé hroby] patří do 1. poloviny I. stupně LngK, nejsou tedy časově příliš vzdáleny od protolengyelského horizontu (Lužianky). 3. a 4. stavební horizont a většina hrobů náleží vyspělému I. stupni LngK, je však částečně starší než sídliště v Nitrianském Hrádku.

(J. NEUSTUPNÝ 1935; LICHARDUS—ŠIŠKA 1970; NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1975; 1977; 1980; 1986a; 1986b.)

Kromě popsaných lokalit s doloženými rondely LngK jsou v Karpat-
ské kotlině známa ještě další naleziště, jejichž příkopové opevnění je
nejasné, přesně zatím nedatovatelné, nebo vůbec jiného typu. Tak již
samo eponymní sídliště v Lengyel neolitickým příkopem patrně chráně-
no bylo, ale po celém obvodu: jde tu spíše o výšinné opevněné sídliště
mladší LngK (WOSINSKY 1888, tab. II, III; KALICZ 1984, 281).

Významnější je identifikace obloukovitě zakřivené části příkopu
(š 250 cm, hl přes 200 cm) na sídlišti LnK v Bicske, vyplněného inventá-
řem starší fáze kultury Sopot-Bicske; J. MAKKAY (1978, 11) datoval pří-
kop do starší fáze LnK, N. KALICZ (1984, 274) a M. KÁROLYI (1984, 300)
však uvažují — vzhledem k výplni příkopu asi reálně — o mladší dataci,
podobně jako v případě příkopu v Becsehely.

Zatím velmi nejasná je situace kolem třetího staršího příkopu na
sídlišti v Sütto, objeveného při výzkumu halštatského opevnění r. 1981.
Příkop obsahoval neolitickou keramiku, odpovídající obsahu neolitic-
kých sídlištních jam na dané lokalitě (KÁROLYI 1984, 301).

Na možnou delší tradici výstavby rondelové architektury ukazují
dvě významné lokality na JZ Slovensku. Na sídlišti fáze Lng Ib v Santov-
ce očekává J. PAVŮK odkryv rondelu (PAVŮK 1986, 216).⁶ Poněkud kon-
krétnější údaje jsou známy ze sídliště stupně Lng II v Žlkovcích (PA-
VŮK 1986, 217): Na enormně rozsáhlém sídlišti na pravé terase Váhu,
kde se doposud podařilo odkrýt na 70 půdorysů domů, vznikly v prů-
běhu trvání osady 3 palisádové systémy, jejichž detailní chronologie je
zatím nejasná; jde 1. o dva vnější palisádové kruhy (Ø 350—400 m), 2.
o střední palisádový žlab (Ø 125—130 m) a 3. o centrální systém 2—5
palisád (orientační Ø asi 60 m). Jde o dosud zcela neznámý typ rondo-
lové architektury, jehož výzkum zajisté přinese řadu nových interpre-
tačních podnětů.

Zatím nelze prokázat výskyt rondelové architektury v Karpat-
ské kotlině v průběhu celého vývoje LngK. Dokladů mladolengyelských
fortifikací dosud z této oblasti není mnoho a pokud jsou, nevykazují
přímé tradice geometrických staveb starší LngK. Na sídlišti v Branči za-
chytili např. J. VLADÁR a J. LICHARDUS (1968, 328, 330) příkop a pa-
lisádu, které snad ohraničovaly určitou významnou část osady (nešlo
o opevnění v pravém slova smyslu), ale půdorys fortifikace se tehdy
identifikovat nepodařilo. Objev hrotitého příkopu (š 250—220 cm, hl
180 cm), který na sídlišti boleslávské skupiny badenské kultury v Bajči-
Vikanově uzavírá kruh o průměru asi 40 m (TOČÍK 1982, 281n.; 1987,

⁶ Laskavá informace dr. J. PAVŮKA ze 16/7 1986.

5n., obr. 1) však možnou kontinuitu výskytu kruhových příkopů od starší LngK nejméně po střední eneolit naznačuje. Nelze také nevzpomenout fragment kruhové či polokruhové zástavby na sídlišti s kanelovanou keramikou v Kopčanech na východním Slovensku, jíž S. ŠIŠKA připisuje obrannou funkci (alespoň ve smyslu ochrany stáda) a kterou srovnává s kruhovou výstavbou známých tripylských sídlišť (Vladimirovka, Kolomijščina I apod.) (ŠIŠKA 1976, spec. 235). V tomto sídlištním útvaru lze určitě neolitické tradice spatřovat rovněž.

4.1.3 RONDELY DOLNÍHO RAKOUSKA

Z Dolního Rakouska jsou dnes známa nejméně 4 sídliště LnK s příkopovým opevněním: Pulkau (TRNKA 1980, 97; RUTTKAY 1985, 12), Asparn a. d. Zaya, Weinsteig (WINDL, ed., 1982, obr. 43, 44; RUTTKAY 1985, 11—12) a Schletz (NEUGEBAUER, J.-W. 1986a, 196). Příkop v Pulkau je typu „Sohlgraben“, jinak zatím, zvláště u lokalit zjištěných letecky, podrobnosti známy nejsou. Sám fakt existence ohrazených staroneolitických sídlišť je však důležitý: v návaznosti na příkop osady s VK ve Frauenhofen se tu rýsuje naděje na vysledování kontinuity příkopových opevnění od staršího neolitu až po rondelový typ MMK-MOG.

Na přelomu 70. a 80. let se v Rakousku rozvinula — zvláště zásluhou H. FRIESINGERA (FRIESINGER—NIKITSCH 1982; FRIESINGER—NIKITSCH—QUITTA 1984) — velkorysá letecká prospekce archeologických lokalit. Výsledkem této aktivity je také objev většího počtu neolitických rondelů. Nejde o objevy zcela nové, neboť kruhy na neolitických sídlištích byly již před tím v severní a severozápadní části země známy (MAURER 1928b, 247), ale rozhodně jde o novou kvalitu terénní prospekce. Počítá se, že severně Dunaje v oblastech Weinviertel a Waldviertel se takto identifikovalo na 50 lengyelských rondelů (WINDL, ed., 1982; MAURER 1928b, 247; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 41). Tento počet je ovšem nutno brát jen jako předběžný, snad i poplatný prvotní vlně přílišného optimismu. Faktem však zůstává, že dříve neznámá rondelová architektura se ukázala být poměrně běžnou záležitostí starolengyelských sídlišť; dnes jsou známy nejméně 2 lengyelské kruhy i jižně Dunaje (Kapelln, Pottenbrunn: NEUGEBAUER, J.-W. 1986b, 185). Ne všechny fotografované kruhy však musejí být neolitické (srov. výše). Dosud je v Dolním Rakousku dokumentováno a alespoň signálně publikováno cca 20 kruhových příkopů; z toho ovšem pouze 3 jsou archeologicky zkoumány, ostatní jsou známy jen zběžně, nebo — v případě předválečných výzkumů (Kamegg, Mühlbach) — jsou nálezové zprávy o jejich výzkumu poněkud neurčité.

22. BERGAU I, Gem. Göllersdorf (VB Hollabrunn).

V poloze Bergau I byl letecky objeven dvojitý kruh obrovitých rozměrů (Ø 300 m a 190 m), datovaný předběžně do LngK I. (WINDL, ed., 1982, 33, 49—56, obr. 23; LENNEIS 1983, 251.)

23. **BERGAU II**, Gem. Göllersdorf (VB Hollabrunn).

V poloze Bergau II se nachází další menší dvojitý rondel (\varnothing 90 m a 60 m), datovaný předběžně do LngK Ia. (LENNEIS 1983, 251.)

24. **FRAUENHOFEN**, Gem. St. Bernhard-Frauenhofen (VB Horn) — obr. 156:24.

3 km západně města Hornu se rozkládá na jižně (k potoku) exponovaném svahu v trati „Neue Breiten“ sídliště lidu s VK 3. fáze (podle periodizace M. ZÁPOTOCKÉ). R. 1960 zde K. GRÖTZ objevil pravěký příkop, načež zde provedli menší odkryvy F. BERG a H. FRIESINGER. Od r. 1975 prováděla na lokalitě terénní výzkum E. LENNEISOVÁ; zachytila tu hrotitý příkop, který se na sondované ploše obloukovitě stáčil. Autorka výzkumu jeho průběh rekonstruovala — snad až příliš pod sugestivním vlivem těšetského rondelu — do kruhové podoby: podle této rekonstrukce (LENNEIS 1977, 26n., 68n., tab. 40) měl mít objekt z Frauenhofen \varnothing asi 80 m, obvod 251 m a plochu cca 5 000 m². V dalším průběhu výzkumu se však ukázalo, že lokalita je silně postižena erozí, zvláště ve V části, kde se průběh příkopu již nepodařilo identifikovat. Zůstalo tudíž zdokumentováno jen torzo půdorysu objektu [něco více než polovina] se vstupem ze Z a snad i S a J strany; toto torzo ukazuje spíše na oválnou než kruhovou dispozici (delší osa asi 80 m). E. LENNEISOVÁ uvažuje, že stavitelé buď původně plánovaný kruhový objekt nedokončili, nebo pro něj od začátku proponovali jinou podobu. Všechno však nasvědčuje tomu, že se asi o skutečný rondel nejednalo (srov. též větší počet vstupů, např. z J a JZ strany — obr. 156:24).

Příkop měl na zkoumavé ploše velmi kolísavé rozměry: šířka se pohybovala od 80 do 280 cm (průměrně 230 cm), hloubka od 40 do 300 cm (průměrně 190 cm); měl hrotitý tvar s přirozenou postupnou výplní; druhotné čištění ani planýrka se nepředpokládá. Pokud byla hlína z příkopu použita na násyp valu, pak mohl val stát pouze vně (!) příkopu [zevnitř k příkopu přiléhají objekty] a měl tyto parametry: š základny 330 cm, v 104 cm, š koruny 90 cm.

Nálezový inventář z výzkumů, zvl. VK 3. fáze, objekt datují do doby předlen-gyelské. K dispozici jsou i 3 data C₁₄ (mezi 4 340—3 910 B. C. — nekalibrované chronologie) a 1 datum termoluminescenční (4 340 ± 750 B. C.). (LENNEIS 1977, 26n., 68n., tab. 40—43; 1979; 1980; 1983, 251; 1984.)

25. **FRIEBRITZ**, Gem. Fallbach (VB Mistelbach) — obr. 150:25, 151.

Lokalita se nachází asi 10,5 km JV města Laa a. d. Thaya. Na konci Z—V orientovaného hřbetu, v nadm. v. cca 270m, je situován dvojitý rondel o celkovém \varnothing asi 140 m. Kruhy byly objeveny 1979 po hlubší orbě, kdy se také uprostřed rondelu vy-oraly zbytky lidské lebky.

Návazným výzkumem byl objeven zvláštní pohřeb 2 jedinců středního neolitu: skelety ležely v hloubce 25—30 cm (hrobová jáma nebyla v humusu rozlišitelná). Postkranialní skelety zůstaly neporušeny. Oba jedinci leželi na břichu jeden na druhém v orientaci SV—JZ. Dolní jedinec (muž 20—30 let) měl ruce spoutané na hrudi. Nad ním spočívala žena 19—20 let. V zádech obou individuí vězely 3, resp. 2 trapezoidní mikrolity. Lidé byli asi nejprve usmrceni šípou a potom hozeni do mělké jámy.

V letech 1979—1980 byla provedena na lokalitě letecká prospekce a pořízen plán rondelu. Nato zde provedl J.-W. NEUGEBAUER v letech 1981—1983 výzkum S, V a J vstupů a přilehlého vnitřního prostoru. R. 1985 se ve výzkumu pokračovalo. Potvrdily se údaje letecké fotografie: Vnější (užší) příkop (\varnothing 140 m) byl typu „Spitzgraben“ (š 250—400 cm, hl 160—270 cm). Vnitřní hlavní příkop (\varnothing 115 m) měl kolísavé rozměry: š mezi 10—8 m [v oblasti J brány až 12 m], hl mezi 5—4 m. Z hlavních světových stran vedly příkopem „mosty“ (š 450 cm). S a V vstupy byly vzájemně téměř přesně v pravém úhlu, J byl posunut o 10 m od ideální linie J—S k východu; Z vstup se zatím identifikovat nepodařilo.

Vnější příkop obtáčel hlavní vnitřní příkop v odstupu 21,0—22,5 m a u vchodů se zahýbal směrem dovnitř, aniž by však dosáhl vnitřního příkopu a spojil se s ním. Druhotně (zvl. vlivem splachů, resp. odvodňovacích příkopů) dostal každý ze tří zkoumaných vstupů specifickou podobu. V jižní partii rondelu doložil výzkum existenci dvojitě palisády, která lemovala hlavní příkop z vnitřní strany (na delším úseku nemohla být pro korozi terénu sledována).

Obr. 151. Letecký pohled na kruh ve Friebritz. (Podle H. Windla, ed.)

Důležité poznatky poskytlo studium výplně příkopů, zvláště příkopu vnitřního; úkolem užšího vnějšího příkopu bylo asi zachytit hlavní příval splachů a umožnit tak uchování relativně čistého hlavního příkopu alespoň po určité době. Obecně je ze studia profilů příkopů zřejmé rychlé zanášení splachy a opakovaná renovace jejich světlosti, byť třeba i v menším rozměru. Také ve Friebritz se v několika případech daly identifikovat druhotně vyhloubené hrotité zářezy do již zaneseného příkopu (NEUGEBAUER, J.-W. 1986, 190, obr. 4, 5); tyto nově prohloubené příkopy byly obyčejně menší a pokud dosáhly až na dno původního profilu, pak se hroty starého a nového příkopu nekryly. Podařilo se identifikovat až 6 renovací příkopu na jediném profilu. Ve východním ukončení příkopu u S vchodu bylo možno rozpoznat svazky střídajících se světlých a tmavých mikrovrstviček, které lze vyložit střídáním ročních dob. Počet těchto svazků je v relaci k šesti identifikovaným renovacím příkopu.

Vybudování rondelu ve Friebritz předpokládalo přemístění nejméně 6 000 m³ zemního materiálu, který snad byl použit na nasypání valu mezi oba příkopy.

Dosud získaný nálezový inventář rondelu ukazuje na počáteční fázi LngK; doklady VK 3./4. fáze (uvolňování sevřených krokví, tremolový vpich) ukazují na kontakty lengyelského lidu s lidem VK. Následně osídlení lokality spadá do starší doby bronzové.

(WINDL, ed., 1982, 31n., obr. 20; LENNEIS 1983, 251; NEUGEBAUER, Ch.+J.-W., FÖ 18, 1979, 286; FÖ 20, 1981, 292; FÖ 21, 1982, 221; NEUGEBAUER, CH.—NEUGEBAUER, J.-W.—WINKLER—WILFING 1984, 87n.; NEUGEBAUER, Ch. 1983; 1984; NEUGEBAUER, J.-W. 1984; 1986b.)

26. FÜLLERSDORF, Gem. Grossmugl (VB Korneuburg).

Leteckým snímkováním byl objeven dvojitý kruh (Ø 60—90 m) také u Füllersdorf; objekt je předběžně datován do LngK.

(WINDL, ed., 1982, 33—34, obr. 41; LENNEIS 1983, 251.)

27. GAUDERNDORF, Gem. Eggenburg (VB Horn).

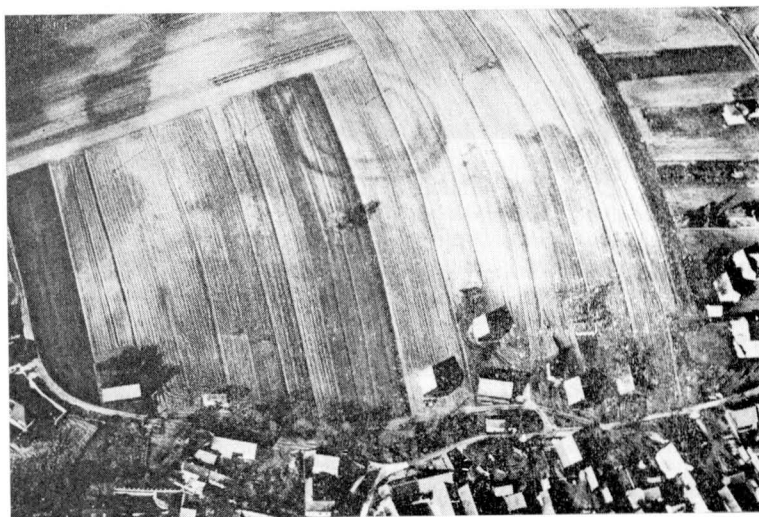
Na sídlišti se starší malovanou keramikou konstatuje H. MAURER přítomnost dvojitého rondelu (zatím bez bližších údajů). Z lokality pochází také keramická zvířecí soška. (MAURER 1985, 33.)

28. **HORNSBURG**, Gem. Kreuttal (VB Korneuburg) — obr. 152.

Leteckou prospekci byl objeven dvojitý kruh o vnějším \varnothing cca 85 m; objekt je datován do LngK.
(WINDL, ed., 1982, 33, obr. 27, 42; LENNEIS 1983, 251.)

29. **KAMEGG**, Gem. Gars am Kamp (VB Horn) — obr. 141:28, 153.

Na SV svázném výběžku návrší „Taborberg“ (374 m) nad údolím Kamy se rozkládá větší sídliště lidu s MOG. V meziválečném období tu prováděli menší výzkumy četní rakouští amatérští archeologové. Na ploše (daleko později) zjištěného rondelu našli množství archeologického materiálu z doby starší LngK, zejména také ženskou plastiku s doklady násilné manipulace (odřezání paží). To a také další signály vedly H. MAURERA k závěru, že zde bylo amatérskými výzkumy zničeno „obětiště“ neolitických zemědělců (MAURER 1981, 196n.).

Obr. 152. Letecký snímek kruhu z Hornsburg. (Podle H. Windla, ed.)

Leteckou prospekci byl na lokalitě koncem 70. let objeven velký dvojitý rondel (obr. 153). Jeví se sytá humózní stopou, viditelnou i pouhým okem. Vnitřní kruh vykazuje jediné přerušení na Z straně, vnější kruh je v JV segmentu již erozí půdy zničen, jeho větší část však je dobře sledovatelná: na povrchu žádné evidentní vstupy nemá; jeho povrchový signál však je výsledkem „srovnání“ terénu v době věteřovské kultury. Vlastní neolitické příkopy jsou identifikovány pouze archeologicky — pod věteřovskou planýrkou.

R. 1981 započal na lokalitě se systematickým výzkumem G. TRNKA s cílem odhalit pokud možno kompletní půdorys rondelu. Byl pořízen plán lokality a upřesněny rozměry kruhů: \varnothing vnějšího příkopu činí 140–160 m, \varnothing hlavního, tj. vnitřního příkopu \perp 70 m; údaje jsou v tomto případě vztaženy na hrot příkopu a neberou v úvahu kolísající šířku ústí příkopů. Rondel zabírá plochu cca 20 000 m².

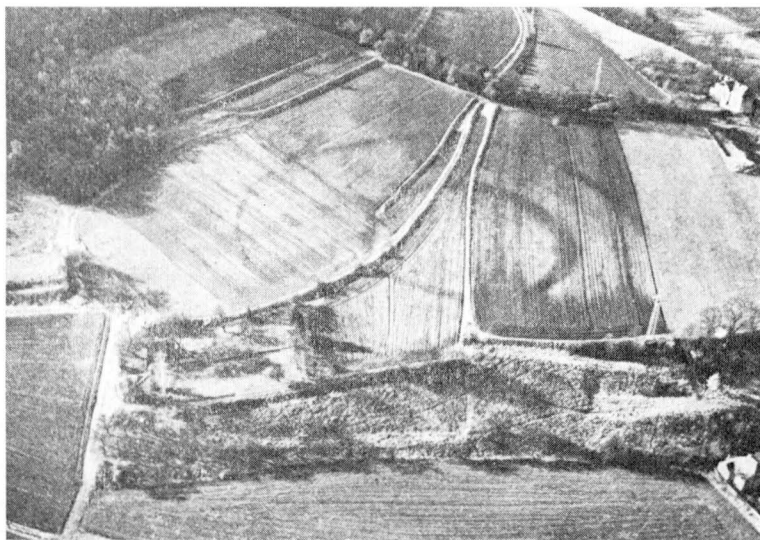
Teprve vlastním archeologickým výzkumem se začíná odhalovat pravá charakteristika rondelu: pod věteřovskou planýrkou se podařilo ve vnějším příkopu objevit 140 cm široký vstup, orientovaný od středu objektu v SZ směru. Následně pak byla také ve vnitřním příkopu odkryta pod věteřovskou vrstvou „severní“ a „západní“ brána a předpokládá se existence dalších 2 vstupů z hlavních světových stran. Sever-

ní vstup tvoří rostlý terén v šířce 200 cm, západní vstup v šířce 380 cm; u Z vstupu se našly 2 kúlové jamky, které signalizují konstrukci brány.

Výzkumem se podařilo zachytit také části dvou palisádových žlabů (š 40—50 cm; hl 40—50 cm), které sledují hlavní příkop z jeho vnitřní strany v odstupech od 4 do 5 m. Současnost palisád s příkopem naznačuje přerušení vnější palisády v místech S brány v šířce (200 cm), odpovídající rozměru „mostu“ přes příkop.

Vnitřní (hlavní) příkop má průměrnou šířku ústí při povrchu 650 cm a hloubku 350 cm; jde o typický hrotitý příkop. U S brány byly získány doklady zanášení příkopu materiálem odnášeným ze severního „mostu“ a následného čištění příkopu.

Vnější příkop je při povrchu široký max. 400 cm a hluboký max. 300 cm. Jeho ostře geometrický (trojúhelný) profil s homogenní humózní výplní svědčí pro jednorázové zaplnění.

obr. 153. Letecký snímek kruhu z Kamegg. (Podle H. Windla, ed.)

Na lokalitě v Kamegg tedy jde o klasický dvojitý rondel s vnitřními palisádami a 4 vstupy z hlavních světových stran — což asi potvrdí pokračující výzkum. Podle G. TRNKY nebyla hlína z příkopů, tj. čistá spraš, použita k nasypání valu, protože humózní výplň příkopů čisté spraši z případného valu neodpovídá.

Neolitické příkopy v Kamegg jsou datovány náleзовým materiálem, zvl. početnou keramikou z pasáží vnitřního příkopu při zkoumaných vstupech; jde o typický žlutočerveně malovaný materiál (též vícenásobné „rýsování“) fáze MMK-MOG Ia. Radiokarbonové datum vnitřního příkopu dává nekalibrovanou hodnotu 5700 ± 90 (tj. 3750 ± 90 B. C.). Předpokládá se současnost obou příkopů i obou vnitřních palisád, nevylučují se 2 stavební fáze vnitřního příkopu a starší hloubení vnějšího příkopu.

Z dosud prokopaných 27 kulturních jam uvnitř i vně rondelu je jediná pozitivně současná s příkopy, jiné jsou v rámci LngK blíže nedatovatelné nebo datovatelné jen rámcově do staršího stupně; pouze 4 jámy jsou připsány fázi Ib. V některých objektech se našly lidské kosti, jáma č. 13 obsahovala pohřeb dítěte (Infans II) ve skrčené poloze na pravém boku, v jámě č. 20 se našel depot keramiky.

(MAURER 1981, 196n.; 1982a, 89, 100, obr. 53; 1982b, 246 n., obr. 8; 1986, 294; WINDL, ed., 1982, 39, obr. 40; LENNEIS 1983, 251; G. TRNKA, FÖ 20, 1981, 300n.; FÖ 22, 1983, 227n.; 1986, 289—294.)

30. **KAPELIN**, Gem. Etzersdorf (VB St. Pölten).

Zachraňovací výzkumem na trase Kapelln—Herzogenburg se podařilo J.-W. NEUGEBAUEROVI r. 1983 identifikovat část příkopu (š 400 cm, hl 300 cm) asi kruhového tvaru. Rekonstruované kruhové ohrazení dává \varnothing asi 25 m. Podle nalezené keramiky jde o lokalitu časného (?) stupně LngK. Rondel se nachází jižně Dunaje (!). (NEUGEBAUER, J.-W., FÖ 22, 1983, 225; 1986b, 185.)

31. **KLEINRÖTZ**, Gem. Harmannsdorf (VB Korneuburg).

Na uvedené lokalitě se podařilo letecky identifikovat dvojitý kruh o vnějším \varnothing asi 50 m, s patrným vchodem ze ZSZ strany. Objekt náleží údajně starší LngK. (Rondel z Kleinrötz byl dříve v literatuře uváděn pod lokalitou Mollmansdorf). (WINDL, ed., 1982, 31, obr. 19; LENNEIS 1983, 251.)

32. **KLEINWETZDORF**, Gem. Heldenberg (VB Hollabrunn) — obr. 154.

Zvlášť významný je trojitý rondel, objevený leteckou prospekci na lokalitě Kleinwetzdorf: \varnothing vnějšího kruhu je asi 100—110 m, \varnothing vnitřního kruhu asi 70 m; do objektu vede celkem 6 (!) vstupů: vchody ve směru V—Z jsou zdvojeny. Rondel je datován do staršího stupně LngK. (WINDL, ed., 1982, 32, obr. 21; LENNEIS 1983, 251.)

Obr. 154. Letecký snímek kruhu z Kleinwetzdorf. (Podle H. Windla, ed.)

33. **MÜHLBACH**, Gem. Hohenwart—Mühlbach (VB Hollabrunn).

Na lokalitě v Mühlbach se podařilo objevit a částečně prozkoumat starolengyel-ský rondel již r. 1937. Kruh našla na poli po hlubší orbě a jeho výzkum provedla A. STIFFT-GOTTLIEBOVÁ za účasti E. NISCHER-FALKENHOFA a H. MITSCHA-MÄRHEIMA. Objekt se jevil jako velký červenočerný kruh (\varnothing asi 42 m) široký kolem 2 m a na jednom místě byl přerušovaný. Výkopem se zjistilo, že povrchový signál náleží hrotitému příkopu (hl přes 200 cm) vyplněnému černým materiálem, při povrchu jakoby vypáleným. Ve středu kruhu se našel lidský skelet bez milodarů, uložený do země s pohybem psa; asi půl metru hlouběji ležel skelet prasete. Uvnitř rondelu nebyly jinak pozorovány žádné další jámy, zato při vnějším okraji příkopu se narazilo

na 2 nebo 3 objekty a na polích v okolí na dalších asi 20 jam, které při zběžném výzkumu poskytly materiál především lengyelský, ale také starobronzový a laténský. Lengyelské kultuře patřilo také několik zlomků antropomorfních idolů. (A. STIFFT-GOTTLIEB, FÖ 2, 1935—1938, 252; MAURER 1982a, 87, 89, 91; 1982b, 247; 1986, 294.)

34. **POTTENBRUNN**, Gem. St. Pölten (VB St. Pölten).

Ve šterkovně „Paderta“ bylo těžbou suroviny z větší části zničeno sídliště LngK včetně rondelu, který se ještě podařilo H. WINDLOVI zaměřit; archeologicky byl identifikován také hrotitý příkop tohoto kruhu. Rondel se nachází jižně Dunaje (!). (H. WINDL, FÖ 17, 1978, 240; FÖ 20, 1981, 316; NEUGEBAUER, J.-W. 1986b, 185.)

35. **PUCH**, Gem. Hollabrunn (VB Hollabrunn).

Leteckým pozorováním byl zjištěn na katastru osady Puch dvojitý rondel o vnějším Ø 120 m, datovaný do starší LngK. (LENNEIS 1983, 251.)

36. **ROSENBERG**, Gem. Rosenberg—Mold (VB Horn).

Rondel na katastru osady Rosenberg zmiňuje H. MAURER. (MAURER 1982a, 89; 1986, 294.)

37. **STIEFERN**, Gem. Schönberg (VB Krems).

Rondel na katastru osady Stiefern zmiňuje H. MAURER. (MAURER 1982a, 89.)

38. **STRASS**, Gem. Strass im Strassental (VB Horn).

Silně erodí poškozený dvojitý rondel je situován na jižních výbězcích Manhartského pohoří, na dolním svahu nad bažinou Kohlberg. Na povrchu, resp. na letecké fotografii jsou patrné 2 příkopy (Ø 60 m a cca 40 m), uzavírající poněkud ovaloidní plochu. R. 1981 provedl na lokalitě záchranný výzkum G. TRNKA. Řez vnitřním příkopem ve východní části jeho průběhu ukázal nálevkovitý profil se širším zaobleným dnem (typ „Sohlgraben“), široký při ústí cca 460 cm a hluboký cca 220 cm. Jižně od provedeného řezu ústí příkop patrně do přirozeného sprašového mostu; nachází se tu pod povrchovým nečleněným signálem příkopu zřejmě typický vstup do ohrazeného areálu. Uvnitř rondelu byl částečně prozkoumán větší jámový komplex fáze Ia MMK-MOG; nepočtená keramika stejného data se našla i ve zkoumané části příkopu. (G. TRNKA, FÖ 20, 1981, 323n.; 1986, 295, obr. 3C; MAURER 1982a, 89; WINDL, ed., 1982, 32, obr. 22; LENNEIS 1983, 251; NEUGEBAUER, J.-W. 1986a, 197; 1986b, 185.)

39. **STRÖGEN**, Gem. St. Bernhard—Frauenhofen (VB Horn) — obr. 155.

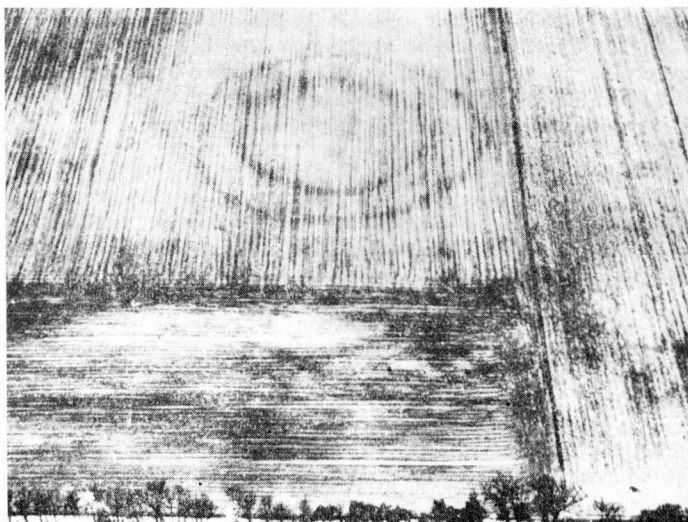
Na lokalitě se nachází také dvojitý rondel menších rozměrů (Ø 55 m, 35 m), datovaný předběžně do starší LngK. (MAURER 1982a, 89, 101, obr. 54; LENNEIS 1983, 251.)

40. **WILHELSDORF**, Gem. Falkenstein (VB Mistelbach).

V blízkém okolí hradiska „Schanzboden“ u Falkenstein se podařilo r. 1983 objevit dvojitý rondel. Zatím bez dalších údajů. (NEUGEBAUER, J.-W. 1986b, 192.)

V Dolním Rakousku je kromě pozitivně zjištěných rondelů ještě řada lokalit MOG, na nichž se podařilo zachytit příkop bez udání jeho souvislostí; takovou lokalitou je Michelstetten-„Haltenberg“ nebo Oberkreuzstetten-„Ochsenberg“ (NEUGEBAUER, J.-W. 1986b, 185). Lengyelský příkop snad je i na sídlišti se staroneolitickým opevněním ve Schletz-»Haltenberg« (NEUGEBAUER, J. W. 1986b, 185).

Dále musíme počítat s ohrazením celých osad, podobně jako v pří-

obr. 155. Letecký snímek kruhu ze Strögen. (Podle H. Windla, ed.)

padě moravských Hlubokých Mašůvek, a s výšinnými (vesměs mladšími) opevněnými sídlišti MOG; lokalita Falkenstein-„Schanzboden“ pak je patrně nejstarším doloženým hradiskem střední Evropy.

Na příkopové opevnění osady s malovanou keramikou (bližší datování se neuvádí) narazila r. 1938 A. STIFFT-GOTTLIEBOVÁ v Eggenburg-„Zogelsdorfer Strasse“: část odhaleného průběhu příkopu s vchodem vykazuje z jedné strany obloukovité zakřivení, které svědčí o nepravidelně oválném půdorysu celého opevnění (MAURER 1986, 294, obr. 12).

FALKENSTEIN, Gem. Falkenstein [VB Mistelbach].

Nedaleko jihomoravských hranic na ostrožním výběžku „Heidberg“ se nachází v poloze „Schanzboden“ výšinné opevněné sídliště MOG-MMK. J.-W. NEUGEBAUER zde výzkumem [1974—1980] prokázal existenci dvou bezprostředně po sobě následujících opevnění staršího stupně LngK [Ib].

Starší fortifikace obepínala celou ostrožnu „Heidbergu“ v podobě velmi nepravidelného oválu (delší osa cca 400 m): šlo o hliněný val, u něhož ze S a V jsou dva paralelně běžící příkopy; hlavní příkop byl široký asi 500 cm a hluboký 200—250 cm. Z východní strany ohraničuje okraj vnějšího plátů ostrožny palisáda. Na této straně se nacházel přístup, jehož masivní kúlové jámy umožňují soudit na bránu. — Na JV odkryté plochy se nalézaly sídlištní objekty.

Ještě v době staršího stupně LngK byly v této části lokality všechny objekty, včetně starší fortifikace, zplanýrovány a na takto připravené ploše byl zbudován malý kruhový val (jde spíše o široký ovál 165×120 m) s paralelně běžícím příkopem z vnější strany. Směrem k zázemí celé ostrožny je val i příkop dodnes dobře patrný (dochov. v valu činí ještě dnes 150 cm). Tato mladší menší opevněná plocha nebyla ve srovnání se starším hradiskem (obě sídlištní fáze následovaly bezprostředně po sobě) trvale osídlena, nýbrž měla spíše útočištný charakter.

Z lokality pochází bohatá nálezová kolekce, zvláště malovaná keramika s dobře zachovalou malbou MOG-MMK Ib: převažuje žlutá a červená barva, vzácnější jsou

barvy černá, bílá a růžová; ornamentace je plně srovnatelná s jihomoravskou MMK. Našlo se též několik plastik, kamenné nástroje a další běžný sídlištní materiál. (NEUGEBAUER—MARESCH 1984; NEUGEBAUER, Ch.+J.-W. 1977; 1978; NEUGEBAUER, J.-W. 1977; 1984.)

WETZLEINSDORF, Gem. Grossrussbach (VB Korneuburg).

Jižně Wetzleinsdorf na JZ sprašovém svahu JV výběžků pohorí Galgenberg (300 až 350 m n. m.), nad potokem Russbach, který pod lokalitou vytváří močál, se nachází v trati „Teichboden“ či „Antenteich“ sídliště LngK ohrazené příkopem. Od r. 1972 zde prováděl záchranný výzkum S. NEBEHAY, který na lokalitě r. 1974 poprvé zachytil příkop, který pak sledoval i v dalších letech. R. 1979 převzal výzkum na lokalitě O. H. URBAN, který ověřoval (leteckou prospekci i archeologickými řezy) další průběh příkopu, jeho tvar (3 různé typy) a datování.

Opevnění příkopem ukazuje na tvar širokého oválu (300/280 × 250 m; plocha asi 5,7 ha); příkop je siodovatelný v délce asi 280 m na S straně a útržkovitě také na protilehlé J straně, zatímco z V je zničen cihelnou a také na Z je jeho průběh pouze rekonstruovatelný. Ze S vedl do opevnění vchod realizovaný přerušením a klešovitým rozevřením obou konců příkopu proti sobě. Na protilehlé straně je existence vchodu nejistá.

Příkop má rozličné tvary a kolísavé rozměry: místy je typu „Spitzgraben“, místy „Sohigraben“ s hlubokým, poměrně úzkým dnem a na některých místech je zcela nepravidelný (š ústí při povrchu se pohybuje kolem 430—520 cm, hl kolem 230—320 cm). Výplň nese vespod stopy přirozených splachů, povrch je zarovnan.

Uvnitř opevnění odkryl O. H. URBAN velmi důležitý půdorys dlouhého domu s anty s přiléhajícím ohrazeným „dvorem“. Budova má podobu neolitických velkodomů typu Branč a Svodin: její půdorys je vymezen základovými žlaby; vchod je z JZ, příčka dělí obytný prostor na dvě půlky. Přilehlý dvůr je interpretován jako lidové shromaždiště: jeho plocha je prázdná, nemá žádnou zástavbu.

Nalezená keramika datuje lokalitu u zmíněný dům do fáze Ib/IIa MOG-MMK. Radiometrické datum pro výplň příkopu v JV části polohy dává číslo 3 870 ± 115 B. C. (nekalibrovaná hodnota).

Opevnění se vcelku odlišuje od starolengyelských rondelů. Podle O. H. URBANA nejde o ohrazení určitého (zvláštního, příp. kultovního) okrsku osady, ani o defenzivní fortifikaci; spíše by mohlo jít o vymezení území nadaného zvláštním právem, např. obchodním, trhovým apod.

(S. NEBEHAY, FÖ 13, 1975, 36; 1980; O. H. URBAN, FÖ 19, 1980, 365n., obr. 230; FÖ 21, 1982, 231; 1984, 209n.; PODBORSKÝ 1984, 32, obr. 23; RUTTKAY 1985, 104, tab. 11.)

Dosud není známo téměř nic o případných eneolitických opevněních Dolního Rakouska a možném přežívání tradice lengyelských rondelů: takovou tradici však nelze předem vyloučit, jak ukazuje lokalita Grossburgstall, Gem. St. Bernhard-Frauenhofen (VB Horn); H. MAURER (1982a, 89; 1986, 294) tu objevil dvojitý kruh, který datuje podle povrchově sesbírané keramiky do kultury Mödling—Zöbing—Jevišovice. Ze západního sousedství jsou známa také některá podobná opevnění chamské skupiny (srov. dále).

4.1.4 KRUHOVÁ OPEVNĚNÍ SEVEROZÁPADNÍ PERIFERIE LENGYELSKÉHO OKRUHU

Na území lidu s VK v Čechách a ve středním Německu nebyl dosud prováděn systematický letecký průzkum neolitických fortifikací. V Čechách nejsou navíc dodnes známa ani opevnění na staroneolitických

sídlíštích s LnK. Rondely známé z východních Čech a výjimečně z Plzeňské kotliny (Vochoy) se podařilo najít při výzkumech jiného zaměření vcelku náhodou; ukazují však na existenci této architektury na sídlíštích mladšího stupně VK (fáze IVa), zřejmě pod vlivem LngK z východu. Jedině objekty z Bylan 1 a z Tucharazi by snad mohly být chápány jako doklad autochtonního vývoje, stav jejich poznání však zatím obsažnější závěry nepřipouští.

41. BYLANY 1 (okr. Kutná Hora).

Již r. 1959 se přišlo v mikroareálu Bylany 1 na kúlovou palisádu; podařilo se ji odkrýt v délce asi 27 m: sestávala z 24 kúlových jamek, probíhala v patrném oblouku, stáječícím se mírně od SZ k JV a JZ a zhruba z V strany do ní vedl vchod lemovaný párem žlabů (d 350 cm) s kúlovými jamkami na koncích; tyto žlaby vytvářely asi 2 m široký vstupní koridor, vedoucí směrem dovnitř myšleného ohrazeného areálu. Těsně na J od vchodu superponoval palisádu větší hliník (obj. 481) s pozdní VK (5. fáze VK). Palisáda nemohla být dále z technických důvodů sledována. Předpokládalo se, že snad uzavírá kruhovou podobu a že může jít o „Viehkraal“ lidu s VK (SOUDSKÝ 1966, 69 n.).

Tuto starší situaci nově zhodnotil I. PAVLŮ: Rekapituloval chronologické postavení palisády, kterou datuje jámový komplex č. 482, situovaný vně palisády a orientovaný delší osou ve směru jejího průběhu; jde asi o stavební jámu související přímo s touto ohrazovací linií a tudíž ji také datující. Objekt 482 obsahoval VK typologicky starší než objekt 481, který palisádu superponoval; tím by byla palisáda datována do 4. fáze VK, což souhlasí s dobou výskytu kruhových areálů.

Předpokládaný průběh palisády Bylany 1 je srovnatelný s vnějším prstencem rondelu v Těšeticích-Kyjovicích (PAVLŮ 1986, obr. na str. 256). Fortifikace by opepínala nepravdivý kruh o \varnothing asi 140 m; v jejím centru by se dal očekávat vlastní rondel. I přes nepřístupnost místa zde pracovníci archeologické expedice v Bylanech provedli drobné sondy a vrty, dosud s negativním výsledkem. Je možné, že v případě Bylan 1 šlo o prostou palisádu hospodářského významu. Rozhodnutí v tomto smyslu nepřinesly ani fosfátové analýzy vnitřního prostoru ohrazení, neboť terén je chemicky multiplikován dalším osídlením, zvl. 12. stol. n. l.

(SOUDSKÝ 1966, 69n., obr. 18 na str. 70; TABACZYŃSKI 1970, 218n., obr. 44; PAVLŮ 1986, 255—258, obr. na str. 256; 1982, 176.)

42. BYLANY 4 (okr. Kutná Hora) — 149:42.

V SZ části areálu neolitických sídlišť u Bylan (mikroareál Bylany 4) byly sondáží již r. 1965 zachyceny 2 neolitické příkopy. R. 1980 proběhlo na lokalitě geofyzikální měření, které potvrdilo existenci dvou soustředných příkopů; zároveň se existence a základní charakteristiky příkopů ověřily 4 menšími sondami.

Mikroareál Bylany 4 je situován na mírně od Z k V svažitém hřebetu (340—295 m n. m.) nad potokem Bylankou a dalším bezejmenným tokem. Rondel se rozprostírá na Z—J svahu (317—311 m n. m.), ale na vrcholu hřebetu, takže jeho poloha zaručuje dobrou viditelnost na všechny strany. Poloha rondelu vzhledem k současnému sídlišti, rozkládajícímu se na ploše cca 800×400 m, zejména na S a Z od kruhů, je dominantní, navíc o něco dále k SZ je již prozkoumané pohřebiště lidu s VK (Miskovice 2). Naskýtá se tu tedy výjimečná možnost komplexního studia jednotlivých součástí současného osídlení: rondel — osada — pohřebiště (ZÁPOTOCKÁ 1983, 482, obr. 6).

Rondel v Bylanech 4 se skládá ze 2 koncentrických příkopů se 4 patrnými vchody, obrácenými zhruba k hlavním světovým stranám (určité odchylky jsou podle plánu geofyzikálních anomálií evidentní, zvl. na J a Z straně, ale bez výzkumu je nelze přesně určit). Vnější příkop se u vchodů patrně ohýbá směrem ven a vytváří cca 10 m dlouhá křídla vstupního koridoru, zatímco vnitřní příkop má snad takováto křídla obrácena dovnitř kruhu. Vnitřní příkop uzavírá plochu o \varnothing asi 95 m, vnější (\varnothing asi 120 m) jej sleduje ze vzdálenosti 7 m. Vnitřní plocha má stopy kulturních jam s LnK a VK; zatím tu nebyly identifikovány palisády.

Vnitřní příkop (podle sondáže spíše typu „Sohlgraben“) je při povrchu široký 220 cm (snad i více) a hluboký cca 130 cm, vnější příkop (hrotitý a mělce trojúhelníkový s tupým hrotem vespod) je široký 240 cm a hluboký 130 cm. (ZÁPOTOCKÁ 1983; FALTYSOVÁ—MAREK 1983; MAREK 1983, 61—62, obr. 5; PAVLŮ—ZÁPOTOCKÁ 1983; PAVLŮ 1984, 74—75.)

43. BYSEŇ (okr. Kladno).

Nad zaniklou cihelnou na S konci obce, na náslunném sprašovém S—J svahu se počátkem 50. let objevila po hluboké orbě dvojice tmavých pruhů (š 75—100 cm), vinoucích se pravidelně do kruhu. A. KNOR vyhodnotil situaci r. 1954 jako pravděpodobný doklad dvojitého kruhovitého ohrazení s mezerou — vchodem (?) z východní strany. Podle zakřivení pruhů by šlo o kruhovitou plochu o \varnothing cca 100 m. Uvnitř této plochy se našly střepy VK (možná také střep MMK), eneolitické keramiky a únětické kultury. Je možné, že šlo o dvojitý rondel lidu s VK. (KNOR 1954, 284—286, obr. 1:7, 16, 17: 3; PAVLŮ 1982, 177; 1984, 75.)

44. HOLOHLAVY (okr. Hradec Králové).

Při zachraňovacím výzkumu r. 1982 objevil J. Kalferst pravděpodobně dvojitý rondel obtočený jednoduchými příkopy o \varnothing 38 m a 27 m; podařilo se identifikovat západní vstup do objektu. Rondel datují střepy VK. (PAVLŮ 1984, 75.)

45. KRPY (okr. Mladá Boleslav).

J. N. WOLDŘICH byl z českých badatelů asi první, kdo narazil na neolitický kruhový příkop; bylo to r. 1885 na polích na pravém břehu Košáteckého potoka, u dnešní obce Krpy, v místech současných hospodářských budov JZD v poloze „Pod Žákovcem“. Šlo o tmavý kruh o \varnothing 53×58 m, který se dal pozorovat po hlubší orbě. Na lokalitě zjistil J. N. WOLDŘICH sídliště s VK; kruh sloužil podle uvedeného badatele kultu nebo jiným společenským účelům.

R. 1982 provedl na lokalitě geofyzikální měření F. MAREK. Kruh o \varnothing 55—58 m identifikoval; konstatoval zároveň malou šířku příkopu. Objekt zůstává zatím podrobněji nezkoumaný. (WOLDŘICH 1886; PAVLŮ 1982, 176; 1984, 75; MAREK 1983, 62—64, obr. 6, 7; I. PAVLŮ—J. RULF, BZO 1980—81, Praha 1984, 58.)

46. LOCHENICE (okr. Hradec Králové) — obr. 149:46.

V trati „Na šancích“, po pravé straně silnice Hradec Králové—Náchod, prováděl v letech 1978—1983 ARŮ ČSAV Praha ve spolupráci s PŮ UK Praha (J. ZEMAN—M. BUCHVALDEK) výzkum polykulturní lokality. Při té příležitosti se přišlo také na dvojitý rondel podoby mírně k S protaženého kruhu (\varnothing 74×72 m). Vnitřní plocha objektu je obtočena mohutnými příkopy (š 350 cm, hl 360—370 cm), probíhajícími paralelně ve vzdálenosti 7—8 m. Z hlavních světových stran vedou do ohrazení cca 400 cm široké vstupy: příkopy jsou u vstupů přerušeny a vzájemně propojeny, takže vytvářejí 4 samostatné dvojitě segmenty.

Rondel byl rekonstruován na základě geofyzikálního měření (F. MAREK). Po obou stranách S vstupu byl proveden větší plošný odkryv, který zasáhl také vnitřní plochu objektu; menší sondáž pokryla také část V vstupu. Tímto výzkumem se ověřil především tvar příkopu („Spitzgraben“ s delším úzkým hrotem — patrně podle předloh příkopů MMK⁷) a získal se střepový materiál VK fáze IVa, který rondel patrně datuje; do příkopu byly jinak zapuštěny mladší objekty (hrob mladší LngK, hroby KZvP, objekty lužické a hradištní kultury). (J. ZEMAN, BZO 1982—83, Praha 1985, 91, 32; BUCHVALDEK 1983, 91—93; MAREK 1983, 58—60, obr. 2, 3; PAVLŮ 1986, 260.)

⁷ Podle mínění doc. dr. M. BUCHVALDKA, jemuž děkuji za poskytnutí plánu rondelu a za další informace.

47. TUCHORAZ (okr. Kolín).

Při záchranném výzkumu ARÚ ČSAV Praha na stavbě kravína JZD u Tuchorazi se podařilo r. 1976 identifikovat část patrně kruhového příkopku (š 100 cm, hl 20 cm); byl sledovatelný v délce asi 50 m. Jeho průběh v severní části končil zaoblením (v západním směru se pokračování nezachytilo). Několika sondami se upřesnil průběh asi 1/4 kruhu, který by měl ideální \varnothing cca 80 m. Je pravděpodobné, že jde o kruhový objekt, nikoli však o klasický rondel s mohutným příkopem a systémem palisád; lze jej srovnat s objektem Bylany 1. Kruh je datován zatím jen ojedinělými střepy do VK. (PAVLŮ 1982, 177; 1984, 75—76; 1986, 257—258.)

48. VOCHOV (okr. Plzeň-sever) — obr. 156:48.

Ve východní části k SZ se sklánějící sprašové návěje na štěrkové terase na Z břehu Vochovského potoka se rozkládá (nadm. v. cca 326 m) polykulturní sídliště. Kromě LnK a pozdějšího osídlení pozdně bronzového, pozdně laténského a z doby římské tu byl zjištěn a z větší části prozkoumán menší rondel lidu s VK. Výzkum prováděl v letech 1977—1980 ARÚ ČSAV Praha (I. PAVLŮ, M. ZÁPOTOCKÁ).

Rondel je na S a SV okraji zničen půdní erozí, jeho větší odkrytá část však dovoluje celou situaci rekonstruovat (obr. 156:48). Objekt sestával z hlavního (vnitřního) příkopu, který uzavíral dosti pravidelný kruh o \varnothing 36 m, z vnějšího příkopu typu „Sohigraben“ (\varnothing 49 m) a ze 3 vnitřních palisád (\varnothing 29 m, 25 m, 20,5 m), koncipovaných — stejně jako oba příkopy — jako velmi pravidelná soustředná mezikruží. Celý objekt uzavírá ideální kruh s plochou 1834,78 m², vnitřní plocha, vymezená nejvnitřnější palisádou, obnáší cca 310 m². Na této vnitřní ploše se nalézá nepravidelná soustava kůlových jamek, v některých případech nápadně zdvojených. Tyto jamky patrně souvisejí s vnitřní zástavbou; některé téměř čtyřúhelné jamky jsou však velmi mělké, takže nelze vyloučit, že šlo jen o podpůrné kůly nějaké nadpovrchové architektury.

Vnitřní (hlavní) příkop má téměř lichoběžníkový profil (š průměrně 130 cm, hl kolísá od 20 do 90 cm). Jeho výplň vznikla postupným zanášením z vnitřní i vnější strany, vzhledem ke svázné poloze je lokálně odlišná (až 8 rychle po sobě následujících vrstev zásypu); uvažuje se i o „údržbě“ příkopu, i o možné existenci hliněného valu vně (!) hlavního příkopu. — Vnější příkop měl v S části trapezovitý profil jako příkop hlavní, v Z a JZ části měl však dno oblé podobně jako palisádové žlaby; jeho šířka kolísala od 40 cm do 150 cm a hloubka dosahovala 10—65 cm. Výplň vnějšího příkopu byla kompaktní, nezvrstvená. — Vnitřní palisádové žlaby byly široké 20 až 50 cm, hloubka středního činila 40 cm, obou krajních pouze 20 cm.

Zhruba ze Z jsou oba příkopy přerušeny, stejně jako prvá palisáda (nikoli další dvě); lze tu předpokládat vstup do rondelu. Na S a V straně vstupy vzhledem k porušení terénu dokumentovány být nemohly a na J je sice přerušena vnější příkop a nejvnitřnější palisáda, ale ostatní fortifikační prvky přerušeni nevykazují. Typické 4 stupy do rondelu lze zde tudíž identifikovat jen velmi obtížně.

Nepočtený náleзовý (především keramický) materiál získaný výzkumem vochovského rondelu přiřazuje objekt kultuře s VK, její fázi IVA; důležitý je i výskyt fragmentu misky oberlauterbašského typu (PAVLŮ 1982, 187, obr. 6).

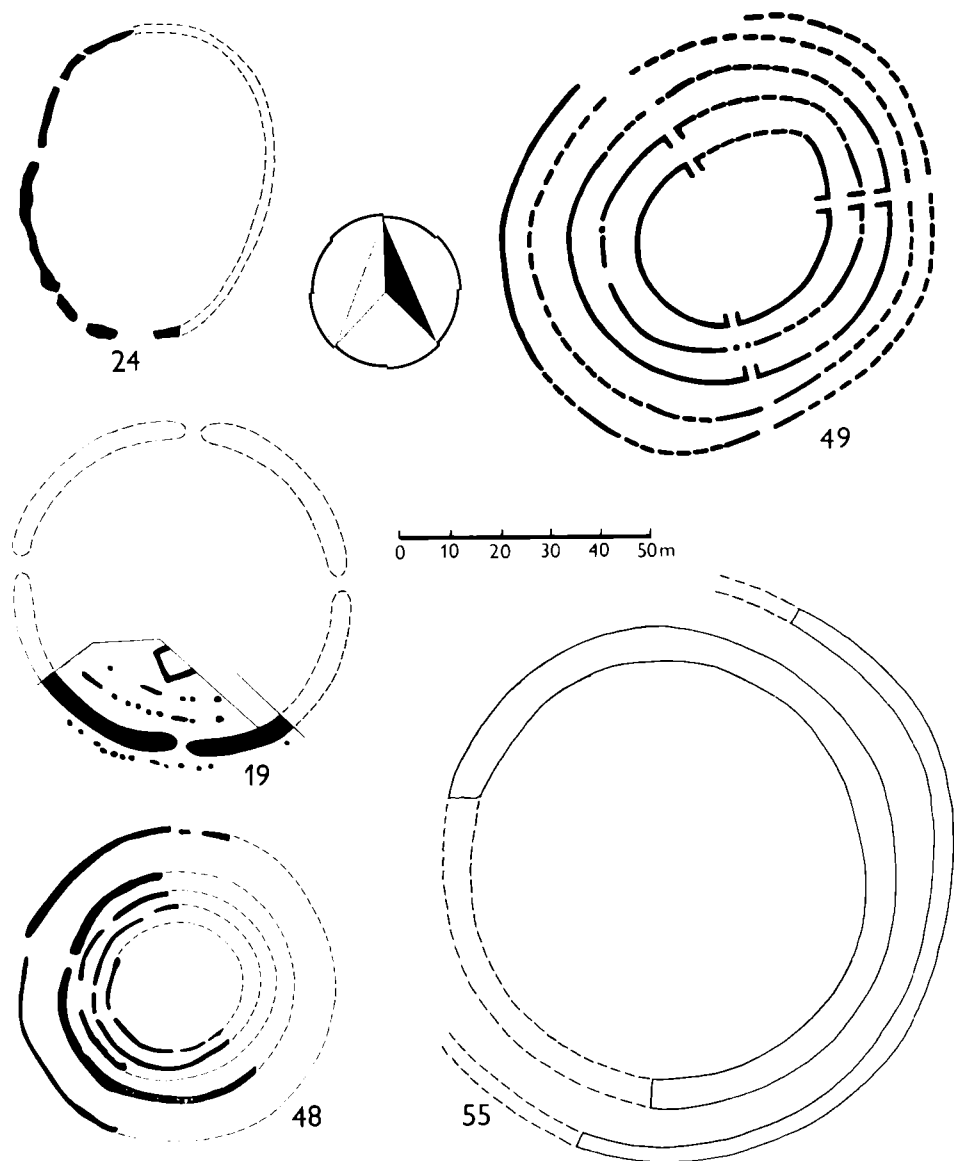
Vcelku lze vochovský kruh označit za periferizované architektonické dílo, které menšími rozměry i skromným vybavením zůstává v pozadí velkorondelů LnGK středního Podunají.

(PAVLŮ 1982; 1984, 76, obr. 3.)

Stejně jako na Moravě ani v Čechách zatím nelze prokázat pokračování vývoje geometrických rondelů dále do eneolitu. Tradice zeměpisně orientovaných objektů však zde musela žít, jak svědčí paleoastronomické ohrazení sídliště KNP v Makotřasích (PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1976; 1985, 185n) a dokládá i pozdněengyelská stavba č. 86 v Březně u Loun (PLEINEROVÁ 1980, 51). Budoucí terénní výzkum nepochybně rovinná

ohrazená sídliště KNP, řivnáčské kultury či chamské skupiny, která vyrůstají z tradic neolitických rondelů, objeví. Dosud známá výšinná sídliště typu Homolky u Stehelčevsi ovšem představují pouze běžný typ eneolitických hradisek.

Také v širší oblasti středního Německa je dnes známo již několik ohrazených osad LnK (Altenburg bei Arnstadt, Eilsleben, Gross Ammensleben, Hettstedt; KAUFMANN 1978, 7, obr. 6). Jsou tu tedy předpoklady

Obr. 156. Rondely středního a horního Podunají. 19 - Nitrianský Hrádok, 24 - Frauenhofen, 48 - Vochov, 49 - Quenstedt, 55 - Ramsdorf. (údle autorů citovaných v soupise rondelů)

dalšího vývoje těchto fortifikací do středního a mladšího neolitu. Skutečné rondely však zde doposud objeveny nebyly a palisádový objekt z Quenstedt je zřejmě svým vznikem poplatný lengyelským vlivům, transponovaným sem územím lidu VK. Jeho lehká konstrukce je navíc dokladem silné periferizace.

49. **QUENSTEDT** (Kr. Heltstedt) — obr. 156:49, 157.

Na vyvýšené terénní kupě, žnící výrazně nad okolní terén (obr. 157), v poloze „Schalkenburg“ se nachází opevněné polykulturní sídliště. Jsou tu zastoupeny kultury neolitické (VK), eneolitické (baalberská a bernburská kultura), starší doby bronzové, popelnicová pole atd. V letech 1978—1984 zde provádělo systematický výzkum Landesmuseum f. Vorgeschichte v Halle (H. BEHRENS, E. SCHRÖTER). Na bázi sídlištních

Obr. 157. Pohled na lokalitu „Schalkenburg“ u Quenstedt. (Podle E. Schrötera)

vrstev zachytili systém pěti paralelně běžících palisád (š 40—50 cm, hl asi 60 cm); poměrně často se dochovaly i půdorysy křulových jamek, které dokládaly existenci sloupů vyrobených z celistvých i púlených stromových kmenů. Palisády uzavírají deformovaný kruh (Ø vnitřního kruhu asi 40 m, Ø vnějšího kruhu asi 95 m); jsou zbudovány v odstupu asi 7 m od sebe. Systém opevnění je na S zničen a také z J jsou vnější prstence palisády dochovány jen zlomkovitě. Přesto se podařilo prokázat, že opevněním procházely nejméně 3 vstupy (případný 4. vstup je velmi pravděpodobný již vzhledem k pravidelným distancím ostatních branek, nebyl však exaktně archeologicky prokázán). Vstupy vedly ve směrech JJV—SSZ a VVS—ZZJ; ZZJ přerušeni není jednoznačně doloženo.

Vzhledem ke složitosti terénní situace (na S je rondel porušen ještě také mlado-bronzovým opevněním) nebylo datování palisádového systému jednoznačné. Původně

se myslelo na baalberskou kulturu, jejíž objekty a hroby se tu nalézaly. Pozdějším speciálně zaměřeným výzkumem se podařilo E. SCHRÖTEROVI prokázat, že palisádové opevnění patří lidu s mladší VK. Objekty s touto keramikou se našly zejména na vnitřní ploše opevněného areálu a VK se nacházela také v zásypech palisádových žlabů.

Objekt v Quenstedt je prvním památkem svého druhu, který byl zjištěn poměrně hluboko v severní části střední Evropy. Ukazuje na možnost existence rondelové architektury (alespoň ve zjednodušeném provedení) v tomto evropském vnitrozemí, resp. na šíření této informační architektury nejen Podunajím, ale i trasami vedoucími k S a SZ do otkumeny lidu s VK. Technická stránka stavby v Quenstedt ukazuje na silnou periferizaci podobně jako objekt ve Vochově v jižních Čechách.

(BEHRENS 1981; 1984; BEHRENS—SCHRÖTER 1979; 1980.)

V eneolitu středního Německa se objeví opevněná sídliště poměrně často. Týká se to rössenské kultury (Wahlitz), KNP (Wallendorf, Dö-lauer Heide), walternienbursko-bernburské kultury (Steinkuhlenberg) i severoněmecké „Tiefstichkeramik“ (SCHLETTE 1970; BEHRENS 1973, 198n., obr. 80—81, 83—84; BOELICKE 1977, 110n.). U. FISCHER dokonce přišel svého času s úvahou, zda tato opevnění, vzhledem k vojensky nevhodné poloze, nelze vykládat jako svatyně (BEHRENS 1973, 202). Na některých lokalitách (Dö-lauer Heide) by mnohonásobné paralelní příkopy a geometrizovaný půdorys opevnění určité neolitické tradice připustit dovolovaly; skutečné pokračování neolitických rondelů však zde nenajdeme.

4.1.5 RONDELY HORNÍHO PODUNAJÍ

Úrodné terény Dolního Bavorska, osídlené hojně již lidem s LnK, poskytly archeologům na počátku 20. století vhodné objekty výzkumu neolitických opevnění; šlo zvláště o defenze lidu s mladší LnK. Sám J. MAURER odkryl již roku 1915 část příkopem ohrazené osady LnK u Vallersdorf, Lkr. Dingolfing-Landau (MÜLLER—KARPE 1968, 499; BAYERLEIN 1985, 77, pozn. 249). Objev dalšího „erdwerku“ LnK u Gaimersheim, Lkr. Eichstätt, přinesla 50. léta (BAYERLEIN 1985, 77, pozn. 247). Nato došlo k identifikaci dalších ohrazení na sídlištích LnK v Langenamming (1974), v Altdorf (1975), Meindling (1977) a Straubing-Lerchenhaid (1982). (ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 27n., 32n.)

Opevnění středního neolitu (podle německé koncepce) této oblasti (tj. kultury s VK, oberlauterbašské a münchshöfenské skupiny) by tedy měla mít, a zřejmě mají bohaté starší tradice; pouze skutečné rondely jsou tu považovány za poplatné lengyelským předlohám (SCHMOTZ 1982, 76; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 41). Také geometrické kruhy byly v Dolním Bavorsku objeveny velmi brzy: primát drží monument v Kothing-eichendorf, známý zásluhou jihoněmeckých amatérských badatelů (J. MAURER) i věhlasných prehistoriků (PETRASCH 1986, 227 — zde přehled starší literatury) již od 20. let 20. století. Rondel v Kothing-eichendorf se postupně stal modelovou lokalitou jak při odkrývání dalších kruhů, tak při úvahách o interpretaci těchto objektů. V rámci prvotního

rozmachu neolitických výzkumů v jižním Německu se vedly četné diskuse o výkladu kruhových opevnění: v úvahu přicházely pevnosti, útočištná místa, sídla „městského“ typu, sídla náčelníků, ohrady pro dobytka atd. (MAIER 1962, 5—21; BECKER—PETRASCH 1984, 32).

Rozruch kolem rondelů z 20. let však postupně opadl. Nová vlna zájmu se vzedmula teprve v souvislosti s objevy na Moravě. Přispělo k tomu nasazení techniky při polních pracích, které urychlilo růst eroze sprašových půd zvláště v JV Bavorsku. Na tucet rondelů bylo erozí poškozeno, to však vedlo na druhé straně k větší snaze o jejich záchranu a dokumentaci (SCHMOTZ 1982, 70, 75; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984). Na počátku 80. let se úspěšně využilo i letecké prospekce (BRAASCH—CHRISTLEIN 1982; BRAASCH 1983; PETRASCH 1986, 227n.), pak i geomagnetického výzkumu, resp. kombinace leteckého snímkování a digitální magnetometrické zobrazovací techniky (BECKER—PETRASCH 1984, 32; BECKER—BRAASCH—HODGSON 1985, 38; PETRASCH 1985, 40). Nejnověji se také započalo s většími odkryvy na nejvíce ohrožených rondelích, zvl. v Künzing-Unternberg a Eching-Viecht.

Intencionální prospekci se tak podařilo signalizovat existenci většího počtu neolitických rondelů, ale i zde prvotní objevy vedly asi k určité nadsázce. Podle názoru J. PETRASCH⁸ je uváděný počet 20 objevených rondelů v Dolním Bavorsku příliš vysoký; navíc v případě archeologicky neověřených kruhů není jasné jejich datování (srov. výše). Archeologicky ověřených je dosud pouze 6 rondelů:

50. ECHING-VIECHT (Lkr. Landshut) — obr. 149:50.

Na lokalitě u Viecht byl letecky a magnetometricky zdokumentován menší rondel tvořený dvojnásobným příkopem a dvěma vnitřními palisádami, bez další vnější fortifikace. Terén naleziště je erozí silně poškozen, takže průběh příkopů, zvl. v místech předpokládaných vstupů, není vždy zcela zřejmý. Na základě prospekčního měření byl identifikován pouze jižní vstup, na Z je terén natolik zerodován, že tam příkopy již zachytit nelze, a vstupy ze S a z V se neprokázaly (BECKER—BRAASCH—HODGSON 1985, 38). Původně uváděný východní vstup, tvořený propojením obou příkopů ve stylu dvojíých rondelů typu Unternberg-Lochenice (PETRASCH 1986, 231n., obr. 2), se ukázal být klamný;⁹ propojení příkopů u bran asi neexistovalo, takže šlo pouze o rondel tvořený dvojnásobným příkopem typu Kothingeichendorf.

Ideální rekonstrukce kruhu ve Viecht dává obraz poměrně pravidelného útvaru (vnější \varnothing 65 m, vnitřní \varnothing asi 42 m); systém vstupů nelze rekonstruovat. Zevnitř se podařilo zachytit, zvl. na S, dva koncentrické palisádové žlaby, které však v místech předpokládaného S vstupu nejsou přerušeny. Palisády zužují vnitřní prostor rondelu na ideální kruh o \varnothing asi 25 m. V tomto prostoru se objevily stopy velkých zemních objektů (\varnothing přes 5 m). Kulturní jámy jsou patrné i v místech průběhu příkopů, v J vstupu a mezi palisádami a příkopem: je doložena superpozice vnějšího příkopu nad jednou větší jámou.

Rondel nemá — na základě leteckého zjištění — žádné vnější opevnění. Na S od kruhu se však nachází příkop čtyřúhelného půdorysu se vstupem z J; podle nejnovějšího zjištění⁹ je i tato fortifikace středoneolitická (!). — Celkové datování objektů ve Viecht vyplývá zatím pouze z povrchových sběrů a drobné sondáže.

⁸ Soukromá informace ze září 1987. J. PETRASCHovi děkuji za podrobnou konzultaci problémů „rondelové archeologie“ a poskytnutí některých materiálů k publikaci.

⁹ Sdělení J. PETRASCHe ze září 1987.

51. **KOTHINGEICHENDORF**, Gem. Landau a. d. Isar (Lkr. Dingolfing-Landau a. d. Isar) — obr. 149:51, 158.

V rámci evropské „rondelové archeologie“ má tato lokalita primární význam již vzhledem k době svého objevu (1919 — J. MAURER), terénního výzkumu (1919—1924 — J. MAURER) i časné publikace (zvl. F. WAGNER 1928). Vyniká i rozsahem (asi 600 × 300 m plochy s četnými fortifikačními elementy), takže je charakterizována jako jedna z největších neolitických „pevností“ střední Evropy (BAYERLEIN 1985, 77). Systém opevnění se nachází na J od řeky Isar, na ostrožně (385—360 m n. m.) spadající k údolí řeky. Původní nálezová situace, dokumentovaná J. MAUREREM, byla nověji ověřena leteckým snímkováním (O. BRAASCH) a v detailech upřesněna (CHRISTLEIN—SCHMOTZ 1978).

Složitě fortifikační prvky této lokality tvoří celkem 4 sestavy, z nichž nejvýznamnější je vlastní rondel (a), situovaný v SZ části naleziště; sestává ze 2 koncentrických příkopů se 4 vchody z hlavních světových stran. Vnější \varnothing obnáší asi 70 m, volný vnitřní prostor kruhu má \varnothing asi 50 m; jde tedy o poměrně nevelký útvar, který rozměry nejvíce odpovídá vnitřnímu rondelu v Těšeticích-Kyjovicích. Profily příkopů vykazují podle nálezových zpráv různé tvary od typu „Spitzgraben“ až po typ „Sohlgraben“. Hloubka vnitřního příkopu kolísala mezi 140—190 cm, šířka mezi 210—300 cm. Vnější příkop byl o něco mohutnější (hl 150—180 cm, š 240—330 cm). Ve vnitřním zasutém příkopu se našel lidský skelet. Do rondelu vedly 4 poměrně široké vstupy: jejich šířka kolísala u vnějšího kruhu od 680 do 870 cm a u vnitřního příkopu od 375 do 545 cm. Vstupy tvořilo prosté přerušování příkopů bez dalších konstrukcí. V místě geometrického středu rondelu se nacházel zemní objekt (HÜCKMANN 1972, 198, obr. 15; HORSKÝ 1986, 83).

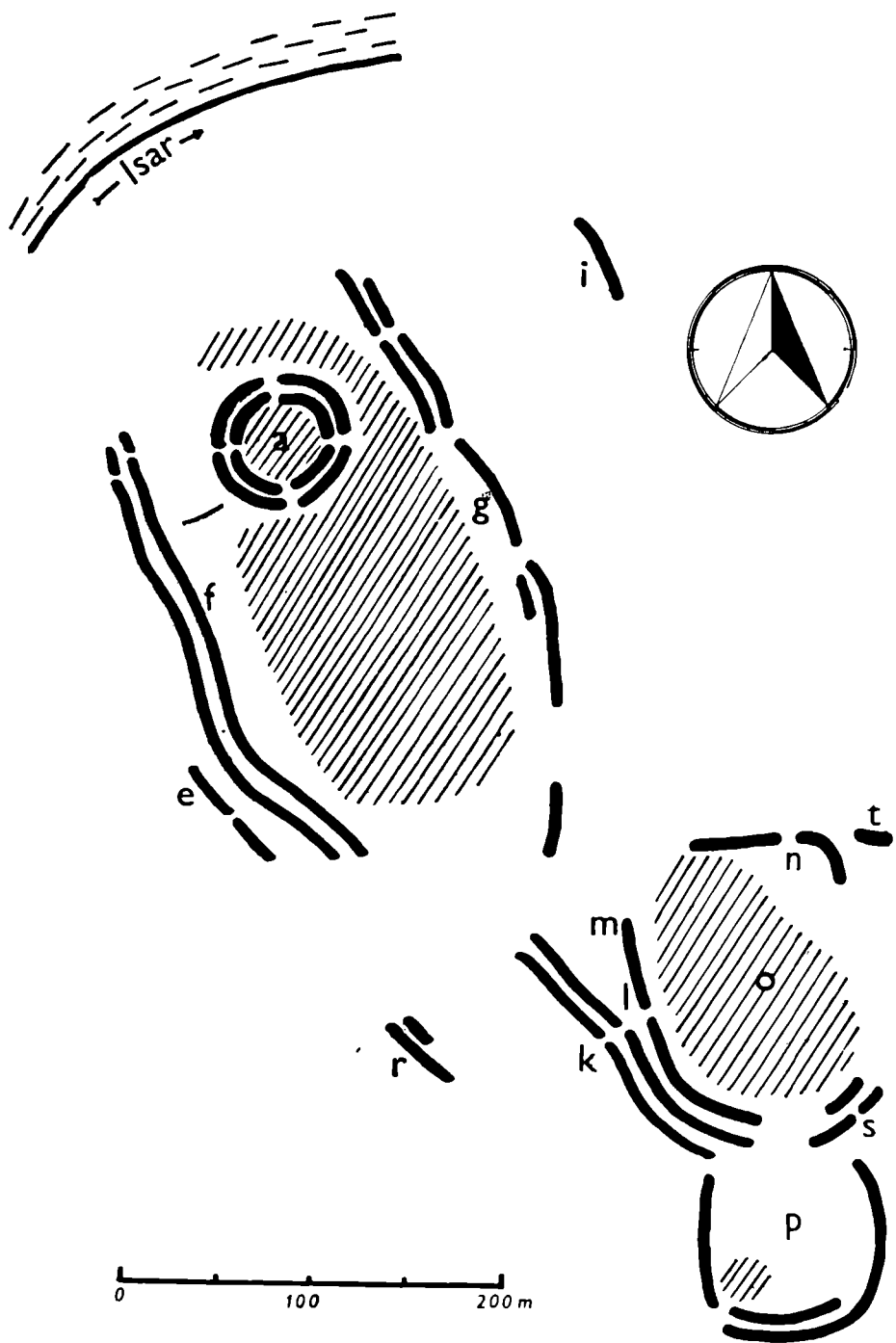
Na V a Z je rondel (a) uzavřen dalšími příkopy (f, g), které sledují ve dvojité až trojitě linii delší osu celého svahu nad řekou Isar, tj. směr SZ—JV. K těmto liniím snad patří i fragment dalšího nově zjištěného příkopu (i) v SV části lokality. Rozměry plochy uzavřené pomyslně těmito fortifikačními pásmy jsou asi 350 × 175 m. Příkopy vnějšího fortifikačního systému jsou méně masivní než příkopy vlastního rondelu (š východních příkopů: 170—250 cm, hl 100—150 cm; š západních příkopů: 180—250 cm, hl 130—190 cm). Východní příkopy jsou typu „Sohlgraben“, západní typu „Spitzgraben“. Také do těchto vnějších příkopů vedou, zvl. od SV, četné vstupy (obr. 158), jejichž šířka se pohybuje u V linie kolem 520 cm a u Z linie kolem 340 cm.

V JV konci naleziště lze rozeznat ještě další 2 opevněné sestavy, především je to lehce oválný útvar (o) ohrazený hrotitým příkopem (š 170—300 cm, hl 90—150 cm), uzavírajícím plochu asi 150 × 110 m; ze Z jej sledují 2 další příkopy (k), které snad navazují na vnější sestavu (f), stejně jako dále k Z posunuté fragmenty (r). Také útvar „o“ má v příkopech četné vstupy, zvl. na S, kde se našly také 4 podpovrchové lidské skelety, uložené v nepravidelných polohách, bez předávků.

Zcela na JV pak se leteckou prospekci prokázal ještě lehce oválný anex (p), tvořený jednoduchým, na J zdvojeným příkopem, uzavírajícím plochu asi 120 × 100 m. Není vyloučeno, že tento ovál tvoří jakýsi protipól dvojitému rondelu (a) na SZ lokality.

Přesné datování všech opevněných soustav není zatím možné. Lokalita je polykulturní: na S se koncentrují nálezy LnK, na J opět keramika münchshöfenská, ve třech hlavních sestavách je však především osídlení s VK a s keramikou oberlauterbašskou, kterému asi patří vlastní dvojitý rondel (a) a větší část vnější fortifikace; útvar „o“ je sporný: uvnitř jsou nálezy keramiky oberlauterbašské i münchshöfenské; anex „p“ je zatím nedatovatelný. Mladší osídlení lokality (popelnicová pole, latén, řím) asi s fortifikacemi nesouvisí.

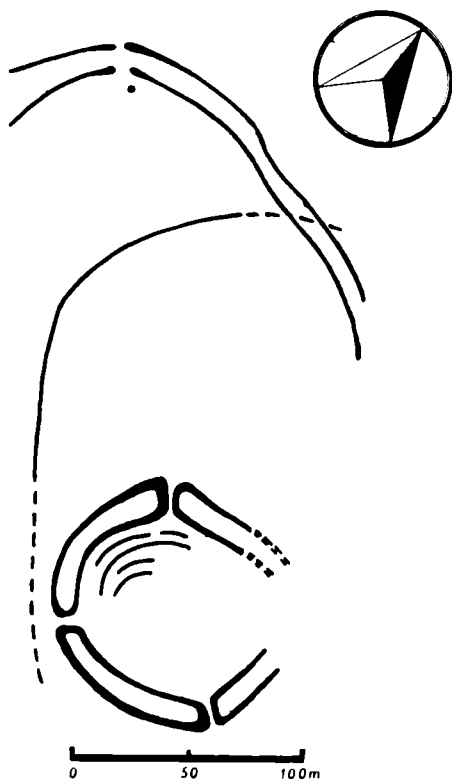
(WAGNER 1928; BUTTLER 1938, 11, tab. 2; J. NEUSTUPNÝ 1950, 132, obr. 3; MAIER 1962, 5n.; SÜSS 1976, 105; CHRISTLEIN—SCHMOTZ 1978, 43n.; SCHMOTZ 1982, 70; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 36—37, tab. 21; BAYERLEIN 1985, 77—78, obr. 14.)

Obr. 150. Schematický plánek příkopů v Kothungeichendorf. (Podle K. Schmotze)

52. **KÜNZING-UNTERBERG** (Lkr. Deggendorf) — obr. 149:52, 159—161.

Na J konci jazykovitého návrší, na dobře exponované poloze u osady Unternberg se nachází složitější systém neolitických příkopů. V délce přes 300 m zde byl magnetricky proměřen a zdokumentován fragment dvojitého rondelu a část vnějšího dvojnásobného příkopu, která jej nepravidelně sleduje ze SZ a S strany v max. vzdálenosti asi 180 m; současnost rondelu a vnějších příkopů zatím není exaktně prokázána, ale existence vchodů ve vnějších příkopech, směřovaných v linii spojnice SZ a JV vstupu do rondelu (obr. 159), současnost naznačuje. Patrně starší je jiný menší příkopek, vlnoucí se obloukovitě od vnějších příkopů směrem k předpokládanému JZ vstupu do rondelu: tento příkopek, časově asi od hlavní soustavy opevnění nepřilíší vzdálený,¹⁰ je patrně superponován vnějšími příkopu a na JV snad obíhá rondel.

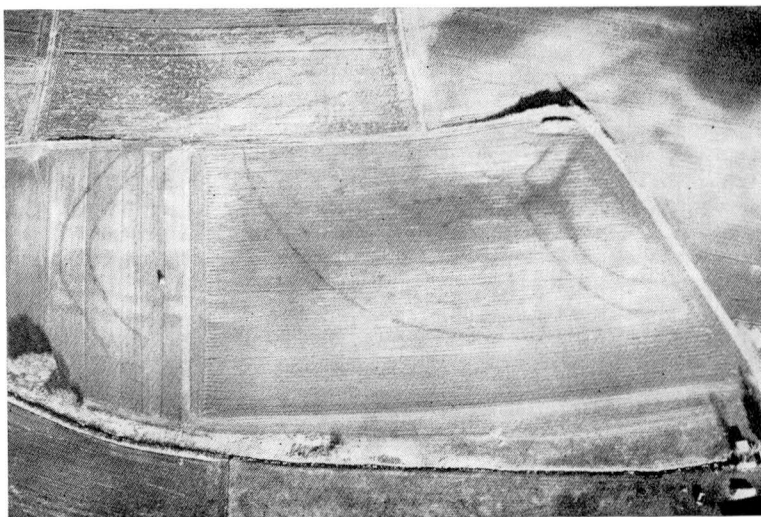

Obr. 159. Schématický plánek příkopů v Künzing-Unternberg. [Podle J. Petrasche]

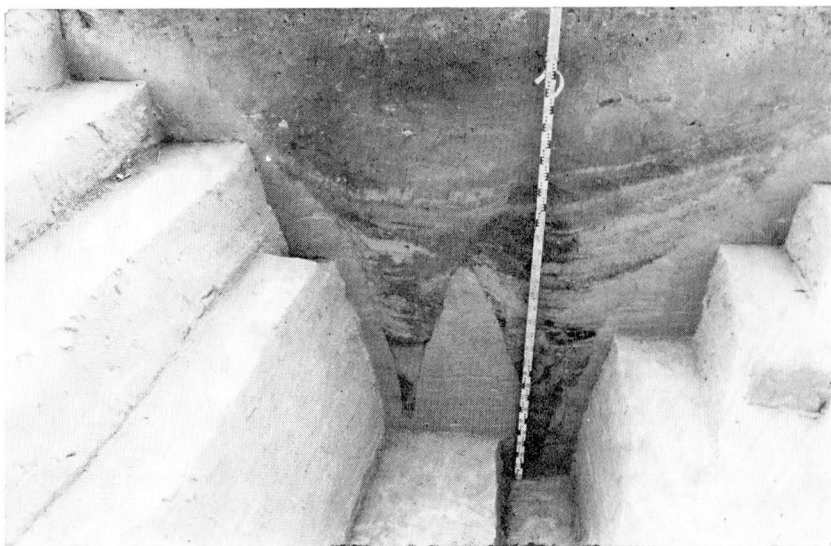
Od roku 1984 provádí na lokalitě větší záchranný výzkum (dosud odkryta plocha 5 000 m²) J. PETRASCH. Jeho odkryv se koncentroval zvláště na místa u SZ vstupu do rondelu, a pak na sídliště rozkládající se mezi rondelem a vnějšími příkopu, ve směru na SZ od zmíněného vchodu. Zejména byl v délce asi 150 m sledován průběh příkopů rondelu a prozkoumána asi 1/3 jeho vnitřní plochy; mimo kruh se našlo kromě běžných sídlištních objektů také 8 obilných sil a část obytného domu.

Vnitřní objekt (rondel) je situován na vrcholku táhlého hřbetu naleziště. Tvoří

¹⁰ Laskavé sdělení J. PETRASCHÉ ze září 1987.

Ubr. 160. Letecký snímek lokality v Künzing-Unternberg. (Podle H. Beckera a J. Petrasche)

Ubr. 161. Příkopy v Künzing-Unternberg. (Podle J. Petrasche)

jej dva paralelní příkopy, propojené vzájemně u vchodů. Příkopy uzavírají ne zcela symetrický kruh o vnějším \varnothing 100—110 m (vnitřní \varnothing příkopů asi 80 m). Na 4 směrech vedou do rondelu vchody, a to nikoli z hlavních světových stran, nýbrž ze směrů: SZ, JV, JZ a patrně SV (v této oblasti je terén silně zerodován). V místech výzkumu, u SZ brány, se podařilo zachytit 5 vnitřních palisád (magnetometricky byly zjištěny 4 palisády, vlastním výzkumem 5 palisád¹⁰); nejvnitřnější palisáda omezuje vnitřní plochu na kruh o \varnothing asi 40 m. Zatím se zdá, že ne všechny vnitřní palisády respektují SZ vstup; nemusí tudíž být současné. Významný je nález pohřbu psa na konci 2. palisády u brány — snad základová oběť. Uvnitř rondelu nebyly zjištěny žádné kulturní objekty.

Oba příkopy vnitřního rondelu, pokud to zatím bylo ověřeno, mají ráz extrémních hrotitých příkopů (max. š při ústí až 600 cm, ve spodní čtvrtině však jen 15–30 cm!; max. hl. až přes 500 cm). Ve stěnách příkopu u zkoumaného vchodu se našlo po 3 kůlových jámách, které jsou patrně dokladem původního přestřešení vstupu. Studium výplně příkopu došel J. PETRASCH k závěru, že hroty příkopů musely být po 5–10 letech obnovovány (u SZ vstupu lze předpokládat 4 fáze obnovování příkopu — obr. 161, 173:14).

Dosavadním výzkumem se podařilo získat velké množství nálezového inventáře, zvláště keramiky (na 20 000 střepů z asi 1 500 nádob) VK a skupiny Oberlauterbach; 2 jámy ze sídliště mimo rondel obsahovaly prokazatelně importy keramiky MMK-MOG Ib. Také surovina ŠI ukazuje částečně k V (Čechy). (CHRISTLEIN—SCHMOTZ 1978; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 36, tab. 20; BECKER—PETRASCH 1984; BAYERLEIN 1985, 78, obr. 15; PETRASCH 1985; 1986, 231—232, obr. 1; 1987.)

53. OBERPÖRING-GNEIDING (Lkr. Deggendorf) — obr. 141:53.

Rondel je situován na dlouho již známém polykulturním sídlišti, byl však objeven teprve leteckou prospekci počátkem 80. let. Vnitřní příkop celé soustavy je identifikovatelný na leteckém snímku téměř úplně, vnější příkop naopak jen velmi torzovitě (\varnothing vnějšího příkopu asi 100 m, \varnothing vnitřního příkopu asi 75 m). Vstupy do areálu na snímcích patrný nejsou. Z povrchových nálezů v místě kruhů pochází archeologický materiál sběrové hodnoty, především keramika: je polykulturní, ale výrazně jsou tu zastoupeny střepy VK a keramiky oberlauterbašské skupiny, které asi také rondel datují. (TORBRÜGGE 1963; CHRISTLEIN—BRAASCH 1982; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 34, tab. 13.)

54. OSTERHOFEN-SCHMIEDORF (Lkr. Deggendorf).

Rondel na této lokalitě náleží k útvarům s další přídatnou fortifikací. Vlastní kruh obepínají dva příkopy (vnější \varnothing asi 70–80 m), identifikovatelné na letecké fotografii asi ze 74 %, zvláště z V a S. Vchody předběžně identifikovatelné nejsou. Na Z od kruhu se nalézají dvě skupiny po třech a dvou přímých pruzích, které byly vyhodnoceny jako recentní zásahy. Rondel však má údajně vnější fortifikaci, která je podobná opevnění v Künzing-Unternberg. Lokalita je dosud bez kvalitního nálezového a dokumentačního materiálu; pravděpodobně však patří lidu s VK. (ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 36, tab. 11; PETRASCH 1986, 232, obr. 3.)

55. RAMSDORF, Gem. Wallerfing (Lkr. Deggendorf) — obr. 156:55.

Rondel, tvořený dvojnásobným příkopem, je situován na SV svahu nad malým potůčkem v trati „Weiheracker“, na sídlišti lidu oberlauterbašské skupiny; poloha byla ovšem dříve osídlena i lidem s LnK a VK a později lidem münchshöfenské skupiny, dále pak v době bronzové, popelnicových polí a v latěnu.

Kruh byl objeven r. 1979 leteckým průzkumem; na snímku (SCHMOTZ 1982, obr. 3) je objekt patrný z více než tří čtvrtin (vnitřní příkop asi ze 75 %, vnější pouze asi z 50 %): vnitřní příkop je širší než vnější; celkový \varnothing obnáší přes 100 m. Na povrchu nejsou předběžně patrný žádné vstupy. Hlubokou orbou r. 1982 byly narušeny povrchové vrstvy lokality a vyneseno na povrch keramický materiál výše uvedených kultur, zvl. VK a keramiky oberlauterbašské, jimž je také celý rondel připisován. (SCHMOTZ 1982; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 34, tab. 14.)

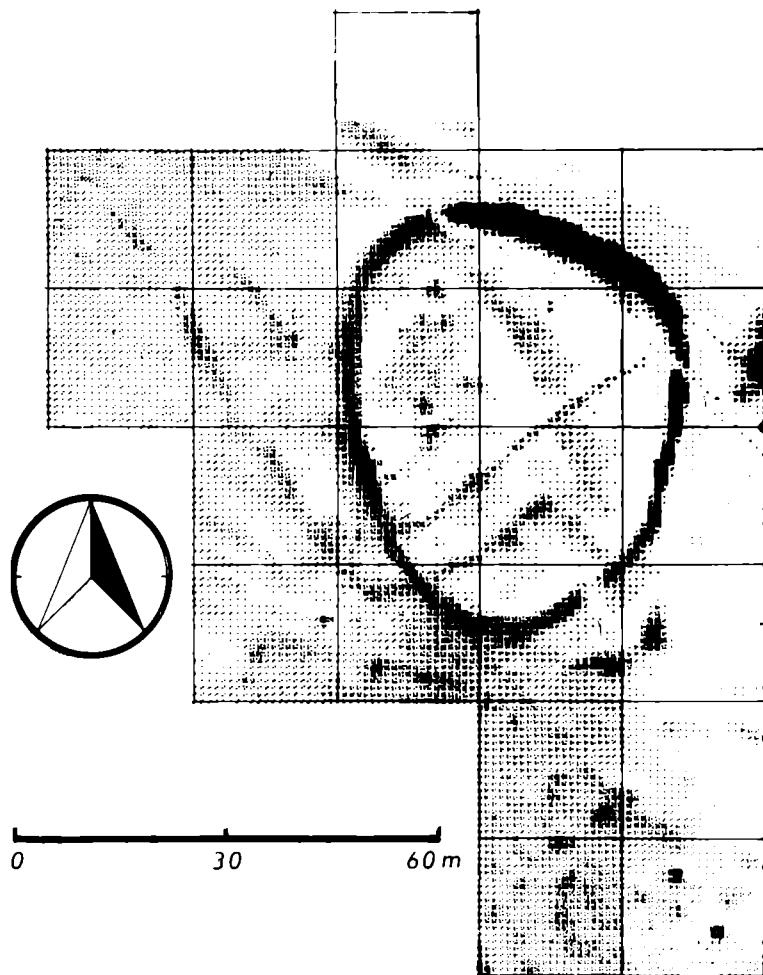
Kromě šesti výše uvedených rondelů existují na dolnobavorských sprašových lokalitách patrně ještě další kruhy, zatím nejisté. Tak byly 3 kruhové objekty letecky zjištěny v okolí Regensburgu a další u Ingolstadt: jde ve všech případech o dvojnásobné příkopy, jejichž datování do středního neolitu zatím zůstává jen pravděpodobné; v téže oblasti se totiž nacházejí také kruhy chamské skupiny (Uenze, Piesenkofen) a bez

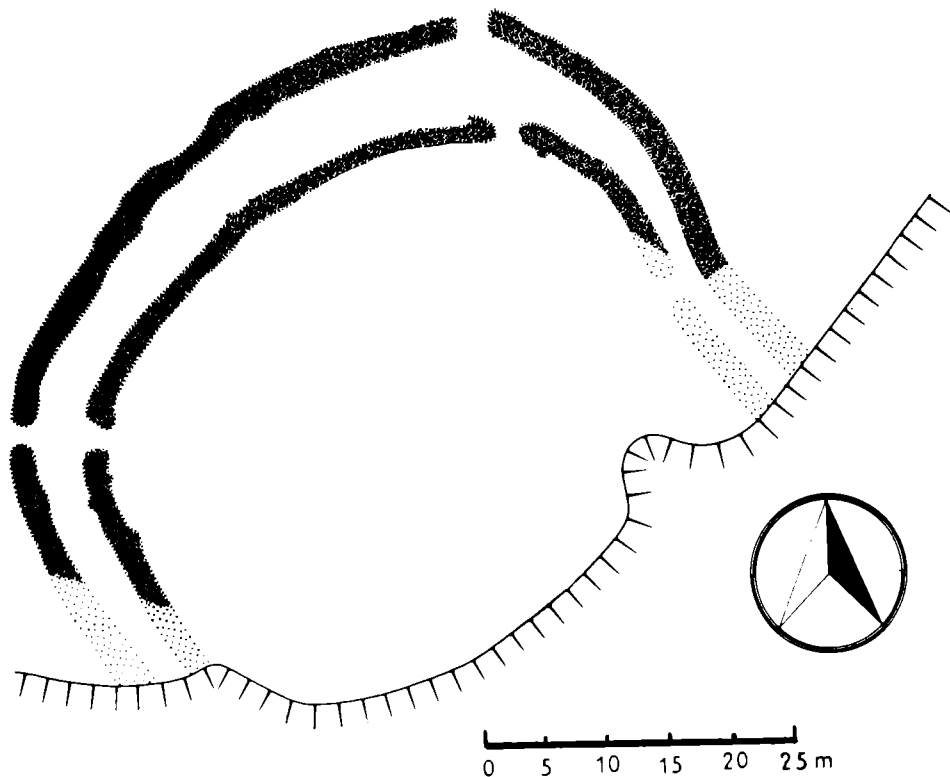
podrobnějšího ohledání nelze uvedené objekty spolehlivě klasifikovat. Novějšími průzkumy se dále korigovalo datování objektu z Niederlindhardt (ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 33, tab. 12), který je — jak se ukázalo — středověký.¹¹

I v Dolním Bavorsku je dokumentováno několik fragmentů opevnění na středoneolitických sídlištích, která mají význam spíše celkové fortifikace osady; patří sem lokality: Moos (Lkr. Deggendorf), Osterhofen-Mooshöhe (Lkr. Deggendorf), Landshut-Stallwang (Lkr. Landshut), Rotenburg a Laaber-Unteraichgarten (Lkr. Landshut) (ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 34—35, tab. 15—18) a velmi sporně i Osterhofen-Langenamming (Lkr. Deggendorf).¹² Podle J. PETRASCHÉ je možné, že některé z uvedených lokalit měly uvnitř globální fortifikace i vlastní ron-

¹¹ Laskavé sdělení dr. K. SCHMOTZE z března 1987.

¹² Písemné sdělení J. PETRASCHÉ z května 1987.

Obr. 162a, b. Plánek ohrazení v Galgenberg (podle B. S. Ottawy) a plánek rondelu z Hienheim (podle P. J. R. Moddermana).

del, ale letecké snímky jsou v tomto případě buď nečitelné, nebo je centrum té které lokality zničeno současnou zástavbou.

Ani v Bavorsku, podobně jako v západní Evropě obecně, neupadla idea posvátných kruhů středního neolitu v zapomnění. Našla volnou návaznost v ohrazeních altheimské kultury a později chamské skupiny. Zde je třeba upozornit zvláště na eponymní lokalitu Altheim s geometricky pravidelným trojitým příkopovým oválem (TORBRÜGGE—UENZE 1968, 232, obr. 200; BOELICKE 1977, 110), který na jedné straně prozrazuje ideovou souvislost se současnými michelsberskými „erdwerky“, na druhé straně svou přísnou geometrizací, spojitými vnitřními příkopy a jednoznačným sakrálním posláním více než ostatní eneolitická opevnění zachovává tradice středoneolitických rondelů.

Objekt z Altheim-Holzen (Lkr. Landshut) je situován nad údolím vodního toku. Tvoří jej vnější dvojitý příkop pravidelně oválného půdorysu (120×88 m); na S straně je objekt zničen, takže závěr kratší strany oválu je nerekonstruovatelný. Protilehlá JV

kratší strana je rozpolcena dvěma symetricky umístěnými vstupy, kolem nichž jsou oba příkopy propojeny (obr. 163:4). Třetí (vnitřní) příkop respektuje svým tvarem vcelku průběh obou vnějších příkopů, má však na JV kratší straně pouze jeden vstup a pravouhle vyhnutý závěr JZ delší strany; zevnitř byl sledován ještě palisádou, která vymezovala vlastní prostor díla na plochu 60×35 m. Příkopy jsou typu „Sohlgraben“ (vnitřní hluboký 190—220 cm má asi 1 m široké dno; vnější příkopy jsou při ústí široké 200—360 cm a hluboké 120—200 cm). Existuje předpoklad, že mezi oběma vnějšími příkopy byl nasypán val (MÜLLER—KARPE 1974a, 930). Úvahy o nesoučasnosti všech tří příkopů nemají zřejmě — vzhledem k sevřené koncepci útvaru — opodstatnění. Vnitřní prostor „erdwerku“ v Alheim byl — až na 2 jámy — prázdný. Zbytky několika kúlových jam ovšem nevylučují možnost původní existence nadzemní, zřejmě neprofánní architektury, jejíž doklady zničila půdní eroze. V geometrickém středu objektu se našla kúlová jáma, interpretovaná jako doklad původního sloupu. Ve vnitřním příkopu „erdwerku“ se našly zbytky koster 15 lidí, lidské kosti se řidčeji objevily i ve vnějších příkopech. Z vnitřního příkopu pochází také asi 3/4 bohatého mobiliáře: keramiky (na 600 nádob, z toho 180 rekonstruovatelných), kamenných nástrojů, obilních drtidel a zvířecích kostí; našla se i destička vytrepanovaná z lidské lebky (DRIEHAUS 1960, 12n.; MAIER 1962, 5n.; 1964, 9n., 157n.; MÜLLER—KARPE 1974a, 654, 930, tab. 470:B).

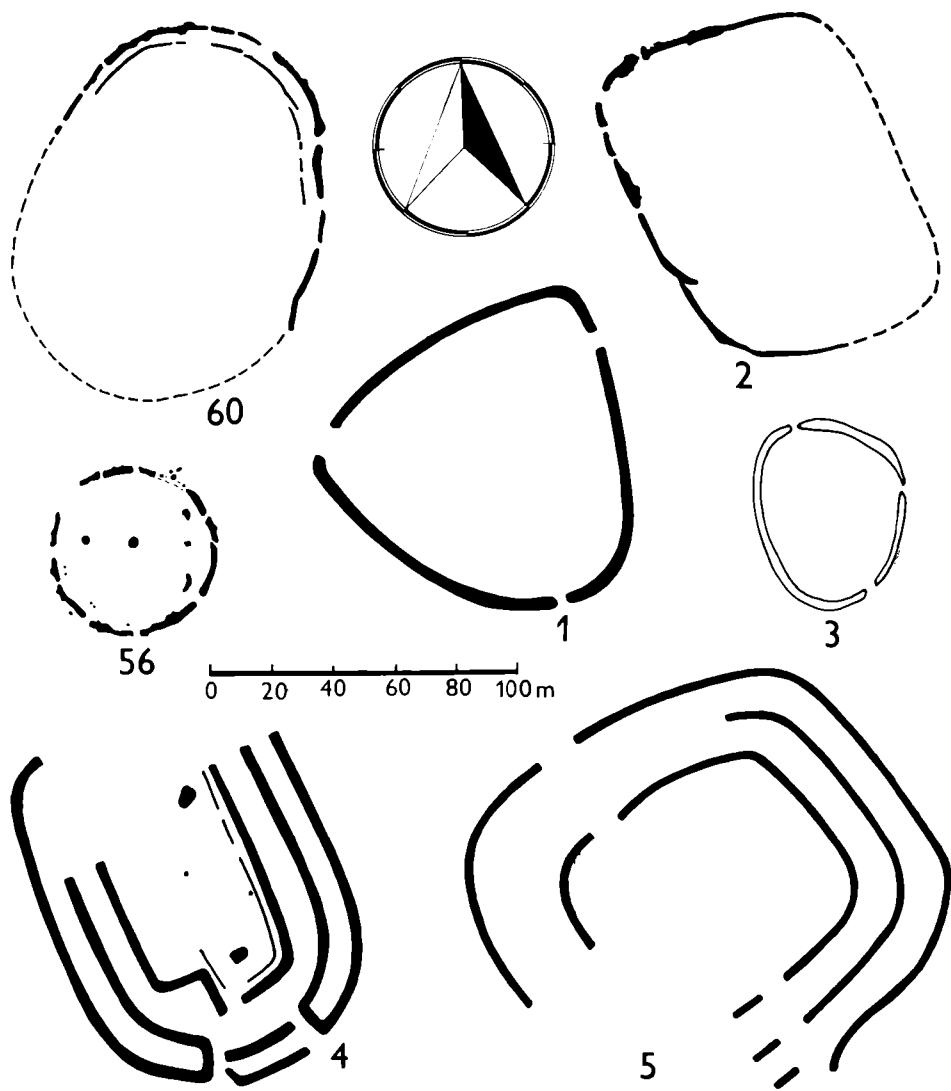
Ze známých příkopových ohrazení chamské skupiny jsem již výše zmínil lokality z Hienheim, Uenze, Piesenkofen, Galgenberg a Riekofen; zde ovšem jde — s výjimkou dvojitého objektu z Hienheim (obr. 162b), který se středoneolitickým rondelům blíží nejvíce (MODDERMAN 1976, 131; 1977, 55, tab. 8—10, 13, příl. 3; 1986, tab. 13) — opět již o velmi volně projektovaná, spíše nepravidelně oválná ohrazení, jejichž vstupy, pokud byly dokumentovány (srov. Galgenberg — obr. 162a), vykazují podobné rozložení vůči světovým stranám jako lengyelské rondely.

4.1.6 OHRAZENÍ NA NEOLITICKÝCH SÍDLIŠTÍCH V PORÝNÍ A ZÁPADNÍ EVROPE

Výzkum neolitických příkopů v Porýní má dlouhou a vysokou tradici, jejíž kořeny sahají až do počátků našeho století, jmenovitě k dílu H. LEHNERA (1910; srov. též LÜNING 1984, 9, pozn. 1, 2). Významným článkem poznání neolitických opevnění byl také známý výzkum v Köln-Lindenthal (BUTTLER—HABEREY 1936). Poválečný rozmach reprezentují zvláště rozsáhlé záchranné výzkumy v hnědouhelné oblasti Aldenhovener Platte (LÜNING 1975, 79), prováděné od r. 1965 kolektivem archeologů Univerzity v Köln, Zemského muzea v Bonnu a „Deutsche Forschungsgemeinschaft“ (U. BOELICKE, J. P. FARRUGGIA, E. KOLLER, R. KUPER, H. LÖHR, J. LÜNING, W. SCHWELLNUS, P. STEHLI, M. WOLTERS, A. ZIMMERMANN), a zhodnocené souhrnně J. LÜNINGEM (1984, 10n.). Teoretické zpracování problematiky, pomíneme-li starší díla, zvláště práce C. SCHUCHHARDTA, je tu důstojně zastoupeno příspěvkem O. HÖCKMANNA (1972; 1975), U. BOELICKEHO (1977), J. LÜNINGA (1982; 1984) aj.

Ze západního Německa je znám větší počet ohrazení na sídlišťích LnK, vesměs mladších a nejmladších vývojových fází (DOHRN—IHMIG

1971; KAUFMANN 1978, 7, obr. 6; LÜNING 1982; 1984, 10); jen z prostoru mezi Kolínem a CÁCHami je uváděno asi 14 ohrazení z této doby. K nejznámějším patří kromě Köln-Lindenthal: Plaidt, Stuttgart-Mühlhausen, Achenheim, Bergheim-Glesch, Dachstein, Eschweiler-Lohn 3, a zvláště pak tři objekty v katastru Langweiler (L 3, 8, 9) na Aldenhovener Platte, jakož i Stein v holandském Limbursku; další příkopy jsou z pozdních sídlišť LnK z povodí Marny (Ante) a z oblasti Calvados (Jort, Soumont-St. Quentin) ve Francii.

Obr. 163. Rondely v Porýní. 1 — Langweiler 9. 2 — Lohn 3. 3 — Galgenberg. 4 — Altheim. 5 — Langweiler 8. 56 — Bochum-Harpen. 60 — Langweiler 12. (Podle autorů citovaných v soupise rondelů)

Všechny tři „erdwerky“ z okolí Langweiler vytvářejí poměrně pravidelné uzavřené útvary: L 3 tvoří torzo trojnásobného nepravidelného kruhu o \varnothing asi 110—120 m (KUPER—LÖHR—LÜNING—STEHLI 1974, příloha). L 8 je nejdůležitější: 3 koncentrické kruhové příkopy (jde spíše o čtverce se silně zaoblenými rohy — obr. 163:5) uzavírají plochu o vnějším průměru 130—140 m (vnitřní \varnothing 80 m); ze SZ a JV vedou do areálu vstupy; vnitřní opevněný prostor nevykazuje stopy osídlení: skupiny domů se rozkládají zvláště na SZ od ohrazení. Stojí za zmínku, že příkop má tvar typického „Spitzgraben“, velmi podobného středodunajským lengyelským příkopům (KUPER—LÖHR—LÜNING—STEHLI 1974, 429—430, obr. 3—5, příloha). Objekt L 9 má půdorys k SZ rozevřeného lichoběžníka se silně zaoblenými rohy; přes příkop (opět typický široký „Spitzgraben“) vedou ze SV, SZ a JV tři vstupy (FARRUGGIA—KUPER—LÜNING—STEHLI 1973, 244, obr. 3, 11, 12, příloha). Právě u tohoto objektu se poprvé bezpečně prokázalo, že uvnitř ohrazení, ani v bezprostředním okolí nestály v době funkce příkopu domy, a že ohrazení bylo asi používáno sousedními sídlištními aglomeracemi ke zvláštním účelům (LÜNING 1984, 10, pozn. 5).

J. LÜNING konstatuje (1984, 18), že pozdně lineární „erdwerky“ Porýní se od tamních středoneolitických rondelů odlišují širšími a hlubšími příkopy, volnějšími geometrickými půdorysy a celkově většími rozměry; na druhé straně se s nimi shodují tím, že i ony nebyly uvnitř zastavěné: tvořily specializovanou funkční jednotku pro více okolních osad a hrály tudíž také již určitou integrující společenskou roli. S J. LÜNINGEM lze souhlasit zvláště také v tom, že — vzhledem k časovým relacím — jsou tyto porýnské objekty pozdní LnK vlastně již ohlasem z jihovýchodu přicházející ideje pravidelných kruhových příkopů — rondelů.

Geometrické informační stavby včetně rondelů se pak v Porýní objevují v době tamního středního neolitu, tj. v rozpětí grossgartašské, rössenské a bisheimské kultury. Jde o následující útvary:

56. BOCHUM-HARPEN (Kr. Bochum) — obr. 163:56.

V letech 1966—1971 došlo k výzkumu kruhového příkopu lidu rössenské kultury (stupeň Planig-Friedberg). Celkem útlý příkop typu „Sohlgraben“ (§ i při značném stupni terénní eroze činila asi 150 cm, hl 50 cm, š dna asi 80 cm) obepínal plochu o \varnothing 46 m; příkop sestával z 9—11 částí; mezi jednotlivými částmi se nacházely vstupy (§ 200—500 cm): bylo rekonstruováno celkem 8 vstupů, ale jejich přesný počet nelze již zjistit. Vnitřek kruhu se zdál být prázdný: našly se tam pouze 3 jámy a zbarvení po kúlových jamkách: vnitřní prostor rondelu i bezprostřední okolí asi nebyly osídleny. (BRANDT 1967, 74—76, 88; GÜNTHER 1973, 181—186; BOELICKE 1977, 115; LÜNING 1984, 13n., tab. 4; BAYERLIN 1985, 79, pozn. 265.)

57. BOCHUM-LAER (Kr. Bochum).

Asi 3 km od rondelu v Bochum-Harpen se nachází v blízkosti sídliště stupně Planig-Friedberg rössenské kultury kvadratický příkop v poloze Laer, odkrytý r. 1969 až 1971. Příkop typu „Sohlgraben“ (§ průměrně 150 cm) uzavírá plochu asi 60×65 m; delší osa objektu je orientována ve směru SSZ—JJV. Uvnitř ohrazené plochy se našly kulturní jámy a systém kúlových jamek, který dával půdorys trapezovitého domu. Vyvstává však otázka časových relací: dům i některé jámy (jedna z nich superponovala

příkop v jeho jižním průběhu) jsou asi o něco mladší než vlastní příkop. — Zhruba současné sídliště se nachází na S a J od ohrazeného objektu. Datování celé jednotky je dáno nepočetnou keramikou, nalezenou v některých jámách a v příkopu. (GÜNTHER 1973, 41n.; BOELICKE 1977, 115; LÜNING 1984, 13n., tab. 5; BAYERLEIN 1985, 79, pozn. 264.)

58. INDEN (Kr. Düren).

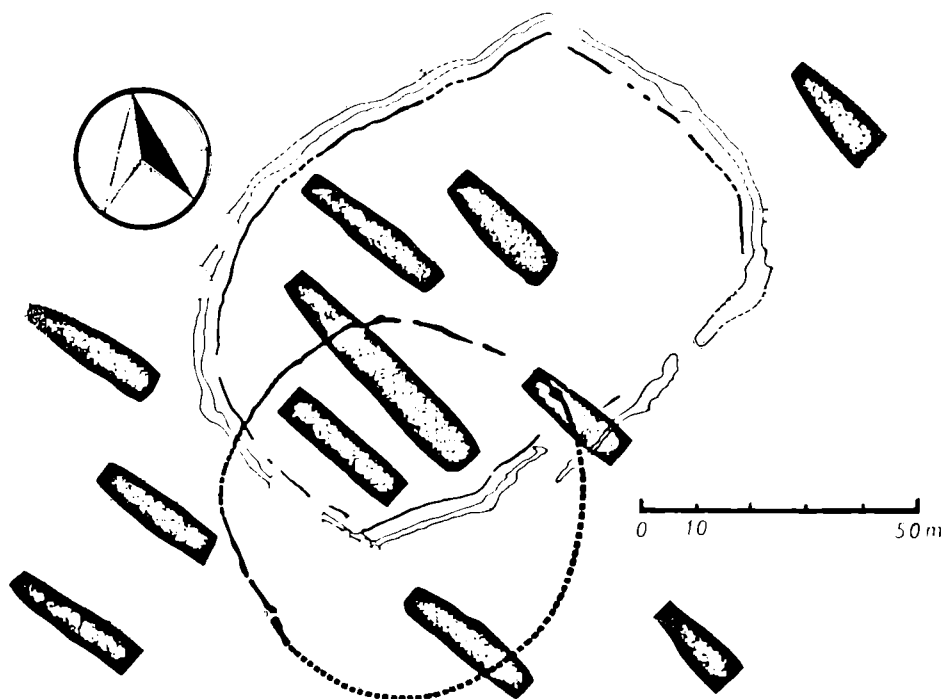
V poloze Inden 1 (Aldenhovener Platte) bylo zachyceno menší starorössenské sídliště (centrální skupina budov + 4–5 dvorců), obehnané palisádou. Celá jednotka je uváděna jako doklad přechodu od otevřených sídlišť LnK k uzavřeným osadám středoneolitickým.

Opodál se nachází rondel bisheimské kultury, prozkoumaný počátkem 80. let asi z 1/2. Také v tomto případě je plocha kruhu poměrně malá (Ø asi 20 m) a příkop, který ji obepíná, poměrně útlý. Údaje o vstupech nejsou uváděny. (LÜNING 1984, 16, pozn. 25.)

59. JÜLICH-WELLDORF (Hambach 260) (Kr. Düren) — obr. 164.

Sídliště se dvěma příkopovými systémy na této lokalitě má delší vývoj. Zástavba začíná postavením hlavní skupiny domů (již v době středního neolitu). Po určité době vzniká ohrazení osady příkopem (typu „Sohlgraben“, š 200 cm, hl 70 cm) s vnitřní palisádou a 2 vstupy na JV; toto ohrazení uzavírá oválnou plochu 100×70 m a je datováno na přechod od grossgartasché kultury ke stupni Planig-Friedberg rössenské kultury.

Oválný „erdwerk“ byl v době bisheimské kultury nahrazen patrně kruhovým ohrazením (Ø asi 70 m), které však je dochováno jen částečně (na JZ straně je rekonstruováno). Tento mladší rondel je obehnan příkopem (š až 80 cm, hl. až 60 cm), který superponuje starší oválné opevnění, tj. příkop a palisádu, v jeho JV části. Ze SV

Obr. 164. Plánek sídliště v Jülich-Welldorf. (Podle J. Lüninga)

vedou do rondelu 3 vstupy a podobné vstupy předpokládá J. LÜNING také z protější JZ strany.

(DOHRN—IHMIG 1983, 233—268, obr. 2; LÜNING 1984, 15n., tab. 7.)

60. LANGWEILER 12 (Kr. Düren) — obr. 163:60.

V rámci záchranných výzkumů na Aldenhovener Platte byl na stanovišti Langweiler 12 prozkoumán také částečně zachovalý ovál se 3 vstupy (A, B, C) přes opevnovací příkop. Příkop typu „Sohlgraben“ (š 50—180 cm, hl 30—110 cm) obepíná plochu o rekonstruovaných rozměrech asi 100×75 m; zevnitř v odstupe 2—4 m je sledován základovým žlabem (š 25 cm, hl 20 cm) palisády. Palisádou vedou pouze 2 průchody, které nerespektují hlavní vstupy přes příkop. Na vnitřní ploše objektu nebyla pozorována žádná zástavba; našla se tu jediná jáma. „Erdwerk“ je datován na základě keramiky z příkopu do doby kultury grossgartašské (k dispozici je i datum C¹⁴:4000—3900 B. C. konvenční chronologie). — Vzhledem k nejasnostem ve vztahu palisády a příkopu nelze rozhodnout, zda oba fortifikační prvky tvoří jeden celek nebo zda jde o dvě stavební fáze. K pochybnostem o současnosti příkopu a palisády vedou i nálezy kulturních jam na Z od rondelu, které zcela určitě jsou s příkopem nesoučasné. (LÜNING 1982, 15, obr. 4; 1984, 11n., tab. 2, 3.)

V periferní porýnské oblasti, kam se středodunajské civilizační prvky dostávají opožděně a kde se pak dále a déle rozvíjejí, lze dobře pozorovat vývoj periferizované rondelové architektury. Podle J. LÜNINGA (1984, 16—17) je tam nejstarší ovál v Langweiler 12 (grossgartašská kultura), o něco mladší je ovál z Jülich-Welldorf/st. (přechod od grossgartašské k rössenské kultuře), do nejstarší fáze (Planig-Friedberg) rössenské kultury patří rondel z Bochum-Harpen a čtvercové ohrazení z Bochum-Laer (oba objekty asi měly i vnitřní palisádu, kterou zničila eroze terénu); ze střední (Neuenheim-Nierstein) a mladší (Wiesbaden-Schierstein) fáze rössenské kultury zatím rondely známy nejsou, ale to je patrně jen nedostatek výzkumu: běžná opevnění celých osad prokázána jsou (Inden 1, Aldenhover 1) a rondely pak jsou opět doloženy z doby kultury bisheimské (Inden, Jülich-Welldorf/ml.); je tedy důvodný předpoklad jejich dlouhodobější existence.

Ačkoli zatím není doložena přímá kontinuita mezi posledně uvedenými bisheimskými rondely a ohrazeními michelsberské kultury, je návaznost obou druhů objektů téměř jistá (LÜNING 1984, 18). Již na bisheimských kruhových příkopech je nápadný větší počet nepravidelně rozmístěných vstupů — jev typický později zejména pro michelsberské a jiné staroeneolitické „erdwerky“ SZ Evropy; také tvar příkopů (mělčí „Sohlgraben“ až „Trog-“ či „Muldengraben“) bývá podobný. Objekty starší michelsberské kultury (Miel, Mayen, Inden 9, Heilbronn-Hetzenberg) vesměs nemají vnitřní zástavbu, zatímco mladší michelsberská ohrazení (Wiesbaden-Schierstein, Michelsberg, Munzingen, Goldberg II, Glauberg) uvnitř obydleny jsou (BOELICKE 1977, 113). Jsou tu ovšem i nepominutelné rozdíly: michelsberská ohrazení nemají — stejně jako jiná eneolitická opevnění — onen přísně geometrický tvar (nejde o rondely sensu stricto), a také jejich rozměry nejsou nikterak standardizovány: jsou tu velmi rozsáhlé objekty (Urmitz — přes 100 ha plochy), středně velké (10—30 ha) i poměrně malé s výměrou menší než 1 ha (SCHLETTE 1954, 18; LÜNING 1968, 113; BOELICKE 1977, 113). Samo-

zřejmě se po celé trvání michelsberské kultury vyskytují již i skutečná výšinná sídliště a bahenní osady (TABACZYŃSKI 1970, 224n.; MÜLLER—KARPE 1974a, 199). „Erdwerky“ v plochem terénu však jsou v tomto kulturním komplexu dominantním a typickým fenoménem, srovnatelným např. s „causewayed camp“ kultury Windmill Hill jižní Anglie. Četné výskyty lidských skeletů v příkopech michelsberských ohrazení jsou jednoznačně považovány za důkaz kultovního významu těchto objektů (Maier 1962, 15n.; LÜNING 1968, 130n.; BOELICKE 1977, 113).

Myšlenka kultovních ohrazení se od staršího eneolitu udržuje v Z a SZ Evropě obecně. Lze dokonce říci, že se šíří, současně však také rozměňuje: původní striktně geometrické útvary jsou nahrazovány volněji pojatými půdorysy, počet vstupů (resp. přerušení příkopů) se množí a vstupy pozbývají geografickou orientaci. Objekt z Makotřas je v tomto smyslu spíše výjimkou. Ústřední funkce sociálně organizační si snad eneolitické „erdwerky“ udržují, sporné jsou však funkce kalendářní (astronomické) a přibývá asi i funkcí profánních. To platí zjevně o objektech KNP, které známe dnes i ze severního Německa a z dánských ostrovů (MADSEN 1978; ANDERSEN 1980; JOHANNSSON 1981; SKAARUP 1982), týká se to opevnění altheimské kultury, Chasséenu, Peu-Richardienu a konečně i kultury Windmill Hill v Anglii.

Vzhledem k účelu této kapitoly, jímž je pokus o funkční interpretaci rondelů, bude třeba se ještě krátce zastavit u eneolitických ohrazení Francie. Jsou rozšířena prakticky po celé zemi, početně zejména v Pařížské kotlině a v JZ části země (BOELICKE 1977, 110, pozn. 142; MÜLLER—KARPE 1974a, 406). Většinou patří kultuře chasséenské (Noyen-sur-Seine, Châtenay-sur-Seine, L'Etoile) nebo peu-richardienské (Peu Richard, „Chez Reine“, Les Matignons, Semussac), nebo jsou na nich zastoupeny obě následné kultury (Terrier de Biard). Jde opět často o sídliště exponovaná na plochých terénních kótách, obtočená dvoj- až trojnásobnými příkopy s více vstupy, volně oválných, polokruhových nebo nepravidelných kruhových půdorysů. Vnější průměry ohrazení kolísají mezi 260×150 m (270×200 m) až 120/150 m, vnitřní prostory mívají podstatně menší rozměry (90 m). Zevnitř příkopů bývají palisádové ploty, přerušované — stejně jako příkopy — vstupy širokými extrémně až 10 m (L'Etoile). Uvnitř některých objektů (Noyen-sur-Seine) byly údajně zjištěny i půdorysy chýší; jiné neposkytly žádné nálezy (L'Etoile). Delší životnost ohrazení dokládá v některých případech (Les Matignons) několik následných stavebních fází objektu (MÜLLER—KARPE 1974a, 997, 992, 995, tab. 574:A, 588:E:9; BOELICKE 1977, 109—110, obr. 35:6—8).

Zatím nebyla řešena otázka vztahu těchto opevněných sídlišť k megalitickým kruhům, které se ve Francii posléze objeví a časově se existence eneolitických „erdwerků“ patrně dotýkají. Přímý vztah mezi oběma typy objektů asi není; prvé jsou vázány spíše na středoevropské tradice, druhé na tradice střeozemní či atlantické. Oba druhy objektů však mají podobný sociálně organizační význam, přičemž kamenné kromlechy mají navíc dominantní funkci kultovní.

Kamenné kruhy se vyskytují opět po celé Francii, zejména na zá-

padním přímoří a jejich počet je těžko sestavitelný. Jsou tu docela malé útvary (např. nejmenší kromlech západní Evropy vůbec pochází z Beau-lieu: Ø pouhé 4 m), ale i kruhy poměrně velké (Ile-aux-Moines: Ø 90 m; Can de Ceyrac: Ø 95 m) (NIEL 1977, 64). Záhadnost některých francouzských kruhů vedla lidovou tvořivost od nepaměti k fabulaci různých bájí spojených s tajemnými mystérii megalitů. Takové báje se váží např. ke známému kromlechu v Saily-en-Ostrevent: zde na kopci byl původně vybudován mohylový hrob a kolem něho později zbudovali kamenný kromlech sestavený ze šesti menhirů a sedmého nejvyššího kamenného sloupu uprostřed; lidové vyprávění hovoří o šesti zkamenělých dívkách, které se zde proměnily v tuhý kámen z trestu zato, že tancovaly až do hodiny mše, stejně jako hudebník (střední sloup), který jim k tanci hrál (srov. podobnou legendu, která se váže k jihoanglickému kamennému kruhu Merry Maidens, DANIEL—BAHN 1987, 94).

Ve Francii jsou známy i kruhové megalitické kromlechy sestavené z dvojitých řad menhirů nebo ze dvou dotýkajících se kruhů; poslední případ ilustruje kromlech z Er-Lanic, nacházející se na malém ostrůvku a ponořený za přílivu ze 3/4 do moře (NIEL 1977, 66; MACKIE 1977, 65). Vcelku je tento objekt viditelný pouze za hlubokého odlivu. Jeho jednotlivé kamenné menhiry jsou vysoké 3 m; kromě pravidelných monolitů jsou v tomto případě po stranách další dva soliterní menhiry, jejichž spojnice jde ve směru V—Z. Oba kruhy odpovídají nejzazším bodům sluneční dráhy v této oblasti. Uvnitř uvedených kromlechů se našlo neuvěřitelné množství předmětů materiální kultury — zřejmě obětin, přinášených sem celými generacemi obyvatel.

V západní Evropě jsou dokumentovány také kvadratické kromlechy,¹³ o jejichž astronomickém poslání není pochyb; i tyto konstrukce je třeba vzít globálně v úvahu, zvláště při úvahách o významu střeoevropských objektů typu Makotřasy a Bochum-Laer. Ve Francii jsou posléze známy také polokruhové kromlechy, umístěné na začátku kamenných řad (např. Méneac, Carnac aj.), které však už s naší problematikou nesusouvisejí.

4.1.7. „HENGE-MONUMENTS“ BRITSKÝCH OSTROVŮ

S nejstarší neolitickou kulturou jižní Anglie — Windmill Hill — souvisí výskyt tzv. „causewayed camp“, či „causewayed enclosures“ — sídliště ohrazených nepravidelnými kruhovými nebo oválnými příkopy. V J a JZ Anglii je známo na 20 takových lokalit: eponymní Windmill Hill, Abingdon, Hambledon Hill, Combe Hill, Hembury, Knap Hill, Maiden Castle, Robin Hood's Ball, Trundle, Whitehawk, Whitesheet Hill aj. (TABACZYŃSKI 1970, 236, obr. 50; MÜLLER—KARPE 1974a, 297, tab. 605; BOELICKE

¹³ Např. trapezoidní objekt z Cuise-Lamothe, pravouhlý (dnes zničený) kromlech z Monsaroz (jediný svého druhu v Portugalsku) a zvl. obdélníkový objekt z Crucuno ve Francii (dep. Morbihan), svého druhu nejpozoruhodnější na světě: jeho strany jsou orientovány přesně geograficky; kratší respektuje „polední linii“, delší východ slunce v době rovnodennosti; úhlopříčky ukazují východy slunce při zimním a letním slunovratu pro danou zeměpisnou šířku (NIEL 1977, 68, 78n., obr. na str. 79).

1977, 112; BARKER—WEBLEY 1978; PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1986, 237). Až na výjimky jsou situována vesměs na exponovaných místech, na pahorcích apod., v centrech nejstarších zemědělských aglomerací v hrabství Wessex a Sussex. Bývají obehána jedním až čtyřmi plochými příkopy, často s prokázaným původním valem z vnější strany (MÜLLER—KARPE 1974a, 297; BOELICKE 1977, 112, 114); příkopy jsou obvykle přerušovány větším počtem „mostů“ („causeways“), podobně jako jejich západoevropské předlohy typu Urmitz, takže lze říci, že příkopy nejsou souvislé, nýbrž členěné do množství kratších úseků. Kúlové jamky v některých přerušováních příkopů (Hembury, Whitehawk) naznačují existenci bran vedoucích do ohrazení. Vnitřní plochy objektů jen zřídka vykazují stopy osídlení, pouze v jediném případě (Hembury) jsou prokázány základy chýší. „Causewayed camp“ jsou velmi rozlehlá: vnější obvod kolísá mezi 400 × 330 m (Windmill Hill) a 180 × 123 m (Knap Hill), avšak vnitřní plocha je obvykle podstatně menší (Windmill Hill: 90 × 70 m). Jsou interpretována buď jako kraaly (sezónní shromaždiště stád), příp. kraaly s přidruženou refugiální funkcí (uzavíratelnost některých vstupů), nebo jako společenská centra s určitou „pevně koordinovanou sociální, ekonomickou a kulturní aktivitou“ (PLESLOVÁ 1972, 274; PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1976, 158; 1986, 237).

Anglické „causewayed camp“ jsou synchronizovatelné teprve se starším eneolitem střední Evropy a lze tudíž uvažovat o jejich genetických souvislostech s ohrazeními staršího chasséenu či michelsberské kultury, nebo starších fází KNP (BOELICKE 1977, 113n.; PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1986, 235n.).

Jaký je vztah starších „causewayed camp“ k „henge-monuments“ mladších neolitických kultur Velké Británie („Secondary Neolithic Cultures“) není přesně zjištěno, předpokládá se však, že britské henge z kulturního prostředí předchozích fortifikací vyrůstají (RENFREW 1973, 539n.; PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1976, 158; 1986 237; WHITTLE 1977; MODDERMAN 1984, 347).

Kruhové neprofánní stavby, ať již kamenné či dřevěné konstrukce, jsou charakteristikem staršího pravěku britských ostrovů. Jsou rozšířeny od jižní Anglie až po Shetlandy; nejsevernější kromlech stojí na ostrově Unst, jen asi 200 km od polárního kruhu (NIEL 1977, 38, 64). Početně jsou dokumentovány také ve Skotsku (SCHUCHHARDT 1910, 321), ve Walesu (HOYLE 1985) i v Irsku (RÍORDÁIN 1974, 86n., obr. 86 až 88), kde však dosud vážně jejich archeologický výzkum (obr. 171). Nám nejbližší jsou ovšem jihoanglická hrabství s klasickými památníky typu Avebury, Durrington Walls, Woodhenge a Stonehenge; zde je také největší koncentrace památek typu henge. Celkem je dnes ve Velké Británii zjištěných nejméně 200 objektů typu „stone circles“, z toho něco přes 40 bylo archeologicky zkoumáno (MÜLLER—KARPE 1974a, 658).

Podoba anglických henge se střeoevropskými je nápadná, pouze provedení je v klasické podobě odlišné; lze je však pochopit: jednotlivé dřevěné sloupy vnitřních palisád evropských kruhů nahradily na ostrovech kamenné monolity — menhiry; obvodový příkop, přerušovaný dvěma, výjimečně čtyřmi (Avebury) vstupy, pak bývá velmi často lemován

z vnější (!) strany hliněným či kamenitým valem. Tento sled fortifikačních prvků: val — příkop — kamenný věnec (palisáda) je tu typický; je to sestava zcela opačná té, která je běžná u skutečně defenzivních útvarů. Tento sled opevňovacích prvků britských henge je významný i pro interpretaci a rekonstrukci středoevropských rondelů.

Pro ostrovní monumenty je příznačná i geografická orientace: u čtyřvchodového objektu z Avebury je S brána odchýlena směrem k Z, u dvouvchodových kruhů zachovává spojnice vstupů obyčejně také směr SZ—JV, příp. směr SV—JZ (obr. 170); stejně je tomu u jednovchodových henge, kde vstup je orientován vždy v některém z uvedených směrů. Oba tyto základní směry zachovávají také „avenue“ u Avebury a Stonehenge.

Funkčně jsou britské henge zcela určitě nesídelní povahy. Uvnitř kruhových sestav bývají často pohřby, zejména v geometrickém středu kruhu, obyčejně pod centrálním monolitem nebo v kamenné hrobce. Stopy sídelních objektů tam prokázány nebyly ani v jediném případě. Jedině v místě kombinovaných soustav kruhů a dalších objektů v Durrington Walls lze uvažovat o nadstavbové funkci objektu a současně o sídle „kaplanů“, kteří o tuto nadstavbu pečovali (MACKIE 1977; REN-FREW 1973, 539n.). Jinak vztahy kruhů k vlastním sídlištím předmětem zájmu vcelku zatím nebyly.

Pokud jde o názvosloví, užívalo se pro označení kruhových objektů původně slovo kromlech.¹⁴ Kamenné kromlechy ovšem jsou jak kruhové, tak oválné či čtyřúhelníkové. Je tedy toto označení uzavřeného megalitického objektu poněkud obecné. Výstižnější a v anglické literatuře častější označení kruhových památníků je „Stone Circles“, „Stone Rings“, nebo zejména „Henge-Monuments“, krátce henge.

Řada objektů typu henge na britských ostrovech podlehla během věků kázce; příčinou zániku mnoha těchto nápadných památek byly nejen přírodní pochody, ale často i záměrná lidská činnost (např. boj kléru proti „pohanským“ ceremoniím konaným právě v těchto objektech). Pozoruhodný je fakt, že vědomí sakrální povahy místa, kde stál megalitický henge, přetrvávalo mezi lidem z pravěku přes ranou dobu dějinnou (zvláště je pěstovali keltští druidové) až do nové doby; často tohoto specifického „genia loci“ využila i křesťanská církev k posílení své autority: některé vlastní kostely dala postavit přímo v sousedství kromlechů (Rudston, Avebury) nebo přímo v jejich středu (Knowlton) (DANIEL—BAHN 1987, 10—11). V nové době se při identifikaci a dokumentaci „stone circles“ uplatnila především letecká fotografie (DEUEL 1979, 28n.). Nejvýznamnější anglický henge — Stonehenge — je ovšem předmětem badatelského zájmu nepřetržitě již téměř tři a půl století.

Účelem této subkapitoly není podat soupis britských henge; chce přinést výběr jen těch nejvýznamnějších, i u nás známých, ale také pozapomenutých „stone rings“. Chce dokumentovat alespoň vnější příbuznost ostrovních a středoevropských kruhů a naznačit možnosti funkční

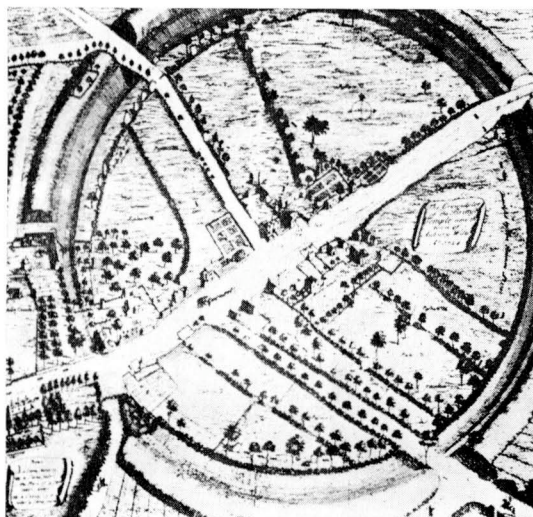
¹⁴ Termín kromlech je ve Velké Británii znám od r. 1603, i když původně ve smyslu označení dolmenů (NIEL 1977, 18).

analýzy středoevropských rondelů per analogiam anglických henge. Uvedeme zvláště objekty s příkopem, příp. i valem a se vstupy do opevněného areálu; mimo pozornost ponecháme prosté kamenné kruhy a kruhové objekty bez vchodů.

AVEBURY (Co. Wiltshire) — obr. 165, 166, 167:1.

Jeden z největších kruhových kromlechů na Zemi se nalézá asi 120 km na Z od Londýna. Pokrývá asi 11 ha plochy a jeho kamenná stavební fáze byla zřejmě zbudována na místě starší (dřevěné?) svatyně.

Celý památník uzavírá zvenku val (š 25 m, v přes 4 m), který tvoří obrovský kruh o \varnothing asi 450 m. Val je zevnitř sledován příkopem (podle výpočtů bylo na vyhloubení příkopu a nasypání valu potřebí 156 000 pracovních hodin). Val i příkop jsou na 4 místech [SSZ, JJV, VVS, ZZJ] přerušeny a tvoří vstupy do památníku zcela stejně jako u středoevropských rondelů. Z vnitřní strany sleduje příkop prstenec stojících mo-

Obr. 165. Kresba památníku v Avebury z počátku 18. stol. [Podle A. Sherratta]

nolitů o \varnothing asi 345 m; kruh sestával původně z 98—100 menhirů, rozmístěných od sebe v nepravidelných distancích, zhruba ve vzdálenosti 10 m; tyto monolity byly ještě do 14. století intaktní; dnes stojí pouze 26 menhirů: největší jsou u SSZ a JJV vchodu (v 4,3—5,7 m; nejmenší měří pouze 2 m). Lze rozlišit vysoké štíhlé a nízké široké monolity, což patrně mělo symbolický význam: zpodobení mužské a ženské postavy (?).

Uprostřed tohoto kamenného prstence jsou situovány — zhruba ve směru spojnice SSZ a JJV vstupů — dva menší kamenné kruhy (obr. 167:1), oba o průměru cca 100 m, vzdálené od sebe asi 12 m. Předpokládá se existence ještě i třetího kruhu, který měl být umístěn SSZ směrem, tj. v delší ose obou prvních kruhů, a musel by tudíž superponovat příkop i val kromlechu.

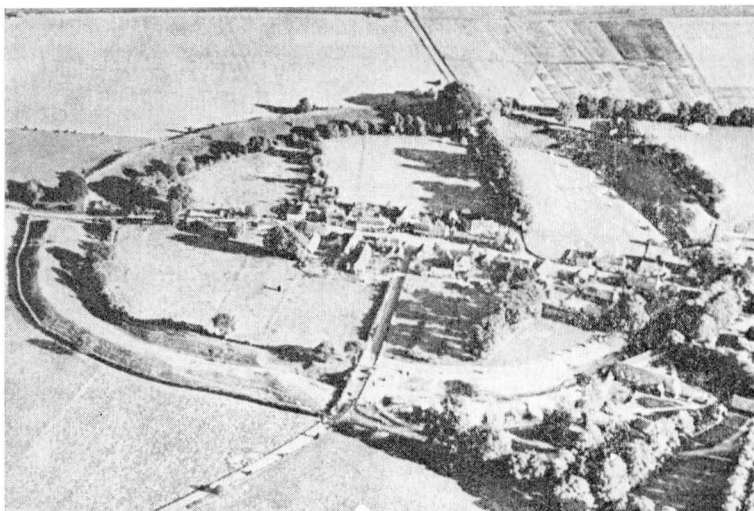
Jižní dochovalý kruh sestával původně s 29—32 menhirů, z nichž dodnes stojí pouze 6; jejich výška kolísá od 1,9 do 4,1 m. Poněkud excentricky stál uvnitř kruhu zvláště vysoký obelisk (v 6,5 m), zaznamenaný ještě v 18. stol., dnes zničený. Další šachtice a křlové jámy uvnitř kruhu jsou nejasného významu.

Mezi tímto jižním kruhem a velkým obvodovým kamenným prstencem stál původně provrtný soliterní menhir, dnes již téměř zničený.

Severní (dochovalý) kruh tvořilo původně asi 27—30 menhirů; dnes stojí jen 2. Opět mírně excentricky uvnitř kruhu jsou postaveny 2 monolity: jeden štíhlý a vysoký (v asi 5 m), druhý nízký a široký (š asi 5 m).

Částečný archeologický výzkum přinesl doklady datování: pod valem objektu se našly střepy keramiky typu Windmill Hill, množství nálezů typu Peterborough a jednotlivě i typu Rinyo-Clacton; prokázala se i současnost velkého kamenného kruhu s valem a příkopem (v základových jámách monolitů se objevovaly zbytky lidských skeletů a keramika). Poslední fáze památníku tedy vznikla někdy před nástupem pohárové kultury, tj. kolem r. 2000 př. n. l. Předpokládaná dřevěná fáze stavby by ovšem byla starší: mohla by souviset s kulturou Windmill Hill.

Plocha monumentu z Avebury je dnes z velké části zastavěná. Celý architektonický komplex je možno dobře posoudit z ptačí perspektivy (obr. 166). Shora také vynikne situace 4 vstupů do objektu, propojených komunikacemi, které zřejmě navazují na původní spojnice vchodů, a které respektuje ještě i současná zástavba.

Obr. 166. Letecký pohled na současný stav kruhu v Avebury. (Podle S. Piggotia)

Kruh z Avebury bývá srovnáván s nedalekým objektem Stonehenge (vzdáleným pouhých 28 km vzdušnou čarou). I když kámen obou monumentů má společný původ (pochází z Marlborough Downs, několik kilometrů od Avebury), jde o památník konstrukčně odlišný. Zřejmě také jeho hlavní funkce byla poněkud jiná než v případě Stonehenge.

Archeologickými výzkumy velkého kruhu r. 1938 bylo odhaleno drama, které se tu odehrálo někdy na počátku 14. stol.: našla se tu kostra muže, zcela rozdrčená padajícím menhirem; muž asi kopal u paty monolitu, aby našel poklad, byl překvapen padajícím kamenem a zaživa pohřben. Šlo o lazebníka, který měl u sebe nůžky a nožík na pouštění žilou, jakož i mince, které celou událost datují. Je možné, že dotyčný muž se také podílel na akci záměrného ničení památníku, organizované klérem.

Kruh v Avebury je spojen s jiným památníkem: od jeho JVV vchodu vede více než 2 km dlouhá „West Kennet Avenue“, směřující k „sanktuáriu“ u Overton-Hill. Tuto alej tvoří asi 100 párů menhirů postavených od sebe v intervalech cca 15—20 m. Hlavní směr aleje zachovává zhruba linii spojnice SSZ a JVV vchodů do hlavního kromlechu (azimut —30°), ale celá trasa avenue je lehce zakřivená. Toto zakřivení vykládali badatelé minulého století jako napodobeninu hada: tak např. r. 1740 se W. STUKELEY

domníval, že existují stopy ještě další aleje, vedoucí od V vchodu v Avebury — tzv. Be-kamton Avenue. Tato trasa měla být zrcadlově identická s alejí West Kennet, obě měly křížit „chrám“ v podobě hada, jehož hlavu tvoří vnitřní sanktuárium v Avebury.

U pěti menhirů aleje West Kennet se našly vždy na S straně pohřby s přidávkou pohárové kultury. Podél avenue jsou rozptýleny jámy s památkami typu Rinyo-Clacton, hlavně však Peterborough a pohárové kultury.

Na **Overton-Hill** se nachází „sanktuárium“, popsané již v 17. a 18. stol. (AUBREY, STUKELEY) jako konečná stanice West Kennet Avenue (obr. 170:3). Má více stavebních fází: nejprve postavili vnitřní kruh poměrně tenkých dřevěných kůlů se středovým sloupem (stavba snad byla přestřešena stanovou střechou); kruh je datován střepy kultury Windmill Hill. Ještě během existence této nejstarší fáze obehnali vnitřní kruh několika kruhy tlustších sloupů (vnější \varnothing 11,7 m); tato fáze měla delší trvání a je datována keramikou typu Peterborough, Rinyo-Clacton a pohárové kultury. Nálezové okolnosti svědčí o přinášení obětí. V následující fázi byl vnitřní kruh sloupů střední fáze nahrazen věncem 6 silných kůlů. Později nahradili dřevěné kruhy kamennými. Vnější kamený kruh (\varnothing 41 m) je zřetelně napojen na „West Kennet Avenue.“

Celý komplex objektů u Avebury byl zřejmě dlouhodobě funkčně propojen a jeho nejmladší fáze spadá synchronně do doby pohárové kultury, příp. ještě do počátku doby bronzové; vcelku by však měl být starší nežli vrcholná stavební fáze Stonehenge. Celá soustava působí dodnes — i přes značné poškození — dojmem velké monumentality. Šlo tu nepochybně o důležité religiózní centrum. Významná je skutečnost, že komplex z Avebury, stejně jako Stonehenge, leží v oblasti silné koncentrace památek neolitického osídlení.

(ATKINSON 1959; NIEL 1977, 68n.; MÜLLER—KARPE 1974a, 1 000, tab. 633; DANIEL—BAHN 1987, 20—43.)

DURRINGTON (Co. Wiltshire).

V oblasti Durrington, v povodí řeky Avon, asi 80 mil od Londýna, se rozprostírá nejvýznamnější koncentrace anglických památek typu henge. Nachází se tu především obrovitý dvojitý kruh Durrington Walls, asi 60 m na J od něho leží Woodhenge a zhruba 3 km na JZ se rozkládá památný Stonehenge.

DURRINGTON WALLS — obr. 167:2.

Obrovitý henge Durrington Walls byl vybudován v době pohárové kultury na místě osídleném původně lidem kultury Windmill Hill. Prstenec valu širokého asi 28 m uzavírá kruh o \varnothing cca 470 m; zevnitř probíhá kolem valu o něco méně pravidelný kruhový příkop (š 15 m, hl 5 m). Do areálu vedou 2 vstupy: ze SZ širší, z JV užší.

Terénním výzkumem v části památky byly odhaleny uvnitř 2 menší kruhy: tzv. jižní rotunda (situovaná blízko JV vstupu) a severní rotunda, vzdálená od prvé směrem k S. Geofyzikální prospekci byly uvnitř velkého kruhu zjištěny další podobné menší kúlové stavby.

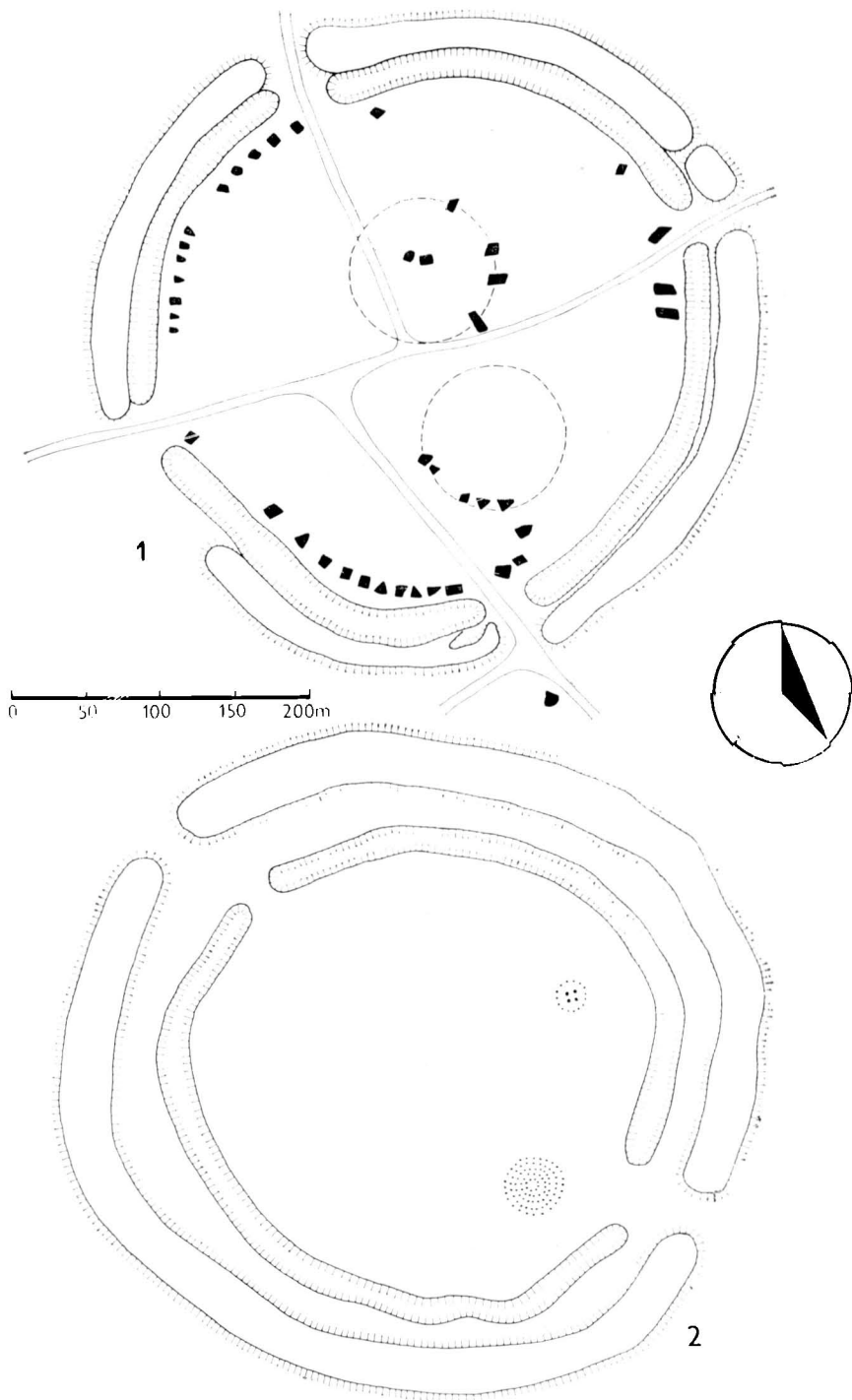
O něco větší jižní rotunda je zbudována ve 2 fázích: starší fázi náleží kruhová dřevěná palisáda sestavená ze 6 kůlů (\varnothing 2,5 m) a 4 vnější palisádové prstence (poslední o \varnothing 15 m); po zániku staršího systému byla na stejném místě zbudována mladší fáze, sestávající ze 6 koncentrických kruhových palisád (\varnothing vnějšího prstence asi 38 m). Sporné je přestřešení celého objektu.

Menší severní rotunda je zbudována rovněž ve 2 fázích: ze starší pochází pouze několik kúlových jam, mladší sestává ze 4 silných vnitřních sloupů (6×6 m), vnějšího prstence tenčích kůlů (\varnothing prstence 15 m), z přístupu vytvořeného řadami kůlů a na něj šikmo navazující palisády. Předpokládá se přestřešení rotundy.

Je pravděpodobné, že vnitřní dřevěné kruhy jsou velmi starobylé (snad z doby kultury Windmill Hill?) a že tradice kruhových svatyní se na místě udržela až do počátků doby bronzové.

WOODHENGE — obr. 170:6.

Mohutný příkop (š 9 m, hl 2 m) je z vnější strany sledován nejméně 2 m vysokým valem, který uzavírá lehce oválnou plochu o rozměrech asi 92×84 m. Do areálu vede jediný vchod ze SV. Uvnitř příkopu se nachází 6 prstenců palisád, které respek-

Obr. 167. Velké anglické henge. 1 — Avebury. 2 — Durrington Walls.
 (Podle autorů uvedených v soupise henge)

tují tvar valu a příkopu (Ø vnějšího prstence je asi 48×42 m; Ø nejvnitřnějšího prstence asi 12×9 m). Uprostřed vnitřního prostoru se našla jáma se skeletem asi tříletého dítěte s rozštípnutou lebkou, bez průvodních nálezů. — Z areálu Woodhenge pochází zdobený pohár typu Rinyo-Clacton.

STONEHENGE — obr. 168, 169

Jedinečnost této památky jihoanglického pravěku charakterizuje okřídlená věta: „Na světě není nic, co by připomínalo Stonehenge.“ I přes současný špatný stav vyvolává tento kamenný „sluneční chrám“ dojem monumentality a harmonie. Literárně je znám od r. 1130 (tehdy uváděný jako jeden ze čtyř divů Velké Británie). Poprvé byl zkoumán a zaměřen kolem r. 1620; vědecké výzkumy památky probíhaly pak od r. 1901.

Monument je dílem celých generací budovatelů. Vznikal postupně a dodnes nelze zcela přesně identifikovat postupně stavební fáze a zánikové horizonty objektu. Existuje předpoklad, že původní dřevěná rotunda (fáze 0), která asi stála uprostřed pozdějšího monumentu, byla zbudována již někdy ve 3. tisíciletí př. n. l.

Hlavní fáze výstavby Stonehenge jsou zhruba tyto:

I.

Vnější obvod památníku tvoří příkop (š přes 5 m, hl přes 2 m), vylámaný ve skalním podkladu a uzavírající velmi pravidelný kruh o vnějším Ø 113 m. Příkop je zevnitř (!) lemován opět přesně kruhovitým valem (š 6 m). Na dně příkopu se našly mladoeneolitické střepy (pohárová kultura), které vznikl příkopu a valu datují na přelom 3. a 2. tisíciletí př. n. l. Na okraji valu a v příkopu se našlo na 30 pohřbů bez milodarů, které patří většinou časným fázím památníku. Ze SV jsou val i příkop přerušeny hlavním vchodem, v němž se nachází nejasná soustava kúlových jam — asi doklad dřevěné konstrukce brány (snad prototyp pozdějších vnitřních trilitů); val je přerušen ještě i na jiných místech, zvláště na J, ale snad až druhotně, takže tato přerušení již další vstupy nepředstavují.

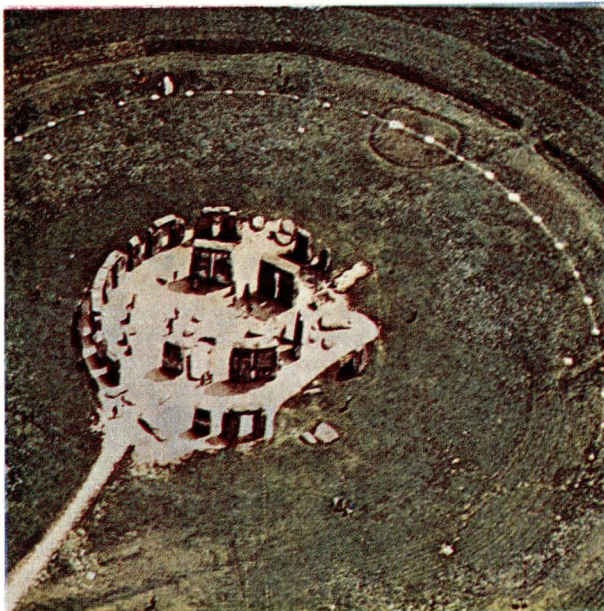
Vnitřní okraj valu sleduje věnec 56 pravidelně rozmístěných kruhových jam (Ø 75—170 cm, hl 60—120 cm), nazvaných podle jejich objevitele v 17. stol. Aubrey Holes. Tyto jámy obsahovaly zbytky uhlíků a kalcinovaných lidských kostí, výjimečně i kostěnou jehlici; nejde o základové jámy sloupů či menhirů; jámy souvisejí spíše s určitými sakrálními rituály.

Předpokládá se, že střed objektu v době vyměřování průběhu příkopu musel být volný (otázka trvání hypotetické dřevěné rotundy), neboť pravidelný kruhový průběh fortifikace předpokládá vytýčení alespoň pomocí šňůry a kolíku.

II.

Z vnitřních kamenných soustav Stonehenge je nejstarší dvojitý kruh jam Q a R (obr. 169:1); původně v nich stály modré dolomitové kameny, jejichž zbytky se v jámách našly. Zjištěno bylo 24 párů monolitů, původní kruh (vnější Ø 26,5 m) sestával celkem ze 38 párů modrých kamenů, přičemž směrem k hlavnímu vstupu do opevněného areálu (tj. k SV) jsou jámy zmnoženy až na dvojnásobek. Q. a R-jámy jsou považovány za mladší než fáze příkopu, valu a Aubrey Holes, ale není známo o kolik (měsíce?, staletí?); pokud by se počítalo s delším časovým odstupem, pak se předpokládá existence původního dřevěného objektu na místě dvojitého kamenného kruhu Q a R.

Nejpravděpodobněji této stavební fázi patří také 2 kameny umístěné v hlavním vstupu a zvláště tzv. „Heel Stone“ — pískovcový blok (v 6,2 m, d 6,1 m; monolit je zapuštěn 1,2 m do země a tyčí se 4,9 m nad úroveň terénu), stojící vně opevnění (SV směrem), na začátku avenue; tento „Heel Stone“ je obtočený kruhovým příkopkem. Jde o důležitý astronomický monolit, který ukazuje přesně směr, v němž v době letního slunovratu vychází slunce a zasvítí do středu Stonehenge, na tzv. „oltářní kámen“. Tento plochý „oltářní kámen“ (označený tak již r. 1620), vyrobený z materiálu v celém objektu ojedinělého, je pečlivě ohráňený (d 5 m, š 1 m). Dalším bodem soustavy monolitů je tzv. „Slaughter Stone“ („obětní kámen“), nalézající se mezi „Heel Stone“ a kruhem „sarsů“ (viz dále), u hlavního vstupu do areálu.

obr. 160a, b. Letecký pohled na památník Stonehenge a detail trilithů.

Snad již do této stavební fáze, ale jistě do fáze následující, náleží vybudování ulice (avenue), vedoucí od vstupu do Stonehenge ve směru na SV, lemované po obou stranách příkopy a valy; tento „kursus“ probíhá nejdříve přímo daným směrem, po 600 m se však dělí: jeho hlavní vřev se odklání k JV, patrně k řece Avon, vedlejší trasa vede k S k dalšímu velkému „kursu“ mířícímu směrem k Durrington Waals.

III.

Těto fázi patří především kruh tzv. „sarsů“¹⁵ a vnitřní podkova trilitů. Kruh „sarsů“ (Ø 31 m) sestával původně ze 30 bloků (dnes zachováno 16, 9 je vyvráceno, 5 bloků chybí) pravoúhlého průřezu (v přes 4 m), spojených načepováním nahoře pečlivě opracovanými plochými bloky, které respektují ideální horizontální rovinu. Teprve po vztyčení „sarsů“ byly na jejich stěnách vyryty určité obrazce (např. dýky, sekery, antropomorfní figury apod.). Stavební technikou i druhem kamene patří k sarsům podkova pěti vnitřních trilitů, z nichž dva dodnes ještě stojí: sestávají vždy ze 2 nosičů pravoúhlého průřezu a horního spojovacího (opět načepovaného) bloku (d asi 3,2 m, průřez 110×81 cm), opracovaného zvláště pečlivě na vnitřní straně. Výška trilitů narůstá ze stran (6,2 m) ke středu (7,4 m); se zapuštěnou částí je největší nosič dlouhý až 12 m (l). Důležité je, že podkova trilitů je otevřena směrem ke vchodu do Stonehenge, tj. k SV a k „Heel Stone“; vždy 21. června ráno vychází slunce mírně vlevo od „Heel Stone“ (pozorováno ze středu Stonehenge), za několik minut se kryje s jeho hrotem a zasvitne mezi bloky č. 1 a 30 „sarsů“, resp. trilitem, tvořeným těmito bloky. — Kruh „sarsů“ a podkova trilitů tvoří zřejmě architektonicky vrchol celého památníku, datovaný ovšem již do pokročilé doby bronzové.

Se „sarsy“ současný je asi 6m blok u SZ průběhu valu a jeho myšlený protilehlý dvojník (zachycena byla jen jeho základová jáma); tyto dva objekty doplňují ještě 2 pozorovací kameny, umístěné protilehle v SZ a J JV průběhu kruhu Aubrey a obtočené (stejně jako „Hell Stone“) kruhovými příkopky: spojnice těchto 4 stanovišť se protíná v geometrickém středu celého objektu.

IV.

Zevnitř kruhu „sarsů“ byl v této fázi postaven kruh „modrých kamenů“ a podkova, sledující zevnitř podkova trilitů. Kruh modrých kamenů (Ø asi 25 m) tvořilo původně přes 50, většinou neopracovaných a různě vysokých monolitů (touto naturální podobou se výrazně liší od „sarsů“). Vnitřní podkova sestává naopak z pečlivě opracovaných „modrých kamenů“ pravoúhlého průřezu; původně tu stálo 19 bloků, dochováno je pouze 6 bloků; jejich výška vzrůstala od stran (2,1 m) směrem ke středu (4 m).

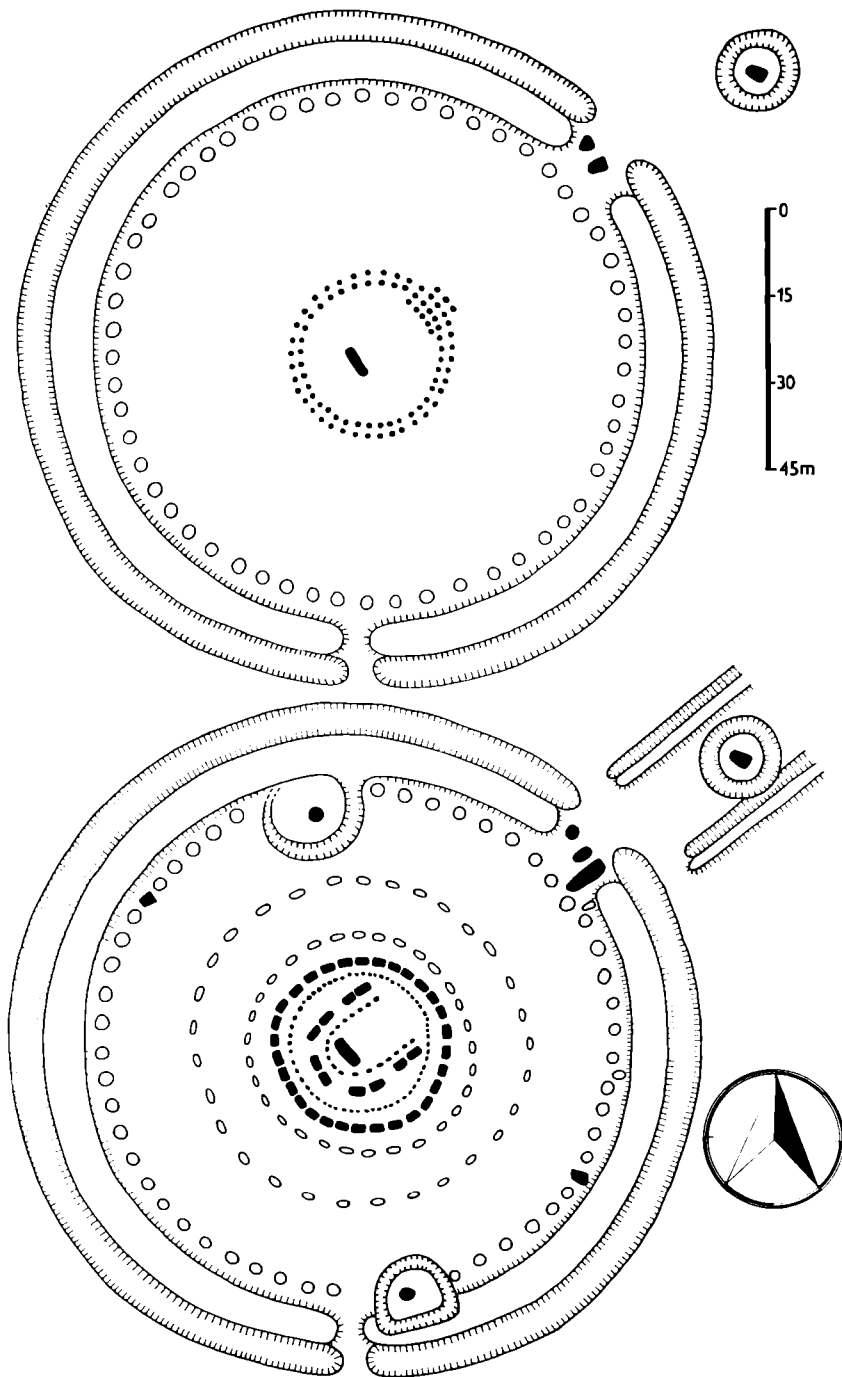
V.

Za nejmladší součást vnitřku Stonehenge se považuje dvojitý kruh základových jam Y a Z, obíhající z vnější strany kruh „sarsů“ (vnější Ø kruhu asi 50 m, Ø kruhu jam Z asi 40 m). Jámy byly patrně připraveny ke vztyčení monolitů, ale k tomu již nedošlo: tato stavební fáze nebyla dokončena. Nálezy z doby železné vedly původně k domněnce, že jde v tomto případě o stavbu keltských druidů, ale výzkum r. 1953 přinesl důkazy o podstatně větším stáří jam Y a Z (kolem ± 1 400 př. n. l.). Do té doby patrně patří také pohřeb, objevený v delší ose památníku (směr vchod — avenue) a snad i další hrob bez přídavek, uložený vedle jedné jámy kruhu Y.

Přibližný sled nastíněných stavebních fází podle F. NIELA je asi takový: 0. fáze — 3. tisíciletí; I. fáze — ± 1900—1700; II. fáze — ± 1700—1600; III. fáze — ± 1500; IV. fáze — ± 1500; V. fáze — ± 1400. E. MACKIE uvádí data poněkud vyšší: rozmach výstavby Stonehenge spadá podle něho již do konce 3. tisíciletí.

Stonehenge podlehl zániku vlivem přírodních sil, ale více se na jeho zkáze podílel sám člověk. Předpokládá se poničení objektu v době římské okupace britských ostrovů a pak systematické ničení ve středověku.

¹⁵ Název je odvozen buď od slova saxon (latinské saxum = kámen), sasen (mís:ně vyslovováno jako sarsen), nebo spíše od pojmu Saracén: všechno cizí, resp. pohanské, bylo ve středověku v jižní Anglii označováno jako saracénské.

Obr. 169. Plán dvou základních etap výstavby Stonehenge. (Podle různých autorů)

{ATKINSON 1959; MÜLER—KARPE 1974a, 1004, 1011n., 1015, tab. 611:F:3, 630, 631; NIEL 1977, 133n., přísl. obr.; MACKIE 1977, 273; DEUEL 1979, 37n., 65n, přísl. obr.)

STENNIS, dvorec Brodgar na ostrově Mainland (Orkneje), Skotsko — obr. 170:7.

Nejsevernější z důležitých henge britských ostrovů — Brodgar — se nachází na návrší, z něhož je dobrý výhled do okolní roviny, zvl. k V. Zahrocené monolity objektu jsou v kraji viditelné již z velké dálky. Kruh je obehnán příkopem (hl 200—300 cm), jehož \varnothing činí 108 m, a dnes již sotva znatelným hliněným valem. Do objektu vedou 2 vchody, jeden ze SZ, druhý z JV. Základní konstrukci památky tvoří prstenec menhirů (v 3—4,5 m) situovaný uvnitř příkopu a uzavírající kruh o \varnothing 104 m; dodnes je dochováno 28 monolitů, z nichž 7 je vyvráceno; ostatní jsou ještě v původní poloze. Menhiry byly rozděleny v kruhu v pravidelných intervalech, což představuje vyřešení náročného projekčního úkolu. Předpokládá se, že jednotlivé menhiry jsou orientovány podle určitých nebeských těles. Kromě toho ve směru VJV—ZSZ (azimut + 103°) stojí ve vzdálenosti 206 nebo 208 m od kruhu velký soliterní menhir, který s hlavním objektem zcela určitě souvisí: vzdálenost tohoto menhiru od středu kruhu činí dvojnásobek průměru kruhu(!). Místo východu slunce v tomto směru odpovídá asi 1. březnu a 10. říjnu dnešního kalendáře. Některé z těchto dat měly zřejmě základní význam pro budovatele památníku.

{ATKINSON 1959; NIEL 1977, 74n.; MÜLLER—KARPE 1974a, 1011, tab. 630:E.}

Kromě těchto nejdůležitějších, dnes světoznámých památek, lze uvést některé další, třeba méně architektonicky nápadné henge britských ostrovů:

ARBOR LOW (Co. Derbyshire) — obr. 170:4.

Nepravidelný kruhový příkop (hl 300 cm) tohoto objektu je zvnějška lemován hliněným valem (v 200 cm), který uzavírá plochu o \varnothing asi 60 m; zevnitř příkopu je věncem menhirů (v až 3 m) o \varnothing 40 m. Do ohrazeného areálu vedou 2 vstupy, ze SZ a z JV. Ve středu kruhu se našla kamenná skříňka s pohřbem muže.

{SCHUCHHARDT 1910, 317n., obr. 29; MÜLLER—KARPE 1974a, 999, tab. 630:F; DANIEL—BAHN 1987, 16—19.}

ARMINGHALL (Co. Norfolk) — obr. 170:5.

Henge u Arminghall má celkový \varnothing asi 60 m. Je obehnán širším vnitřním a užším vnějším příkopem s nevýrazným vnějším valem. Jediný vchod do objektu vede z JZ. Vnitřní plocha o \varnothing 21 m je prázdná, je tu pouze 8 kúlových jam (hl 180 cm!) rozmístěných do tvaru „U“, otevřeného k JZ vchodu; kúlové jámy jsou pozůstatky dubových sloupů o \varnothing 80 cm (původní nadzemní v asi 2—3 m), které byly spáleny. Stopy obnovování či vícefázové konstrukce zjištěny nebyly. — Z vnitřního příkopu pochází fragmenty keramiky typu „Rusticated pottery“ z doby pokročilého eneolitu.

{MÜLLER—KARPE 1974a, 999, tab. 630:D.}

CRICHIE IN KINTORE (Co. Aberdeenshire).

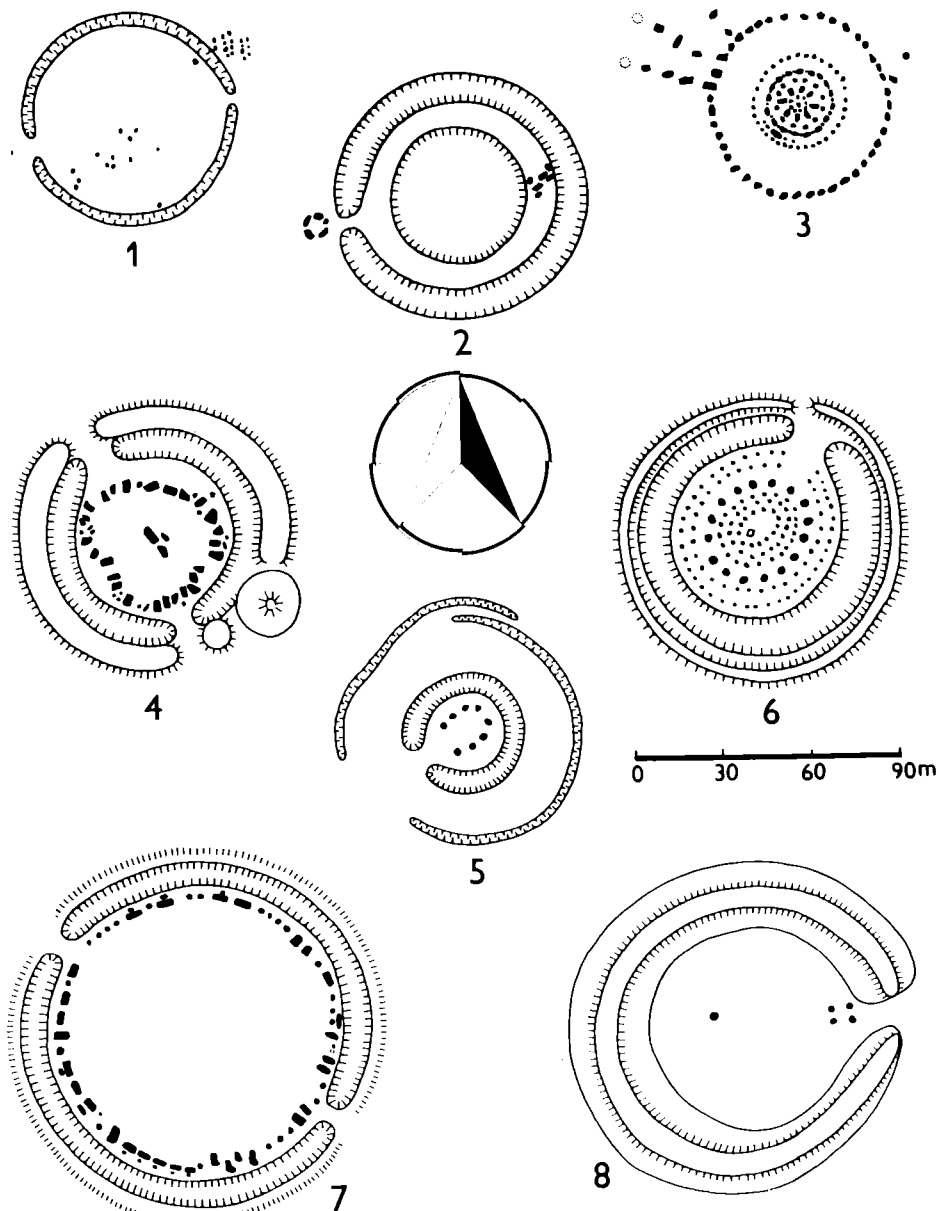
Jde o menší henge podobný Stonehengi. Kruhový příkop je z vnější strany sledován valem (\varnothing 55 m); do areálu vedou 2 vchody: z VSV a z JZ. Uvnitř je příkop lemován věncem 6 vysokých menhirů, sedmý monolit stojí uprostřed kruhu; pod ním v megalitické hrobce, hluboké 5 m, se nacházel kostrový pohřeb s kremací dalšího jedince, uloženou v úrovni hrudi skeletu, vše bez milodarů, ač hrobka byla údajně interaktivní. Kromě toho se našlo uvnitř ohrazeného areálu více obyčejných hrobů (většinou žárových), datovaných asi do počátků doby bronzové. Vně před kruhem se nachází soliterní „astronomický“ menhir — podobně jako v případě Stonehenge.

{SCHUCHHARDT 1910, 319—320, obr. 33.}

DORCHESTER-ON-THAMES (Co. Oxfordshire).

Podél dvou příkopů, probíhajících v šířce 60 m paralelně ve směru SZ—JV, je

rozmístěno celkem 7 objektů typu henge, z toho jeden uzavřený do vnějšího čtvercového příkopu; objekt č. VII má pak tvar delšího obdélníka. Kruhové objekty jsou poměrně malé (Ø 8–20 m), dřevěné i kamenné konstrukce, většinou jen s jedním vstupem; pravidelně se v nich nacházely žárové pohřby. Celý areál u Dorchester-on-Thames má delší vývoj; nejstarší kruhy odpovídají zhruba době kultury Windmill Hill, jinak je tu nejčastěji zjišťována keramika typu Petersborough, či Ebbsfleet. (MÜLLER—KARPE 1974a, 1003, tab. 629.)

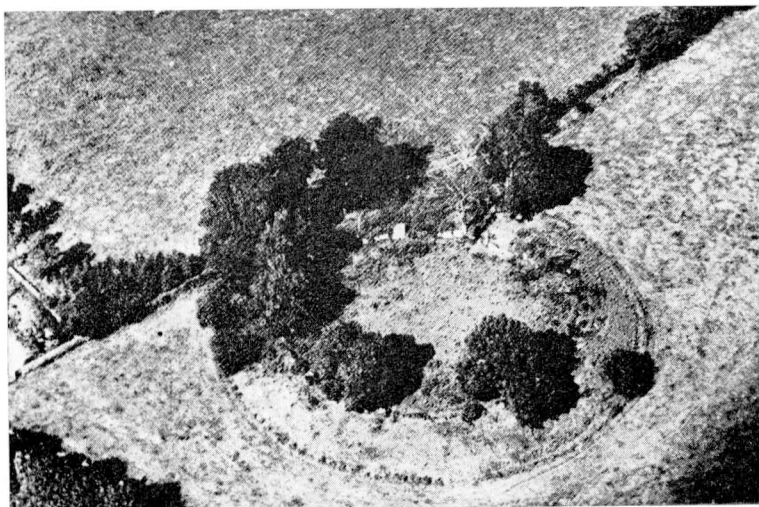
obr. 170. Schématické plány britských henge. 1, 2 — Llandegai. 3 — Overton Hill. 4 — Arbor Low. 5 — Arminghal. 6 — Woodhenge. 7 — Brodgar. 8 — Mayburgh. (Podle H. Müller—Karpeho)

LLANDEGAI (Co. Caernarvonshire) — obr. 170:1.2.

Ve vzdálenosti 170 m od sebe (se směru SV—JZ) se nacházejí 2 zhruba stejně velké henge.

Severní je ohrazen širokým příkopem (š 9 m, hl 3 m), jehož vnitřní obvod uzavírá pravidelný kruh o \varnothing asi 70 m; zevnitř(!) je lemován valem, vnitřek areálu má \varnothing asi 45 m. Ze ZJZ vede do objektu jediný vstup; před vstupem je situován prstenec (\varnothing 7,6 m) jam se žárovými pohřby: dětská kremace je uložena přímo v ose vchodu; v prodloužení této osy, uvnitř valu jsou další šachty se zbytky kremací.

Jižní henge tvoří pouze příkop (š 420 cm, hl 220 cm), uzavírající zcela stejnou plochu (\varnothing 70 m) jako severní rotunda. Objekt má 2 vchody (ZJZ—VSV), zachovávající stejný směr jako vchod severního henge. Také před ZJZ vchodem jižního kruhu je šachta s více pečlivě (asi v dřevěných skřínkách) uloženými kremacemi. I uvnitř areálu jsou četné žárové pohřby. — Příkop jižního kruhu superponuje půdorysy domů staršího neolitického sídliště s keramikou typu Graig Lwyd, které bylo asi současně se severní rotundou.

Obr. 171. „Stone Circle“ Grange, Lough Gur, Irsko, letecký snímek. (Podle Riordáina)

Na lokalitě jsou stopy dalších menších kruhových útvarů a přímého dvojitého příkopu, směřujícího od JZ mezi oba hlavní kruhy. (MÜLLER—KARPE 1974a, 1006—1007, tab. 632.)

MAYBURGH (Co. Westmorland) — obr. 170:8.

Asi 6 m vysoký val uzavírá kruhovou plochu o vnějším \varnothing cca 90 m. Jediný vchod vede z V. Val je nasypan z křemenných oblázků z blízké řeky. Podle popisu z 18. stol. uzavíral val 2 kruhy tvořené stojícími kameny, z nichž dodnes se dochoval jediný menhir in situ. U vchodu je čtvercová soustava dalších 4 monolitů. (MÜLLER—KARPE 1974, 1007, tab. 630:G.)

STRIPPLE STONES (Co. Cornwall).

Kruhový příkop (hl 120 cm) henge Stripple Stones uzavírá plochu o \varnothing 45 m; z vnější strany sleduje příkop val (\varnothing valu měřený po jeho koruně je 67 m). Do objektu vedou 2 vchody. Uvnitř těsně sleduje příkop věnec 28 monolitů (uzavírá kruh o \varnothing 44 m). Ve středu objektu se nachází další velký kámen, u něhož se našel hrob. (SCHUCHHARDT 1910, 322, obr. 35; MÜLLER—KARPE 1974a, 1012.)

Bylo by možné uvést ještě četné další památky. V mnoha případech, tj. tam, kde se nedochovaly valy a příkopy a zůstal jen vnitřní prsteneček monolitů, nelze ani přesně určit vstupy do objektů. Přesto mnohé „stone circles“ zasluhují alespoň stručnou zmínku.

Pozoruhodná je soustava tří henge u **Knowlton** (Co. Dorset), umístěných v téměř přímé linii za sebou: každý byl původně obehnán kruhovým valem s vnitřním příkopem, avšak bez kamenných prstenců; oba krajní kruhy jsou patrné jen z leteckého pohledu, pouze prostřední je viditelný i ze země: má poměrně výrazný val o \varnothing asi 100 m a v jeho středu byl zbudován někdy v 7. stol. n. l. kamenný kostelík (DANIEL—BAHN 1987, 78-79). Významný je též objekt **Callanish** na Hebridách (ostrov Lewis), označovaný za „Stonehenge severu“, ačkoli je poměrně malý (\varnothing kamenného prstence je 13 m). Za jeden z nejstarších je považován kromlech v **Castlerigg** (Co. Cumberland) v severní Anglii, řada dalších velmi malých (**Duloe**: \varnothing 11 m; **Nine Stones**: \varnothing 8,4 m) i větších (**Merry Maidens**: \varnothing kolem 30 m; **Scorhill**: \varnothing 27 m; **Swindside**: \varnothing 27 m; **The Hurlers**, **Rollright Stones** atd.) kruhů je roztroušena po celé Anglii, zejména na jihu a jihozápadě (BURL 1976; DANIEL—BAHN 1987).

4.2 CHRONOLOGIE A KULTURNÍ PŘÍSLUŠNOST RONDELŮ

Převládající mínění, že příkopem opevněné neolitické rondely tvoří poměrně úzký časový horizont starší LngK (Ia) a s ní současných kultur (VK, oberlauterbašská skupina, grossgartašská kultura), — tento názor zastává řada badatelů (např. PAVLŮ 1982, 189; RUTTKAY 1984, 232; KOVÁRNÍK 1986, 158; NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1986a, 137; PETRASCH 1986, 232 aj.) — lze přijmout bez výhrad tehdy, máme-li na mysli pouze současně známou rondelovou architekturu střední Evropy. Podíváme-li se na existenci „posvátných kruhů“ z většího nadhledu, můžeme dojít k závěru, že rondely jsou jen jedním, třeba velmi typickým a zatím nejznámějším typem informačních zařízení, vyvíjejících se ve vyspělých společnostech staré Evropy patrně od samého začátku neolitu. Ve středním Podunají dosahují tyto objekty svého vrcholu zřejmě na počátku LngK v realizaci soustav kruhových příkopů a palisád; odtud se šíří dále k západu až do Porýní. Lze předpokládat, že idea informačních systémů, kruhových i kvadratických, nebyla v následném vývoji zapomenuta; její kontinuitu dokládají množící se eneolitické astronomicky orientované památky.

V souladu s teoretickým vývojem rondelů v rámci geometrie jejich půdorysu (ovál — kruh — zploštělý kruh; srov. k tomu dále sub 4.3.3) je nasnadě myšlenka, že méně pravidelné, oválné (Becsehely, Frauenhofen) až téměř pravoúhlé (Lengweiler 12) útvary jsou staršími předchůdci skutečných rondelů (KAUFMANN 1978, 8; ZÁPOTOCKÁ 1986a, 268). V té souvislosti vyvstává otázka místa vzniku, případně šíření ideje rondelové architektury v střední Evropě. Poměrně rozšířený je názor o šíření kruhů od JV k SZ (SCHMOTZ 1982, 76; ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 41; KOVÁRNÍK 1986, 157;

PAVLŮ 1986, 259), ve skutečnosti však apriori vyloučit ani synchronní vývoj rondelů ze starších prararů na širších plochách vyspělé evropské mlado- (středo) neolitické civilizace; z toho hlediska má opodstatnění i názor J. PETRASCHÉ (1986, 232), že v pruhu podél Dunaje od Dolního Bavorska po jihozápadní Slovensko nelze v tomto ohledu dát přednost žádnému regionu.

Reálná situace nás však zatím vede přece jen spíše k představě šíření rondelové architektury směrem k SZ, a to nejen v rámci obecných představ o primárním významu lengyelského okruhu v mladoneolitické střední Evropě, ale i na základě dosud platné relativní chronologie zkoumaných rondelů. Vcelku přijatelná je myšlenka o proniknutí kruhů ze starolegyelského prostředí do soudobého a mírně mladšího prostředí VK v Čechách a středním Německu (VK IV). Jak je tomu však s datováním a původem dolnobavorských rondelů? Vývoj oberlauterbašské skupiny je podle P. M. BAYERLEINA (1985, 55n., přehledná tab. na str. 100) poměrně dlouhý (fáze I, IIa, IIb, III), synchronizovatelný s rozpětím lengyelských stupňů Protolengyel (Lužičanky) — Lng III/MMK IIb. Přesné zařazení dolnobavorských rondelů do systému vývoje oberlauterbašské skupiny zatím nebylo provedeno, avšak 2 jámy s importy keramiky fáze MMK/MOG Ib, vykopané J. PETRASCHÉM na sídlišti u rondelu v Künzing-Unternberg, ukazují na datování tamních kruhů o něco výše než je tomu ve středním Podunají. Tím by se potvrdila idea šíření rondelů od JV k SZ a naplnila také logika fázového posunu šířícího se fenoménu. Tomu by posléze odpovídalo i datování skutečných rondelů v Porýní (k. rössenská a bisheimská), když také pozdně lineární (grossgartašské) ohrazené útvary možná vznikaly již pod civilizačními vlivy z jihovýchodu (LÜNING 1984, 18).

Je však rondel jakožto svébytný typ informační architektury opravdu omezen dobou realizace na poměrně úzký časový horizont starší LngK?

Pozvolna se začínají objevovat náznaky existence kruhových architektur i v mladších fázích vývoje LngK (Bulhary?, Žlkovce), i v následné badenské kultuře (Bajč-Vlkano), jakož i ve středoevropském eneolitu vůbec (Vedrovice?, Grossburgstall?); opomenout nelze ani ohlášený objev pravouhlého příkopu na sídlišti s MMK u Jevišovic (KOVÁRNÍK 1986, 152), který ukazuje na možnou obecnější existenci informační architektury v jejích variabilních formách. Směrem k západu lze vůbec předpokládat jednak delší přežívání rondelů (Porýní), jednak jejich volnější konstrukce, které se pak uplatnily např. v altheimské, michelsberské či chamské kultuře.

Je pravděpodobné, že nástup rondelů ve starolegyelském horizontu je první nápadnou explozí informační architektury ve střední Evropě. Tato architektura se však bude v možných půdorysných variantách, v různých kulturních centrech a možná i v postupných časových vlnách vyskytovat i v dalším pravěkém vývoji. Současně stojíme teprve na prahu etapy „rondelové archeologie“ a budoucnost na tomto poli nevyklučuje ani překvapující objevy.

4.3 TYPY A KONSTRUKCE RONDELŮ

Z dosud formulovaných faktů již vyplynulo, že pod pojmem rondel chápeme relativně pravidelou, geometricky poměrně přesně projektovanou kruhovou architekturu,¹⁶ jejíž fortifikační prvky tvoří: příkop, palisáda a případně i hliněný násyp (val), vše s příslušným počtem vstupů. Velikost zástavby a početní aplikace jednotlivých opevňovacích elementů je jevem podružným a odráží se pouze v typologii této kategorie památek. Výraz „kruhový“ objekt je nutno chápat s určitou li-

¹⁶ K definici pojmu rondel srov. návrh C. EIBNERA v diskusi na sympoziu v Poysdorf 1983 (MittÖA Wien XXXIII—XXXIV, 1983—1984, 354), požadující označení rondel pro exaktně kruhový objekt, označení rondeloidní pak pro objekty nikoli exaktně kruhového půdorysu, funkčně však skutečným rondelům blízké. Tohoto dobře míněného návrhu je v praxi sotva možno použít (srov. níže) a proto je v této práci pojem rondel chápán se značnou tolerancí geometrie půdorysů objektů.

cencí: ve skutečnosti nejde nikdy o zcela pravidelný kruh, spíše o kruh zploštělý, případně o široký ovál. Relativní pravidelnosti nabývá rondelová architektura ve svém vrcholném stádiu; lze předpokládat poněkud starší a méně pravidelné praformy (viz výše sub 4.2), i pozdější, opět volněji projektované, nanejvýše jen „rondeloidní“ útvary.

Rondel v nejexaktnějším pojetí ovšem nelze zcela izolovat od jiných opevněných (ohrazených, oplocených) soustav neolitu. Jako specifická forma neolitických fortifikací podléhá stejným klasifikačním měřítkům jako skutečné defenze; je pouze třeba vytýkat ty zvláštnosti (např. polohu, půdorys ohrazení, geografickou orientaci, skladbu opevňovacích prvků), jimiž se od běžných opevnění odlišuje. Tyto zvláštnosti pak také zřejmě budou podkladem funkční interpretace rondelů.

Terénní situace kruhů odpovídá běžné situaci všech neolitických ohrazení: vlastně nejde nikdy o výšinné polohy, spíše pouze o určité dominanty v běžně osídleném terénu, které výškopisně nepřesahují standard soudobých sídlišť (cca 250—300 m n. m.). J. KOVÁRNÍK již předběžně konstatoval, že neolitické kruhy jsou situovány zpravidla na sprašových terasách nebo platů, nedaleko vodního toku, často nad údolími, nebo také na návrších či terénních hřbetech (KOVÁRNÍK 1985, 103; 1986, 151—152, 157). Při bližším pohledu na terénní situaci dosud známých rondelů seznáme celkem 4 typy poloh:

1. Velmi typický je povlcný, zpravidla k jihu, jihovýchodu, výjimečně i jinak exponovaný svah, kde rondel bývá situován ve vyšší, nikoli však nejvyšší poloze (Němčičky, Zvěrkovice, Byseň, Kamegg, Ramsdorf); objekt u Těšetic-Kyjovic se nachází téměř na nejvyšším místě svahu, rondel ve Vedrovicích naopak vysloveně v jeho nižších partiích. Většinou šlo i o to, aby kruh byl poněkud chráněn okolními terény (v případě Těšetic-Kyjovic z jihu protilehlým a ze západu navazujícím lesním masivem, v případě Vedrovic ze severozápadu kopcem Leskounem, jinak protilehlými terénními vlnami) a aby přesto byl z místa zaručen dobrý výhled.

2. Zhruba stejný smysl má lokace rondelu na nízké říční terase (Bulhary, Bučany, Svodín, Vochov), či na ostrožně sklánějící se k říčnímu toku (Kothingeichendorf); v druhém případě bylo kromě zřetelů uvedených sub 1 vzato v úvahu i celkové strategické hledisko — vzhledem k vnější fortifikaci sídliště.

3. Méně častá, ale prokazatelná je lokace rondelu na návršních hřbetech (Friebritz, Künzing—Unternberg), či výběžcích pohorí místního významu (Strass). Zatímco výhled z takto situovaných lokalit bývá dostatečný a místo samotné se spíše než k založení osady hodí ke zbudování sakrálního objektu, není orientace polohy k té či oné světové straně rozhodující.

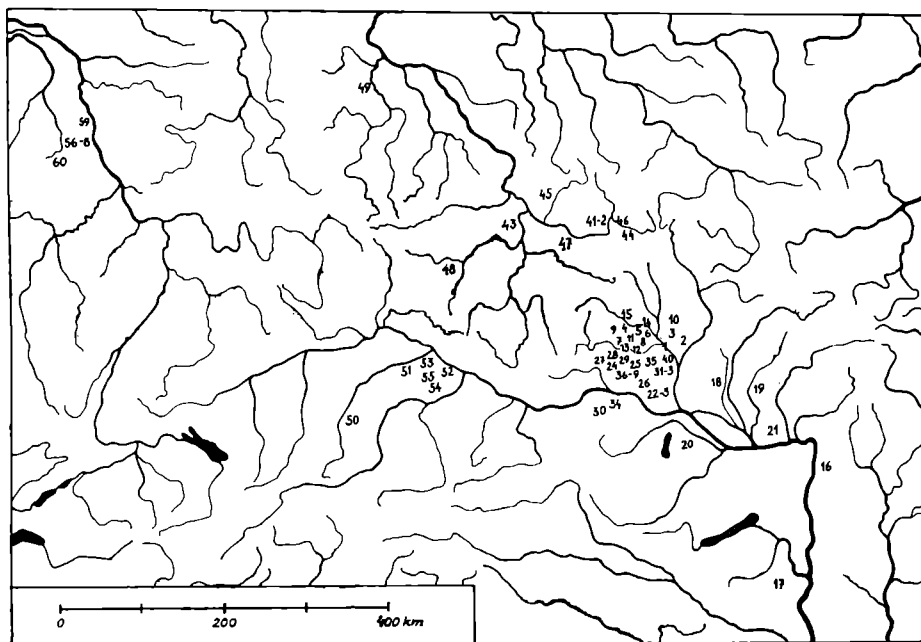
4. Spíše výjimečně se neolitický rondel nachází na osamocené ploché terénní kupě (Nitrianský Hrádok, Quenstedt), případně na sprašové plošině (Rašovice). I zde převládla zřejmě krajinná dominanta hodící se spíše ke zvláštním, nikoli ryze zemědělským sídlištním účelům.

Konstrukce rondelů není zcela nezávislá na terénních podmínkách,

ale ze všech druhů neolitických fortifikací právě rondely jsou na geografické konfiguraci závislé nejméně. Koncepce kruhové architektury by ostatně našla v přírodě jen velmi málo přímých předloh. Terénním zvláštnostem může být přizpůsobena spíše celková vnější fortifikace osady, jejíž vnitřní součásti v některých případech (Kothingeichendorf, Künzing—Unternberg, Osterhofen—Schmiedorf) bývá také rondel. O těchto vnějších opevňovacích systémech však je dosud známo málo údajů a navíc nejsou předmětem našeho tématu.

4.3.1 ZÁKLADNÍ TYPY RONDELŮ

V dosud nedlouhé historii „rondelové archeologie“ se již objevily pokusy o typologické třídění neolitických kruhů. Vedle předběžného označení „příkopy těšetického typu“ nebo „typu Těšetice—Svodín“ (PAVLŮ 1896, 258), jímž měl být vyjádřen rozdíl mezi starolengyelskými kruhy a soudobými ohrazeními jiného než kruhového půdorysu, měl pojem „typ Těšetice-Kyjovice“ v pojetí Z. WEBERA (1985, 28, 38; 1986, 320) označovat půdorysně zcela konkrétní typ rondelu tvaru zploštělého kruhu, tvořící myšlený přechod od pravidelného kruhu k pozdějším (megalitickým) kruhům typu A nebo B podle klasifikace A. THOMA (1966). Používá se i přirozené třídění rondelů podle počtu soustředných příkopů na jednoduché, dvojité či trojitě (KOVÁRNÍK 1986, 157), i dělení podle velikosti na malé, střední a velké (viz dále).

Obr. 172. Mapa rozšíření evropských rondelů (čísla odpovídají soupisu).

Vskutku je dnes na základě cca 60 — alespoň částečně — známých evropských rondelů nutno provést orientační roztřídění těchto objektů. Je pravděpodobné, že toto třídění bude mít význam ne-li chronologický, tedy alespoň částečně kulturně geografický a možná i funkční.

Základem typologické klasifikace rondelů mohou být:

A. Použité fortifikační prvky a jejich počet.

B. Geometricky klasifikovaný tvar.

C. Úprava a počet vstupů.

D. Geografická orientace objektů.

A. Použité fortifikační prvky a jejich počet

Z hlediska použití a počtu fortifikačních prvků lze rozdělit rondely na: **příkopové, palisádové a kombinované**. Objekt vymezený pouze příkopem (příkopy) dosud bezpečně znám není, vyjma předběžně letecky zjištěné kruhy a periferizované objekty v Porýní; archeologickým výzkumem se zpravidla vždy prokáže vedle příkopu ještě i existence vnitřních palisád, v některých případech i palisády vnější. Čistě palisádový rondel známe dosud z Quenstedt (obr. 156:49, 157) a předběžně také ze slovenských Žlkovců; v prvním případě jde o periferní derivát klasického rondelu LngK, v druhém zřejmě o projev mladší tradice rondelů, navíc zatím známý jen signálně.

Daleko nejčastější jsou kombinované rondely, sestavené z příkopu (příkopů) a palisád a původně snad i z hliněných násypů — valů. Rozhodující pro rozlišení bude v tomto případě vždy počet příkopů: podle počtu příkopů půjde o rondel **jednoduchý, dvojitý** či **trojitý**, pokud je dnes známo (KOVÁRNÍK 1986, 157); teoreticky může přicházet v úvahu i vícenásobný rondel, jak by alespoň připouštěla vzdálená analogie anglického henge z Hutton Moor u Riponu (Co. Yorkshir) (DEUEL 1979, obr. za str. 88). Z dosud registrovaných 60 evropských rondelů je asi 26 kruhů dvojitých, asi 16 jednoduchých a 1 trojitý (Kleinwetzdorf — obr. 154); trojitých kruhů bude pravděpodobně v budoucnosti objeveno více.

Na středoevropských lengyelských sídlišťích jsou — jak se situace dnes jeví — běžné dvojité rondely, tj. kruhy obehnané dvěma příkopy. Vnitřní příkop bývá pravidelně mohutnější (širší a hlubší) nežli příkop vnější (Svodín, Friebritz, Kamegg, Bulhary, Sé, Vochov, Ramsdorf); bývá tedy vnitřní příkop chápán jako hlavní, vnější jako vedlejší. V případě velkorondelu ve Friebritz měl snad vnější příkop zachycovat splachy a pomáhat tak udržovat hlavní vnitřní příkop. Z prokopaných dvojitých rondelů dosud pouze na lokalitě v Kothingeichendorf byl vnější příkop mohutnější nežli příkop vnitřní. Oba příkopy rondelů v Bučanech a Lochenicích byly naopak zhruba stejně velké.

Odstup příkopů od sebe se zdá být normován; nelze zatím kalkulovat s rondelem trojitým (Kleinwetzdorf), jehož parametry nejsou dostatečně archeologicky ověřeny, ale pokud jde o dvojité kruhy, pak v případě středně velkých objektů probíhají příkopy ve vzájemném odstupu cca 7—10 m. Pouze v Kamegg je odstup větší (cca 30 m); pochyb-

nosti o současnosti příkopů v takovém případě jsou jistě na místě a potvrdit či vyvrátit je může pouze podrobná archeologická analýza. V případě velkorondelů se celkové monumentalitě objektů podřizuje i vzájemná distance příkopů (Svodín/ml.: 7,5—12 m; Friebritz: 21—22,5 m).

Zatím pouze v případě Těšetic-Kyjovic sleduje příkop z vnější strany palisádový prstenec, respektující svými vchody hlavní vstupy přes příkop do vnitřního areálu rondelu. Nelze říci, zda jde jen o výjimečný jev, nebo zda se tato situace bude opakovat i v jiných případech (Nitrianský Hrádok?, Bylany 1?), zejména na lokalitách s méně výstavnými, menšími rondely. V žádném případě však těšeticou vnější palisádu nelze mít za konečný ohrazovací prvek celého sídliště, jako je tomu u některých osad s rondelem např. v Bavorsku (Kothingeichendorf, Künzing—Unternberg atd.).

B. Geometricky klasifikovaný tvar

Studium geometrie rondelů jistě může vést k postizení zákonitostí vývoje této architektury. Předpokládá se následnost objektů oválného půdorysu (před- a protolengyelský horizont), pravidelných kruhů a sploštělých kruhů. Tento předpoklad je dosud silně hypotetický, protože exaktně zjištěných a zdokumentovaných půdorysů rondelů je velmi málo: kompletně odkryté půdorysy (bez rekonstruovaných částí) jsou pouze 3—4, další 3—4 půdorysy jsou zdokumentovány fotograficky a magnetometricky. Tyto počty k vystižení předpokládaných zákonitostí nestačí. Analogie anglických henge a jejich vývoj (THOM 1966; THOM-THOM 1980; WEBER 1985; 1986) je v tomto smyslu velmi inspirativní, ale v plné šíři na vnitroeurospké poměry neaplikovatelná. Proto třídění rondelů podle geometrie jejich půdorysů zatím nepoužívám.

C. Úprava a počet vstupů

Podle úpravy vstupů lze evropské rondely rozdělit do 3 typů:

1. **Typ Kothingeichendorf-Těšetice.** Pod tento typ lze zahrnout objekty s jednoduchými vstupy, tvořenými prostým přerušením příkopů; často bývají tato přerušení označována jako „mosty“ („zemní mosty“) přes příkop („Brücke über den Graben“), což však vystihuje situaci se značnou nadsázkou: o umělé mosty nejde; příkop je u vstupu z obou stran poměrně příkře ukončen a rostlý terén mezi oběma konci příkopu tvoří vstup do objektu. Takto jednoduše vytvořený vchod je pravidelně respektován také dalšími fortifikačními prvky, zejména vnitřními palisádami, případně i vnějším palisádovým či příkopovým prstencem. Kruhy s jednoduchým přerušením příkopů se často objevují ve středním Podunají (Sé, Nitrianský Hrádok, Frauenhofen, Kamegg?, Těšetice-Kyjovice, Vedrovce), ale také v Čechách a Bavorsku (Vochoz, Kothingeichendorf, Echling-Viecht), i u příkopových ohrazení pozdně lineárních osad v Porýní (Langweiler 8, 9) a zřejmě i u postneolitických rondelů této oblasti (Langweiler 12, Bochum—Harpen). Není bez zajímavosti, že

také u anglických henge tvoří vstupy obvykle jen prosté přerušení příkopů a valů. Nelze tedy tento způsob úpravy vchodů považovat za charakteristický pro tu kterou oblast. Jde o jev rozšířený pro svou jednoduchoost obecně; lze jej považovat spíše za doklad jednoduchého či zjednodušeného projektu rondelu.

2. Typ Bučany-Svodín. Příkopy u vstupů vytvářejí v tomto případě křídlovité koridory obrácené obvykle směrem ven z objektu (Bučany, Svodín/ml., Bylany 4), nebo i směrem dovnitř (Bylany 4?). Nejsou vyloučeny ani další možnosti: V případě staršího kruhu ve Svodíně lze pozorovat křídlovité ukončení příkopu u severovýchodního vstupu směrem dovnitř (obr. 150:21); také dvě ze tří vnitřních palisád mladšího svodínského rondelu se u vchodů ostře v pravém úhlu ohýbají směrem dovnitř. I vnitřní palisády křepického fragmentu mají v prozkoumaném jižním vstupu náznaky křídel, obrácených dovnitř i ven z rondelu (TI-CHÝ 1976, obr. 1). Monumentální architektura v rakouském Friebritz má vnější příkop u východního vstupu patkovitě rozšířený a ohnutý směrem dovnitř objektu (obr. 150:25). Posledně jmenované případy jsou ovšem jen podružnými detaily; rozhodující pro určení rondelů typu Bučany—Svodín je vždy pouze křídlovitý koridor, vytvořený příkopy u vchodů do objektu. — Kruhy pojednávaného typu lze považovat za architektonicky nejvyspělejší projev rondelových staveb; je příznačné, že patrně oba dosud známé velkorondely (Svodín/ml., Friebritz) patří právě do této kategorie památníků. I když je rondelů typu Bučany—Svodín dosud velmi málo, je možno předpokládat, že v tomto případě půjde o východní konstrukční variantu, vztahující se k vlastnímu centru LngK.

3. Typ Lochenice-Unternberg. Příkopy tohoto typu rondelů se u vchodů vzájemně propojují a vytvářejí tak dvojité segmenty; vstup do objektů se tímto způsobem dost přesně vymezuje, není tu však vysloveného koridoru jako v předešlém případě. Ke kruhům tohoto typu se donedávna počítal také objekt z Eching—Viecht, ale archeologický průzkum na této lokalitě ukázal situaci jednodušší (prosté přerušení příkopů). Vizuálně by mohl s tímto typem souviset i velkorondel ve Friebritz, ale tam je tvar vstupů asi různý a navíc poněkud zkreslený splachy a odvodňovacími příkopky. P. M. BAYERLEIN (1985, 80) vyslovil předpoklad, že dvojité rondely právě popsaného typu jsou specifickým oberlauterbašské skupiny; také jiní badatelé postřehli jejich specifiku a poukázali na příbuznost bavorských a českých dvojitých kruhů (ENGELHARDT—SCHMOTZ 1984, 42). Dnes je sotva možné činit na základě dvou tří případů větší závěry; v protikladu proti rondelům typu Bučany—Svodín lze snad typ Lochenice—Unternberg považovat spíše za západní konstrukční variantu, vztahující se k oblasti kultury s VK a oberlauterbašské skupiny.

Počet vstupů není sice prvořadým hlediskem typologie rondelů, tvoří však jednu z typických charakteristik. Staroneolitická ohrazení mívají (pokud to lze již dnes říci) počet vstupů různý a z hlediska svě-

ových stran jsou tyto mezery v opevnění orientovány asi náhodně. Ještě rané formy rondelů typu Frauenhofen—Langweiler 12 nemají standardizovaný počet 4 vchodů, stejně jako eneolitické deriváty sakrálních ohrazení typu Bochum-Harpen—Altheim. Čtyři geograficky orientované vchody jsou výsadou rondelů sensu stricto ve střední Evropě (na kruzích v Porýní, ve srovnání se starolengyelskými ostatně mladších, se počet přerušení příkopů také již zmnožuje). V případě klasických rondelů se čtyři vstupy, orientované zhruba podle hlavních světových stran, objevují v převážné většině; jen výjimečně se setkáme s náznakem existence více než 4 vchodů: v Rašovicích bylo magnetometricky zjištěno vchodů pět (z jihu dva blízko sebe — obr. 141:10), v případě trojitého rondelu v Kleinwetzdorf je ohlášeno vstupů šest (na ose V—Z jsou vchody zdvojeny). Existovaly však asi i kruhy s menším počtem bran. Nejistý je počet vstupů do rondelu ve Vochově, patrně jen tři systémy branek měl objekt v Quenstedt a v případě kruhu v Eching—Viecht nelze vyloučit, že tu byl projektován pouze jediný (?) vchod. Zatím se mezi dokumentovanými rondely ve střední Evropě neobjevil dvojevchodový objekt typu anglických henge, jeho existenci však nelze apriori vyloučit: mlado lineární systém příkopů v porýnském Langweiler 8 vykazuje např. dvě protilehlá přerušení příkopů, jejichž směr zachovává linii SZ—JV (obr. 163:5) zcela podobně, jako je tomu u některých anglických kruhů (Arbor Low, Brodgar, Durrington Walls).

D. Geografická orientace objektů

Podle geografické orientace objektů (srov. dále sub 4.4.3) je možno střeoevropské kruhy rozdělit zhruba na objekty se záporným nebo kladným severojižním azimutem vstupů. Toto rozdělení je však speciální; souvisí s možnou astronomicko-kalendářní funkcí rondelů a pro základní typologii kruhů není podstatné.

Pro běžnou charakteristiku jednotlivých rondelů tedy postačí kritéria uvedená sub A) a C). Je třeba především konstatovat, zda jde o rondel příkopový, resp. kombinovaný, či palisádový, dále uvést počet paralelních příkopů jakožto jeden z podstatných znaků a konečně (pokud to stav poznání objektu dovoluje) klasifikovat typ rondelu podle úpravy vstupů. Primární charakteristika toho kterého objektu by tedy měla znít např. takto: „Kombinovaný dvojitý rondel typu Bučany—Svodín“, nebo „jednoduchý palisádový rondel typu Kothingeichendorf—Těšetice“.

4.3.2 VELIKOST RONDELŮ

J. KOVÁRNÍK (1986, 157) rozdělil rondely podle velikosti na malé (\varnothing 50—70 m), střední (\varnothing 80—150 m) a rozsáhlé (\varnothing 300 m). Podobně třídila dolnorakouské kruhy ji také E. LENNEISOVÁ (1983, 252): napočítala 7 kruhů menších rozměrů (\varnothing 50—90 m), 4 středně velké (\varnothing 110 až 150 m) a 1 velký (Bergau I: \varnothing cca 300 m).

Rozdíly ve velikosti rondelů jsou vskutku nápadné a nelze je pominout. Je možné, že monumentální rozměry kruhů, společně s jejich složitějšími konstrukčními prvky, povedou také k poznání většího významu velkých rondelů (centrální „svatyně“?).

Rozdělení rondelů na tři velikostní kategorie je zcela objektivní. Rozměrům celkového projektu odpovídá také mohutnost příkopu. S monumentálními rozměry objektu však přímo nesouvisí počet příkopů; trojitý rondel z Kleinwetzdorf patří do kategorie středně velkých, zatímco oba velkorondely (Svodín/ml., Friebritz) mají shodně jen po dvou příkopech.

Velikost rondelů je přirozeně nutno posuzovat podle rozměrů nejzazšího opevňovacího prvku, tj. podle vnějšího příkopu. Je však otázka, zda také vnější palisádový prstenec (např. v Těšeticích-Kyjovicích) je pro zařazení objektu do té které velikostní skupiny určující; soudě podle konkrétní situace na uvedené lokalitě, kde vnější palisáda integruje vedle objektů sakrálního významu také stavby zcela profánní (hliníky), tyto vnější rozměry počítat asi nelze: neodpovídalo by to ani jednoduché koncepci výstavby vlastního rondelu. Vycházím proto zásadně z rozměrů vnějších příkopů (v případě jednoduchých kruhů z rozměrů jediného příkopu) a tomu odpovídající plochy. Druhotným hlediskem při kategorizaci rondelů podle velikosti je pak plocha vymezená nejvnitřnějším prstencem palisády; dosavadní údaje ukazují, že celková plocha zástavby je k této nejvnitřnější ploše v relaci.

Podle rozměrů vnějšího příkopu lze tedy v rondelové architektuře rozlišit 3 základní skupiny s tím, že objekty malé a velké mají navíc ještě své extrémní hodnoty:

1. Malé rondely (\varnothing 40—70 m), tj. cca 1 250 m²—3 850 m² plochy). K nejčastějším patří jednoduché kruhy (Těšetice-Kyjovice, Němčičky, Svodín/st., Nitrianský Hrádok, Krpy, Bochum—Harpen, Jülich—Wellendorf), ale spadají sem i početné dvojité kruhy (Bučany, Kleinrötz, Strass, Strögen, Holohlavy, Vochov, Eching—Viecht, Kothingeichendorf, Osterhofen—Schmiedorf). K extrémně malým objektům je nutno počítat jednoduchý rondel z Kapelln (\varnothing 25 m) a podobný kruh z Inden (\varnothing 20 m). Vnitřní plocha malých rondelů, sevřená nejvnitřnější palisádou, se pohybuje v rozmezí 330 m²—1 923 m².

2. Střední rondely (\varnothing 80—120 m, tj. cca 5 000 m²—11 300 m² plochy). Z jednoduchých sem patří kruhy z Rašovic, Vedrovic a Becsehely, z dvojitých Bulhary, Sé, Bergau II, Füllersdorf, Hornsburg, Puch, Bylany 4, Byseň, Künzing—Unternberg, Oberpöding—Gneiding a Ramsdorf a předběžně by sem bylo třeba počítat i trojitý rondel z Kleinwetzdorf (\varnothing 100 až 110 m). — Vnitřní plocha středních rondelů, vymezená nejvnitřnější palisádou, se pohybuje v rozmezí 1 256 m²—7 850 m².

3. Velké rondely (\varnothing 140—300 m, tj. cca 15 400 m²—70 600 m² plochy). K velkým rondelům se váže rozměry až podivuhodně jednotná skupina dvojitých kruhů (\varnothing 140—160 m) a to: Svodín/ml., Friebritz

a Kamegg. Extrémně velké objekty Miroslav, Bergau I: \varnothing 300 m) bude třeba archeologicky teprve ověřit. — Vnitřní plocha velkých rondelů, vymezená nejvnitřnější palisádou, se pohybuje v rozmezí 2 826 m² až 4 357 m², údajů je však v tomto případě příliš málo.

Není bez zajímavosti, že také anglické henge lze podle velikosti roztrdit zhruba do 3 podobných kategorií: malé objekty (\varnothing 40—70 m), střední (\varnothing 90—113 m) a velké památníky (Durrington Walls: \varnothing 470 m; Avebury: \varnothing 450 m).

Celkový přehled o rozměrech středoevropských rondelů přináší následující tabulka na str. 248 a 249.

4.3.3 KONSTRUKCE RONDELŮ

Odlišnosti v geometrii půdorysů rondelů vedou k úvahám o plánovitosti výstavby těchto objektů. Je pravděpodobné, že stavba toho kterého kruhu se jistým způsobem „projektovala“, nebo aspoň v terénu předběžně vytyčovala. S určitostí se to předpokládá v případě anglických henge, kde budování kruhové megalitické architektury mělo být v rukou zvláštní vzdělané vrstvy architektů-kaplanů, znalé základů matematiky, geometrie a astronomie (použití Ludolfova čísla, znalost tzv. megalitického yardu atd.). Z různých důvodů se předpokládá také záměrná konstrukce kromlechů oválného půdorysu (např. zpodobení slunečního kotouče v době východu; NIEL 1977, 64), když vytyčení obyčejného kruhu je daleko prostší. Zřejmě musíme považovat za jisté, že půdorysy deformovaných kruhů nevznikaly náhodně, nýbrž svými úchylkami od kružnice (z jedné strany zploštělý kruh, ovoid, široký ovál) měly vyjádřit určitou symboliku spojenou s odrazem přírodních sil (THOM 1966; HOYLE 1985).

Také v případě středoevropských rondelů půdorysy jemně kolísají. Poměrně často máme co činit s pravidelným kruhem (Rašovice, Locheňnice, Eching—Viecht, Oberpöding—Gneiding, Bochum—Harpen). V případě objektu z Němčiček jde o široký ovál s delší osou ve směru S—J, podobně jako v Ramsdorf. Kruh z Vedrovic má evidentně zploštělý severovýchodní a severozápadní segment; objeví se i jiné deformace, zvláště zploštění kruhu z určité strany, nejčastěji zhruba z jihu (Těšetice-Kyjovice, Vedrovice, Friebritz, snad i Křepice atd.). Zploštění kruhu z jihu považuje Z. WEBER za záměrné a také složitě projektované (WEBER 1985; 1986). V souboru evropských kruhů se však objeví zploštění i z jiné světové strany (Bučany: z JJZ; Kothingeichendorf: ze S) a velmi časté jsou celkové nepravidelné deformace: příkladem tu může sloužit velkorondel ze Svodína/ml., což je překvapující, neboť právě zde by se dala předpokládat (vzhledem k významu objektu) kvalitní projekční příprava. Kompletních a dobře dokumentovaných půdorysů je však zatím příliš málo (rekonstruované půdorysy zůstávají vždycky jen rekonstrukcí) a proto se nelze ještě k otázce záměrně předprojekce lengyelských rondelů kvalifikovaně vyslovit.

č.	Lokalita	Obecný (neurčitý) rozměr objektu	Vnější příkop uzavírá	
			kruh o Ø	plochu
1.	Bulhary	—	110 m	9 499 m ²
2.	Diváky	150 m	?	17 663 m ²
3.	Hustopeče	70 m	?	3 847 m ²
4.	Křepice	—	? 77 m	? 4 654 m ²
5.	Miroslav	300 m	?	70 650 m ²
7.	Němčičky	75 x 65 m	?	3 847 m ²
9.	Prokopov	60 m	?	2 826 m ²
10.	Rašovice	100 m	?	7 850 m ²
11.	Rybníky	80—150 m	?	max. 17 663 m ²
13.	Těšetice-Kyjovice	—	64 x 59 m	2 969 m ²
14.	Vedrovice	—	76 m	4 534 m ²
15.	Zvěrkovice	90 m	?	6 359 m ²
16.	Azód	100 m	?	7 850 m ²
17.	Becsehely	—	100 m	7 850 m ²
18.	Bučany	—	67—70 m	3 683 m ²
19.	Nitrianský Hrádok	—	60—70 m	3 317 m ²
20.	Sú	—	119 x 109 m	10 202 m ²
21.	Svodín/sl.	—	61,7 m	2 830 m ²
	Svodín/ml.	—	160 m	20 096 m ²
	Bergau I	—	300 m	70 650 m ²
22.	Bergau II	—	90 m	6 359 m ²
24.	Frauenhofen	—	80 x 50 m	3 317 m ²
25.	Friebritz	—	140 m	15 386 m ²
26.	Füllersdorf	60—90 m	?	4 416 m ²
28.	Hornsburg	85 m	?	5 672 m ²
29.	Kamegg	—	140—160 m	17 663 m ²
30.	Kapelln	—	25 m	491 m ²
31.	Kleinrötz	—	50 m	1 963 m ²
32.	Kleinweitzdorf	—	100—110 m	8 655 m ²
35.	Puch	—	120 m	11 304 m ²
38.	Strass	—	60 m	2 826 m ²
39.	Strögen	—	55 m	2 375 m ²
42.	Bylan 4	—	120 m	11 304 m ²
43.	Byseň	100 m	?	7 850 m ²
44.	Holohlavy	—	38 m	1 134 m ²
45.	Krpy	—	58 x 53 m	2 418 m ²
46.	Lochenice	—	65 m	3 317 m ²
47.	Tuchoraz	80 m	?	5 024 m ²
48.	Vochoy	—	49 m	1 885 m ²
49.	Quenstedt	—	—	—
50.	Eching-Viehl	—	65 m	3 317 m ²
51.	Kothingeichendorf	—	70 m	3 847 m ²
52.	Künzing-Unternberg	—	100—110 m	8 655 m ²
53.	Oberpöding-Gneiding	—	100 m	7 850 m ²
54.	Osterhofen-Schmiedorf	—	70—80 m	4 416 m ²
55.	Ramsdorf	—	< 100 m	< 7 850 m ²
56.	Bochum-Harpen	—	46 m	1 661 m ²
58.	Inden	—	20 m	314 m ²
59.	jülich-Wellendorf/ml.	—	70 m	3 847 m ²
60.	Langweiler 12	—	100 x 75 m	6 010 m ²

Poznámka: U jednopříkopových rondelů je rozměr příkopu uveden ve sloupci Vnější příkop.

Příkopy

Pokud jde o hlavní fortifikační prvek rondelů — příkop — lze vycházet především z jeho profilu (tvaru) a velikosti. Příkop klasických rondelů mladšího neolitu má nálevkovitý tvar s hrotem vespod („Spitzgraben“). Hrotitý příkop provází výskyt kruhů ve střední Evropě a spolu s nimi vytváří časově poměrně přesně vymezený horizont rondelové architektury (Lng I — VK IV). Příkopy starších osad s LnK ve střední Evropě mají naopak tvary vesměs odlišné: žlabovité (korytovité) či mísovitě („Trograben“, „Muldengraben“). Lapidárním dokladem toho je na Moravě lokalita Vedrovice: osada lidu s LnK je ohrazena dost mohutným příkopem typu „Trograben“, lengyelský rondel cha-

Vnitřní příkop uzavírá		Vnitřní palisády			Přítomnost vnější palisády
kruh o Ø	plochu	počet	Nejvnitřnější palisáda uzavírá		
			kruh o Ø	plochu	
75 m	4 416 m ²	1	63 m	3 116 m ²	—
?	?	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
? 56 m	2 462 m ²	3	38 m	1 134 m ²	—
?	—	?	?	?	?
—	—	?	?	?	?
—	—	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
—	—	2	?	?	?
—	—	2	38 X 34 m	1 017 m ²	109 X 128 m
?	?	?	58 m	2 641 m ²	?
?	?	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
45,5 m	1 625 m ²	1	?	?	?
—	—	2	42,5 m	1 418 m ²	—
110 X 100 m	8 655 m ²	1	51—61 m	2 462 m ²	ano
—	—	2	105 X 95 m	7 850 m ²	?
142 m	15 829 m ²	3	49,5 m	1 923 m ²	—
190 m	28 339 m ²	?	74,5 m	4 357 m ²	—
60 m	2 826 m ²	?	?	?	?
—	—	—	—	—	—
115 m	10 382 m ²	2	?	?	—
?	?	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
70 m	3 847 m ²	2	60 m	2 826 m ²	—
?	?	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
70 m	3 847 m ²	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
40 m	1 256 m ²	?	?	?	?
35 m	962 m ²	?	?	?	?
95 m	7 085 m ²	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
27 m	572 m ²	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
48 m	1 809 m ²	—	—	—	—
?	?	?	?	?	?
36 m	1 017 m ²	3	?	?	?
—	—	5	20,5 m	330 m ²	—
42 m	1 385 m ²	2	40 m	1 256 m ²	95 m
?	2 375 m ²	?	25 m	491 m ²	?
? 55 m	5 024 m ²	?	?	?	?
80 m	4 416 m ²	5	40 m	1 256 m ²	?
75 m	—	?	?	?	?
?	?	?	?	?	?
? 90 X 80 m	5 672 m ²	?	?	?	?
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	1	94 X 69 m	5 214 m ²	—

rakteristickým hrotitým příkopem; útlý „Spitzgraben“ má také poslední ohrazený útvar, dosud přesně nedatovaný. Je příznačné, že menší hrotitý příkop mají také porýnská pozdně lineární ohrazení (Langweiler 8, 9 — obr. 173:5, 6), časově vcelku horizontu středoevropské rondelové architektury odpovídající, zatímco postlineární rondely této oblasti jsou obehnány menšími nevýraznými příkopky, většinou typu „Sohlgraben“. Příkopy bez spodního hrotu mají vesměs také eneolitická opevnění západní Evropy, zvláště fortifikace michelsberské kultury. Hrotitý příkop je velmi rozšířený v mladém neolitu a eneolitu zejména ve východní a jihovýchodní Evropě a ve středním Podunají.

Výjimečně se ovšem může objevit i v případě středodunajských

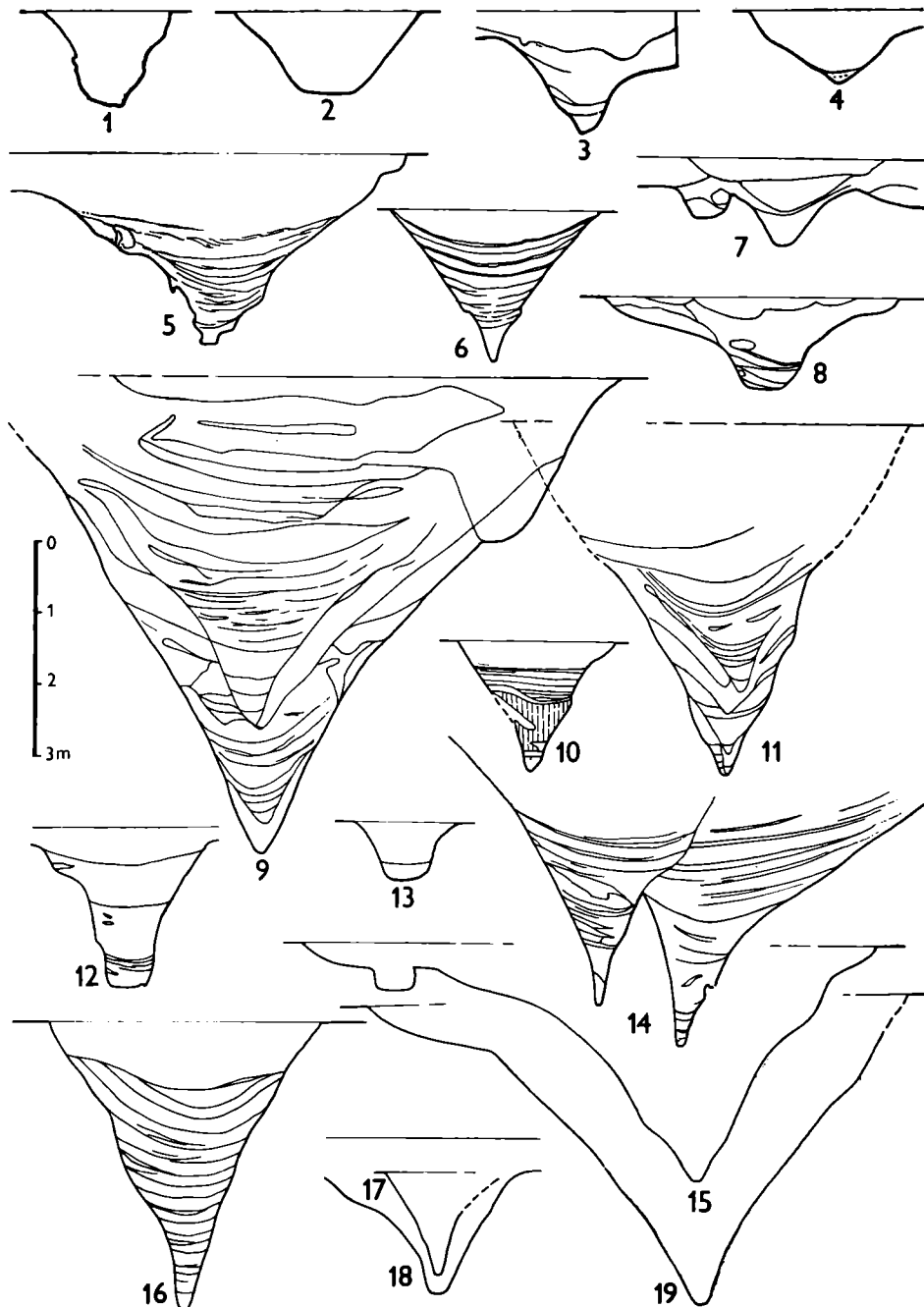
rondelů, zvláště jde-li o příkopky menších rozměrů, jiný než hrotitý tvar: Tak vnější příkop křepického objektu je typu „Sohlgraben“ (obr. 173:2). Téhož druhu je naopak vnitřní příkop rondelu z Bylan 4 (obr. 173:8), zatímco vnější příkop na této lokalitě má podobu prostší nálevky bez hrotu nebo dokonce mísovitý tvar s tupým hrotem vespod (obr. 173:4,5). Příkopky vochovského objektu ukazují velkou variabilitu s převahou typu „Sohlgraben“ (obr. 173:13). Klasický hluboký „Sohlgraben“ najdeme v ohrazené osadě mladší fáze MOG ve Wetzleinsdorf (obr. 173:12). Tvar široké nálevky s úzkým rovným dnem má příkop raného útvaru v Becsehely (obr. 173:18), zatímco profil příkopu jiného časného ohrazení ve Frauenhofen vykazuje již standardní hrotitý tvar (obr. 173:10).

I v profilech samotných hrotitých příkopů jsou určité rozdíly: Nejběžnější je tvar podoby rovnostranného trojúhelníka s poměrně ostrým delším hrotem vespod (Bulhary, Těšetice-Kyjovice, Vedrovice, Friebritz, Svodín, Langweiler 8 — obr. 173:19, 15, 9, 11, 6). Stěny příkopů bývají vcelku přímé, ale také poněkud klenuté. Jen výjimečně je šířka příkopu při povrchu o poznání větší než hloubka (Langweiler 9 — obr. 173:5). Vyskytnou se i příkopky s extrémně úzkým a protaženým spodním hrotem (Lochenice, Künzing—Unternberg — obr. 173:16, 14).

Výplň příkopů je pravidelně silně zvrstvená; tvoří ji desítky splachových mikrovrstviček ve spodních 2/3 a často umělá nezvrstvená planýrka ve svrchní části. Tato planýrka může být různého stáří; někdy bývá klasifikována jako věteřovská (Kamegg, Strass, patrně i Bulhary), určité problémy s její chronologií jsme poznali i v případě Těšetic-Kyjovic. Jen zcela výjimečně se výplň příkopu jeví jako homogenní nezvrstvená masa, svědčící pro jednorázové zaplnění (Vedrovice?).

Příkopky se rychle zanášely. Ze zkušenosti je známo, že jediný větší liják zaplní na mírně svážné poloze příkop téměř z 1/4—1/3. Příkopky proto musely být stále udržovány, tj. čištěny; v Těšeticích-Kyjovicích se podařilo identifikovat dokonce vrstvičku z doby „údržby“ příkopu (srov. výše sub 2.2.2), která nasvědčuje tomu, že světlost příkopu byla udržována po nějakou dobu až na úrovni zaplněného hrotu. Na řadě jiných významných lokalit došlo v průběhu existence rondelu k téměř úplnému zaplnění příkopů splachy; příkopky pak musely být znovu hloubeny: ve Svodíně se podařilo zjistit 4—5násobnou renovaci (obr. 173:11), ve Friebritz byl hlavní příkop prohlubován až 6X (obr. 173:9), v Künzing—Unternberg se předpokládá nejméně čtyřnásobné obnovení extrémně hrotitých příkopů vždy po 5—10 letech.

Studium výplně příkopů by mělo podstatně přispět i k zodpovězení otázky po době trvání rondelů. Na základě zkušeností se zanášením a renovací příkopů lze v některých případech soudit na poměrně omezenou dobu funkce příkopů (např. Těšetice-Kyjovice: 25—30 let) a tím i na relativně krátkodobou existenci rondelů. Proti tomu stojí fakt velké stavební náročnosti a významu objektů, i dlouho se udržujícího povědomí o posvátnosti místa (např. Sé, Těšetice-Kyjovice, Svodín). Právem uvažuje J.-W. NEUGEBAUER (1986b, 191) o obrovském množství práce mnoha lidí (snad i z okolních sídlišť), které bylo třeba vynaložit na vybudování rondelu ve Friebritz (přemístění cca 6 000 m³ zeminy); trvá-

obr. 173. Srovnání profilů příkopů evropských rondelů. 1 — Langweiler 12 (Lüning 1984, tab. 3:19, 20). 2 — Křepice (Podborský 1984, tab. 3:2). 3 — Sé (Károlyi 1984, tab. 4:dj. 4 — Bylany 4, vnější příkop [Zápotocká 1983, obr. 2:1745]. 5 — Langweiler 9 (Farruggia—Kuper—Lüning—Stehli 1973, 244, obr. 11). 6 — Langweiler 8 (Kuper—Löhr—Lüning—Stehli 1974, 433, obr. 5:5). 7 — Bylany 4, vnější příkop [Zápotocká 1983, obr. 2:1745]. 8 — Bylany 4, vnitřní příkop [Zápotocká 1983, obr. 2:1728]. 9 — Friebrütz, vnější příkop [Nuegebauer, J.-W. 1986, 189, obr. 4]. 10 — Frauenhofen (Lenneis 1977, tab. 43). 11 — Svodin/ml., vnější příkop (Němejcová—Pavůková 1986, 181, obr. 2). 12 — Weizleinsdorf (Nebahay 1980, 184, obr. 1). 13 — Vochov [Pavů 1982, 180, obr. 2:E—E]. 14 — Künzing-Unternberg [Petrasch 1987, obr. 4]. 15 — Těšovice-Kyjovice. 16 — Lochenice (Buchvaldek 1983). 17, 18 — Becsehely (Kalicz 1984, tab. 2:3, 4). 19 — Bulhary (Podborský 1984, tab. 3:6).

ní velkorondelu ve Friebritz pak odhaduje na dobu života 3—4 generací, maximálně 6—7 generací, tj. 90—200 let. Myslím, že tak dlouhou životnost běžné rondely neměly. Ukazuje na to např. přebudování staršího objektu mladším ve Svodíně, rychlé zanášení příkopů, patrně i časté destrukce hliněných stěn, teras a „mostů“ a napovídá tomu i poměrně častá superpozice objektů stejné kultury jednotlivými fortifikačními prvky rondelů.

Palisádové prstence

Palisády jsou typickou součástí rondelové architektury; staroneolitická příkopová ohrazení palisádami obyčejně ještě doprovázena nejsou, zato eneolitické „erdwerky“ západní Evropy tato zařízení mívají (Urmitz). Palisády zpravidla sledují hlavní příkop z jeho vnitřní strany, z poměrně nevelké vzdálenosti (2—5 m); v některých případech (Křepice, Svodín/st.) se téměř dotýkají vnitřní hrany příkopů. K identifikaci palisádových žlabů dochází vždy až při vlastním archeologickém výzkumu. Na leteckých snímcích patrný nebývají. Proto lze předpokládat jejich existenci i na těch lokalitách, které jsou předběžně dokumentovány pouze leteckou prospekci. Základové žlaby palisád lze výjimečně zachytit magnetometricky, ale ani v tomto případě ne zcela přesně: v Künzing—Unternberg např. zjistili touto metodou 4 prstence vnitřních palisád, vlastní výzkum odhalil prstenců 5.

Počet paralelních palisádových kruhů je různý a odpovídá asi výstavnosti toho kterého rondelu. Jsou známy kruhy s jediným prstencem vnitřní palisády (Bučany, Bulhary, Sé, Langweiler 12), poměrně často jsou konstruovány prstence dva (Těšetice-Kyjovice, Vedrovice, Nitrianský Hrádok, Svodín/st., Friebritz, Echling—Viecht), avšak i tři (Svodín/ml., Křepice, Vochov, Osterhofen—Schmiedorf) a extrémní je počet pěti prstenců (Künzing—Unternberg). Otázku současnosti násobených palisád v našich úvahách ponecháme stranou: v případě paralelních systémů, respektujících navíc i průběh příkopu, nebude asi o jejich současnosti pochybností. Nelze potvrdit existenci rondelů bez vnitřní palisády s výjimkou raných útvarů typu Becsehely a Frauenhofen; v případě objektu v Kothingeichendorf asi byly vnitřní palisádové žlaby při starším výzkumu přehlédnuty, v Lochenicích nebyla uvnitř kruhu otevřena větší plocha a o letecky snímkovaných, dosud však archeologicky nezkoumaných kruzích byla řeč již výše. Určitou anomálií jsou kratší příkopky vložené mezi příkop a vnitřní palisádu u jižního, západního, severního i východního vstupu do rondelu v Těšeticích-Kyjovicích.

Základové žlaby palisád se v terénu jeví jako více méně zřetelné šmouhy, široké cca 40—50 cm. Hloubka žlabů je různá; odvisí od stupně eroze terénu, ale reálně dosahovala původně nejméně 60—80 cm: znamená to, že jednotlivé kůly palisády byly zapuštěny do země více než půl metru a že tudíž jejich výška nad terénem dosahovala minimálně kolem 2 m. Pečlivým vybíráním palisádových žlabů jsou často objevovány i jednotlivé kůlové jámy (obr. 65, 79, 81). V Těšeticích-Kyjovicích se podařilo prokázat, že kůly palisád asi netvořily zcela souvislou, tj.

těsně na sebe navazující stěnu, nýbrž byly rozmístěny v dané linii poměrně volně; podobně tomu bylo v Křepicích. Nesouvislost palisádového plotu dokládají také základové signály objektů v Bučanech a Nitrianském Hrádku [obr. 149:18, 156:19], kde jednotlivé sloupy se střídají s kratšími žlaby — pozůstatky těsněji posazených kůlů: snad tu šlo o záměrně konstruovanou stěnu s periodicky rozmístěnými prolukami. Terénní podmínky většinou nedovolují vyčistit ze základových žlabů podrobnější konstrukční detaily. Protože se také vesměs nedochovaly zbytky dřeva jednotlivých kůlů, nelze říci jakého materiálu se ke stavbě palisády použilo. Většinou šlo o kuláče (\varnothing 15—20 cm), použilo se i kmenů štípaných.

Jednotlivé prvky palisády (volněji vsazené kůly) mohly být ovšem původně propojeny proutěnou armaturou, ohozenou případně hliněnou omítkou; mohla tak vzniknout poměrně neprostupná „zed“. Avšak nálezy hliněných omítek s otisky kůlů v základových žlabech palisád, ani v jejich bezprostředním okolí uváděny nebývají. V Těšeticích-Kyjovicích lze mluvit přímo o jejich absenci. Idea souvislé „zdi“ tudíž asi není reálná. Palisáda představovala spíše volný, prostupný, možná i záměrně členěný plot (srov. rekonstrukci na obr. 175).

Celkový charakter palisád dovoluje jistou úvahu o jejich funkci. Jde zejména o to, lze-li vnitřní palisádové prstence (zejména párové) považovat za oporu hliněného násypu — valu, nebo zda palisádový plot měl jinou funkci. Jak jsme poznali výše v případě Těšetic-Kyjovic, je existence násypu mezi oběma vnitřními palisádami místního rondelu velmi nepravděpodobná, téměř vyloučená. Toto konstatování patrně bude mít obecnou platnost. Mluví proto výskyt lichého počtu palisádových prstenců, nepravidelné odstupy palisád od sebe (např. také „rozevírání“ palisád u vchodů), některá přerušení průběhu palisádových žlabů, resp. také plynulý průběh v místech vstupů do vnitřního areálu (Vochov, Künzing—Unternberg, Eching—Viecht, Langweiler 12) a posléze i výše zmíněná záměrná konstrukce palisád s periodicky rozmístěnými prolukami. V dnešní, stále ještě začáteční fázi výzkumů rondelů je věrohodnější schéma existence lehčích palisádových kruhů uvnitř objektů než představa masivního hlinitého valu, který by značně zatemňoval prostor, znesnadňoval výhled a často i znemožňoval plynulý vstup do vlastního centra rondelu.

Odhlédneme-li od osad s rondelem s celkovou obvodovou fortifikací (Kothingeichendorf, Künzing—Unternberg, Osterhofen—Schmiedorf) zůstává dosud jediný pozitivní doklad existence vnější rondelové palisády: v Těšeticích-Kyjovicích vytváří vnější prstenec poměrně prostorné, zřejmě neobytné mezikruží. V Nitrianském Hrádku se podařilo zachytit jen torzo vnější linie kůlových jam, přimykající se dost těsně k příkopu rondelu; tato linie však nerespektuje vstup přes příkop (obr. 156:19) a tak by se — vzhledem ke komplikované situaci na lokalitě — mohlo pochybovat i o její přímé souvislosti s rondelem. Příkop s vnější palisádou podle předlohy Těšetic-Kyjovic se pokusil rekonstruovat také I. PAVLŮ v mikroregionu Bylany 1, ale ani tuto situaci nelze mít zcela za prokázanou.

Zůstává tedy těšetická vnější palisáda zatím ojedinělým příkladem rozšíření areálu vlastního rondelu, jistým „předpolím“ vlastního centra. Nahrazuje zde určitým způsobem existenci druhého (vnějšího) příkopu. Je možné, že jde o zvláštní typizovaný případ jednopříkopových rondelů „moravského typu“ (srov. také jednopříkopové objekty v Němčičkách, Vedrovicích, Rašovicích); v té souvislosti vyvstává potřeba velkoplošných terénních výzkumů rondelů se zvláštní naléhavostí.

Problém valů

Anglické památníky typu henge mají opačné uskupení základních fortifikačních prvků než tomu bývá v případě skutečných defenzivních útvarů. Až na výjimky sleduje val u objektů typu henge příkop vždy z vnější strany, zatímco na hradiscích probíhá příkop pravidelně před vlastní hradbou (např. Falkenstein-„Schanzboden“). Schéma val — příkop — vnitřní prstenec palisády nebo kamenných monolitů je tedy typické pro sakrální stavby na britských ostrovech a logicky s ním lze počítat i v případě středoevropských rondelů (MODDERMAN 1984, 348n.). I z tohoto hlediska by hliněné násypy mezi vnitřními palisádami rondelů stály jaksi proti základní ideji sakrální kruhové architektury. Pokud tedy hliněné valy v rondelech existovaly, měly by být na vnější straně příkopu. V případě dvojitých rondelů je nasnadě myšlenka, že materiál získaný hloubením obou příkopů se navrhl v prostoru mezi oběma příkopy. Byly však valy v rondelech skutečně nasypávány? Jestliže ano, tedy (podle anglických analogií) spíše z vnější než z vnitřní strany příkopu. Jak tomu ale bylo u vícenásobných příkopů?

Názory na existenci násypu kolem příkopů se různí. Uvažuje se o několika možnostech využití hlíny získané hloubením příkopů. Nejpřirozenější postup by samozřejmě vedl k navršení hlíny do valu kolem příkopu. K dispozici jsou již i prvě propočty rozměrů takto získané hradby: v Těšeticích-Kyjovicích by podle Z. WEBERA (1978) měla šířku 3,50 m a výšku 3,20 m. Ve Svodíně/ml. by hradba mezi oběma příkopy dosahovala podle V. NĚMEJCOVÉ-PAVŮKOVÉ (1986b, 180) šířky 8—10 m a výšky asi 3 m. Ve Frauenhofen mohl být val o rozměrech: šířka základny 330 cm, šířka koruny 90 cm, výška 104 cm nasypán podle E. LENNEISOVÉ (1977, 69) jedinež z vnější strany. V Křepicích by o existenci násypu svědčila podle R. TICHÉHO (1976, 241) kamenná destrukce v příkopech, interpretovaná jako zbytek zidky kolem příkopů, která měla zpevňovat val. Val snad byl nasypán mezi příkopy i ve Friebritz (NEUGEBAUER, J.-W. 1986b, 191). S existencí valu vně hlavního příkopu ve Vochově počítal také I. PAVLŮ (1982). Není od věci připomenout, že stopy původního násypu doložil také P. J. R. MODDERMAN na vnější straně vnitřního příkopu dvojitého chamského rondelu v Hienheim (MODDERMAN 1977, 55).

Objevily se však i názory, že materiál získaný hloubením příkopů k nasypání valů použit nebyl. Tak např. G. TRNKA v případě kruhů v Kamegg vychází ze zbarvení výplně hlavního příkopu a uzavírá, že val, který by musel být nasypán z čisté spraše, by se posléze stal hlav-

ním zdrojem zpětného zaplnění příkopu; ve výplni příkopu by tedy musela převládat čistá spraš, nikoli humózní materiál (TRNKA 1986, 294). I. PAVLŮ (1982, 187) uvažoval i o tom, že hlína z příkopů mohla být použita také jinak, např. na úpravu tribun, ochozů apod., neboť opevnění sakrálních kruhů bylo spíše symbolické než praktické (srov. podobně již LENNEIS 1977, 69). V té souvislosti je nutno uvážit obecně velkou spotřebu spraše k výstavbě obydlí, pecí, k výrobě keramiky atd., zvláště probíhalo-li budování rondelu celkem synchronně s výstavbou sídliště. Předpoklad existence hliněné hradby v rondelech za každou cenu tedy asi není správný. Navíc platí i v tomto případě, že hliněný val by i z vnější strany příkopu spíše znesnadňoval výhled a znemožňoval tudíž pozorování. V případě trojitého rondelu jsme na pochybách s kolika pásmy valů by bylo v tomto případě nutno počítat. Vně těšetického příkopu nálezová situace (lokace obilních jam) existenci valu téměř vylučuje. A tak ponechme zatím tento problém otevřený s tím, že existence valů ve středoevropských rondelech je málo pravděpodobná.

Vstupy do rondelů

O vstupech do center rondelů byla zčásti řeč již výše (sub. 4.3.1). Zmínili jsme jejich počet, geografickou orientaci i tvar utvořený ukončením příkopu či příkopů, resp. také palisád. Celou situaci postačí nyní jen zrekapitulovat a doplnit.

V případě rondelů typu Kothingeichendorf-Těšetice tvoří hlavní vstupy prosté přerušení příkopů, u dvojitých kruhů typu Lochenice—Unternberg vzájemné příčné propojení příkopů a u typu Bučany—Svodín křídlovité koridory příkopů, otevřené obvykle směrem ven z objektu: v Bučanech tvoří vnější příkop vchodové koridory dlouhé cca 10 m, zatímco vnitřní příkop je jednoduše přerušen a vchodovou uličku tu vytvářejí vždy 2 samostatné základové žlábků (obr. 149:18). V případě mladšího svodínského objektu je vstupní koridor, tvořený synchronně křídlovitými útvary obou příkopů i všech tří vnitřních palisád, dlouhý kolem 40 m. Také vnější příkop rondelu v Bylanech 4 vytváří — jak se zdá — vnější koridor dlouhý asi 10 m, zatímco vnitřní příkop má snad křídla obrácená dovnitř.

Vstupní ulice měla původně asi ráz slavnostní aleje (srov. tzv. avenue u monumentálních anglických henge); na lokalitě v Sé zjistila M. KÁROLYI (1984, 298), že přístupová cesta byla ve značné délce respektována současnou i mladší zástavbou. Tato a podobná pozorování ovšem vyžadují větší plošné odkryvy a sledování vztahu vlastních rondelů k vnější sídlištní zástavbě. Nelze vyloučit, že také přímý pruh, táhnoucí se ve směru SV—JZ ze severozápadní strany těsně u rašovického rondelu (obr. 141:10), je signálem nějaké přístupové cesty k tomuto objektu; přerušení pruhu v návaznosti na severní vchod do rondelu staví tento předpoklad do ještě pravděpodobnějšího světla. V té souvislosti je třeba připomenout také podobný pruh, tečující těšetický rondel u jeho severní brány, vinoucí se ve směru zhruba Z—V (obr. 146); i přesto, že archeologicky se jej nepodařilo přesvědčivě datovat, nelze jeho souvislost s přístupovou cestou k sakrálnímu centru osady vyloučit.

Náznaky jistých vstupních koridorů (jisté ochrany vstupů) lze — podle prospekční dokumentace — konstatovat také u kruhů v Němčičkách a Rašovicích. V Němčičkách jde o jednostranné vnější vybočení příkopu v ostrém úhlu u západního vstupu (obr. 141:7), v Rašovicích rovněž o jednostranný, avšak vnitřní ohyb příkopu v mírně tupém úhlu u severního vstupu; také západní vstup se v tomto případě zdá být chráněn krátkým vnějším příkopkem (obr. 141:10).

Předlohu příkopů často následují i palisádové linie. Synchronně s přerušением příkopů bývají v úměrné distanci přerušeny (Těšetice-Kyjovice, Friebritz), příp. křídlovitě vyhnuty (Svodín/ml.) také vnitřní palisády. V Bučanech tvoří vstupní koridor mezi konci vnitřní palisády a příkopem samostatné paralelní žlábků. V mnohých případech tedy není pochyb o záměrné vazbě vstupů přes příkop a vstupů palisádovými prstenci; v takových případech asi také nebude pochyb o současnosti všech zúčastněných opevňovacích prvků. V řadě případů (Vochov, Nitrianský Hrádok, Künzing—Unternberg, Eching—Viecht) ale vnitřní palisády evidentně hlavní vstup nerespektují: v takových případech nezbyvá než vyložit situaci buď nesoučasností obou typů ohrazení, nebo spíše záměrnou konstrukcí labyrintovitě rozmístěných vstupů, jak to předpokládal R. TICHÝ (1976, 241).

Také v případě jediné bezpečně prokázané vnější palisády (Těšetice-Kyjovice) je zřejmé, že její branky jsou konstruovány v návaznosti na hlavní vstupy přes příkop. Podrobná analýza objektů z mezipásma mezi vnitřním rondelem a vnějším palisádovým prstencem a srovnání výsledků s analýzou zástavby vnitřního areálu rondelu buď potvrdí současnost obou fortifikačních pásem, nebo ukáže případné nevelké chronologické rozdíly v tom smyslu, že vnější prstenec je o něco mladší příkopu. Poslední alternativa je možná, avšak málo pravděpodobná. V našich souvislostech je nyní důležité zdůraznit, že přerušení vnější palisády v Těšeticích-Kyjovicích je tvořeno vždy křídlovitými ohyby obou konců (v délce max. asi 150 cm) směrem dovnitř areálu (obr. 96, 97). Zatímco vnitřní palisády jsou v místech vchodů prostě z obou stran ukončeny, vnější palisáda má složitější konstrukci vchodů s vnitřními krátkými křídly, což by mohlo být považováno za mladší prvek.

Kratší zastavení si vyžaduje ještě jeden velmi významný a vcelku nečekaný typ vstupů do rondelů: **dřevěné mosty** přes příkop. Velmi pravděpodobně se skutečný dřevěný most nacházel v objektu v Sé, v místě očekávaného, ale nezjištěného severozápadního „zemního mostu“ přes příkop. Stopy nosných pilířů mostu, přerušení vnitřní palisády, i nález zetlelého dřeva na dně příkopu v tomto místě dodávají myšlenku o dřevěném přemostění příkopu (KÁROLYI 1984) na věrohodnosti. Dřevěný most přes příkop č. III v Nitrianskom Hrádku, který tu na základě konstrukčních stop předpokládá A. TOČÍK (1981, I/1, 21), ukazuje, že tento způsob úpravy vstupu přes příkop asi nebude v LngK zvláštností.

Pokud jde o šířku vstupů do rondelů — řídí se asi celkovým stupněm výstavnosti toho kterého objektu. Vstupní koridor svodínského vel-

korondelu je široký 4—5 m; také ve Friebritz se uvádí vstupní „most“ široký asi 450 cm. Je však pozoruhodné, že vstupy přes vnější fortifikační pásma objektů bývají zpravidla širší nežli průchody vnitřními pásmy, zvláště pak vnitřními palisádami: tak např. průchod vnitřními palisádami svodínského velkorondelu byl oproti vnějšímu vstupnímu koridoru zúžen na pouhých 80—110 cm; v Bučanech se vnější průchod zužoval ze 400 cm na 350 cm a vlastní průchod do centra byl široký pouze 250 cm. I v případě Těšetic-Kyjovic jsou průchody palisádami o něco užší než vstupy přes příkop. Poněkud extrémně široké průchody u dvojitého kruhu v Kothingeichendorf vykazují rovněž zužování směrem dovnitř (870/680 cm—545/375 cm). Zatím pouze v Kamegg je uváděna menší šířka „mostu“ přes vnější (140 cm) a větší přes vnitřní (200 cm, 380 cm) příkop. Jednotlivě zjištěné vchody, zvláště v případě jednoduchých rondelů, se pohybují obyčejně v rozmezí 200—250 cm šířky. V Lochenicích je uváděná šířka vstupů vůči celkovým rozměrům rondelu poměrně velká (cca 400 cm).

Na existenci uzavíracího zařízení vchodů ukazují zatím pouze jednotlivé konstrukční detaily. O brány pevnostního typu asi v žádném případě nešlo. Podle nálezů kúlových jam lze nejspíše předpokládat branky v systémech vnitřních palisád. Vlastní „mosty“ přes příkop asi uzavírány nebyly; pouze tam, kde je realizován vstupní koridor, mohl být přechod přes příkop určitým způsobem chráněn. Lehčí branku, nesenou dvěma kúly, je možno předpokládat v první vnitřní palisádě u jižního a západního vstupu v Těšeticích-Kyjovicích (u ostatních vstupů se podobné konstrukční signály nenašly). Existenci branky předpokládal na základě hlubších kúľ v ústí palisádových křídel uvnitř křepického objektu také R. TICHÝ. I ve Vedrovicích jsou v palisádách hlubší koncové kúľové jámy. Dvě kúľové jamky u západního vstupu v Kamegg považoval i G. TRNKA za doklad konstrukce brány. Výskyt vždy tří kúľových jam ve stěnách příkopu u vchodu do rondelu v Künzing—Unternberg má J. PETRASCH za doklad přestřešení vchodu, což je zatím jev jinde nepozorovaný.

Je třeba připomenout, že uzavíratelnost vstupů do rondelů je v rozporu s představou o případné paleoastronomické funkci těchto objektů. V té souvislosti by bylo možno předpokládat v některých vchodech spíše určitou konstrukci, která by umožňovala fixaci východů či západů nebeských těles v určité době. V hlavním vchodu do Stonehenge se např. předpokládá dřevěná konstrukce, snad prototyp pozdějších vnitřních trilitů, která asi sloužila astronomickým účelům.

Závěrečné upozornění zasluhuje ještě existence kamenů ve výplni příkopů, a to obyčejně v místech u vchodů do rondelů. V Těšeticích-Kyjovicích se taková kamenná destrukce našla především u jižního vstupu přes příkop (obr. 91a, b); u ostatních vchodů nebyla, nebo nebyla tak výrazná. V Křepicích a Vedrovicích se podařilo objemnou kamennou destrukci zjistit vždy u jednoho vchodu (v Křepicích u jižního, ve Vedrovicích u východního; ostatní vstupy nebyly odkryty), takže nelze říci, jde-li o jev obecný, či výjimečný. Původní účel kamenů je ve všech případech nejasný. Jestliže netvořily zídku zemnímu valu, což

připouští R. TICHÝ v Křepicích, což však asi nepřichází v úvahu v Těšeticích-Kyjovicích, pak jich mohlo být použito k vymezení přístupu k brance, nebo přímo ke konstrukci nadzemních objektů.

4.4 VÝZNAM A FUNKCE RONDELŮ

Na pozadí přehledu rozšíření, chronologie, kulturní příslušnosti a konstrukčních složek středoevropských rondelů a jejich ostrovních analogií se lze konečně pokusit o formulaci významu a funkce těchto objektů. Rondel, jakožto specifickou formu neolitických ohrazení, nelze interpretovat izolovaně od obecnějších forem neolitických defenzí; naopak: jejich výklad je třeba stále s interpretací rondelů konfrontovat.

Starší příležitostně a zhusta náhodně vyjadřovaná mínění o významu nejstarších opevnění (ohrazení) se neopírala většinou o komplexní terénní odkryvy a proto byla často protichůdná. V německé literatuře se v souvislosti s tradiční velkou pozorností, věnovanou výzkumům neolitických opevnění, otázka interpretace defenzí řešila nejčastěji a nejúplněji již od počátků našeho století a pak zvláště v souvislosti s objektem v Kothingeichendorf (srov. sub. 4.1.5); další velkou příležitost poskytl v tomto smyslu raně eneolitická ohrazení, zvl. michelsberské kultury. Pokud jde o neolitická a eneolitická opevnění shrnuli názory četných badatelů na jejich význam nověji zejména F. SCHLETTE (1954, 20), R. A. MAIER (1962), O. HÖCKMANN (1975), U. BOELICKE (1977) a H. BECKER a J. PETRASCH (1984): uvažovalo se o pevnostech, útočištných objektech, sídlištích „městského“ typu, tržištích na křižovatkách obchodních cest, sídlech vyšší společenské vrstvy („Herrensitze“), nadregionálních centrech, ohradách či shromaždištích pro dobytek (kraaly), víceúčelových sezonních objektech atd. S. TABACZYŃSKI (1972, 51) vyjádřil patrně skutečně platný názor o různém významu různých ohrazení, v čemž s ním souhlasí, pokud se především michelsberských objektů týká, i U. BOELICKE (1977, 115).

Ve středoevropském prostředí shrnula obecné interpretační tendence neolitických a eneolitických fortifikací E. PLESLOVÁ (1972, 274); registruje následující možné výklady: prostá ohrazení sídlišť, kraaly, opevnění, kultovní místa, refugia. V minulosti se ovšem diskuse kolem ojedinělých českých neolitických — tehdy ještě nediferencovaně chápaných — příkopů zužovala vesměs na dilema: ohrady pro dobytek (SOUDSKÝ 1950, 22n.; V. VILDOMEK 1953, 800) či pevnosti (J. NEUSTUPNÝ 1950c; 1969; 1970; TICHÝ 1976, 241).

Těmto názorům byly poplatné také prvé úvahy o významu těšetickeho kruhu: myslelo se původně na útočištný prostor (kruhový tvar opevnění je nejsnáze hajitelný), nevylučovala se kultovní funkce a v krajním případě ani funkce ohrady pro občinné stádo (PODBORSKÝ 1972, 160n.). S pokračujícím odkryvem v Těšeticích-Kyjovicích, s poznáváním specifičnosti rondelů a jejich odlišností od běžných ohrazení a s narůstajícími celoevropskými souvislostmi se postupně upouštělo od „vo-

jenské“ interpretace kruhu a více významu se přisuzovalo sociálnímu u kultovnímu významu objektu (PODBORSKÝ 1976a, 139—142), přičemž pod vlivem tehdy již reálných úvah o astronomické funkci čtvercové fortifikace v Makotřasích (PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1976, 158n.) se začalo uvažovat i o možné astronomické funkci objektu (PODBORSKÝ 1976b, 181). Zhruba všechny zmíněné potenciální funkce (kultovní a astronomická, sociální a vojenská) zůstaly pak v zorném poli řady autorů nově zkoumaných kruhů po řadu roků (PAVLŮ 1982, 188; srov. ještě nejnovější résumé funkcí jihobavorských rondelů z pera P. M. BAYERLEINA, 1985, 78: kultovní místa, „Herrensitze“, citadely); opustil se výklad o kraalech, pro tyto architektonicky náročné stavby neúnosný a jako velmi nepravděpodobný i výklad vojenský.

Dosud nebyla podána všestranná analýza významu a funkce středoevropských rondelů. Jen příležitostně uvádějí různí autoři svá mínění: Tak O. HÖCKMANN (1975, 291) nepochybuje o významu těšetického kruhu jako „akropole“ celého sídliště, přičemž podobným útvarům, zvl. rondelu v Kothingeichendorf, připisuje dominantní úlohu kultovní s primitivním významem astronomickým (1972, 187n.); v tom s ním souhlasí další badatelé (CHRISTLEIN—SCHMOTZ 1979, 51; BEHRENS 1981, 172n.). Sám jsem shrnul problém interpretace těšetického objektu nejúplněji roku 1976 (PODBORSKÝ 1976a, 141n.) a to v tom smyslu, že objekt plnil funkci religiózně správního centra osady a snad i okolních (dceřiných) sídlišť, včetně možné funkce kalendářní.

Pohlédneme však stručně ještě na další názory:

I. PAVLŮ (1982, 188) uvažuje o společensko kultovní funkci rondelu ve Vochově, M. ZÁPOTOCKÁ (1983, 476, 482; 1986a, 268) používá pro označení kruhů v Bylanech 4 pojmu kultovní místo nebo přímo „svatyně“, J. LÜNING (1984, 17) připisuje rondelům kultově sociální úkoly a jejich vznik chápe v souvislosti s přechodem k výraznější společenské centralizaci na přechodu od staršího ke střednímu neolitu (německého pojetí); B. ENGELHARDT a K. SCHMOTZ (1984, 42) připisují rondelům význam podobný významu akropolí v antických městech: jde o kultovní a sociopolitická centra sídlišť. E. RUTTKAYOVÁ (1984, 232) zastává názor o přímé souvislosti kruhových příkopů, exponovaných obyčejně na svahových polohách, pro neolitickou agrikulturu příznačných, s ideologií neolitických zemědělců: sám kruhový půdorys objektů je podle ní reflexí slunečního kotouče podobně jako malované sluneční symboly na známých modelech oltářů z Ovčarova. Z. WEBER (1985, 38) mluví v souvislosti s těšetickým rondelem o funkci kultovní a informační. K sociálně kultovnímu výkladu rondelů se v té či oné podobě přihlásili dále E. LENNEISOVÁ (1977, 68n.), H. BECKER a J. PETRASCH (1984, 34), P. M. BAYERLEIN (1985, 78), J. KOVÁRNÍK (1986, 157), J.-W. NEUGEBAUER (1986b, 191), A. TOČÍK (1987, 6) a snad i mnozí jiní. V. NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ (1986b, 182) nevylučuje kromě toho v případě velkého svodínského objektu ani funkci defenzivní a E. PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ (1986, 237, 239) připouští i jistý paleoastronomický význam lengyelských rondelů, požaduje však odborné astronomické analýzy.

K formování názorů na význam střeoevropských rondelů přispívaly bezpochyby také interpretace britských henge, jak k tomu opravňuje vzájemná nápadná podobnost obou druhů objektů. Od počátku našeho století označovali badatelé anglické kromlechy za pozorovatelné a shromaždiště s kultovními funkcemi (SCHUCHHARDT 1910, 322) a tento výklad je potvrzován i moderními výzkumy (ATKINSON 1959; BURL 1976; HOYLE 1973; MACKIE 1977; PIGGOTT 1970; THOM-THOM 1980; WOOD 1978 aj.).

Dnes tedy převažuje široce pojímaná sociálně kultovní interpretace střeoevropských rondelů. Ačkoli výzkumy těchto objektů se v Evropě prakticky teprve rozvíjejí a významných funkčních indicií je stále málo, lze se pokusit o určitý analyticko-syntetický pohled na tuto problematiku, vzdor tomu, že funkční interpretace objektů bude vždy patřit k nejobtížnějším povinnostem prehistorika (MODDERMAN 1984, 349).

4.4.1 INTERPRETAČNÍ INDICIE

Důkazem zvláštního významu neolitických „erdwerků“ západní Evropy byla archeologům odedávna již sama nestrategická, pro defenzivní účely nevhodná poloha objektu, nápadně pravidelný půdorys opevnění a pak také lidské kosterní pozůstatky v příkopech dotyčných fortifikací (MAIER 1962; BEHRENS 1973, 202; BOELICKE 1977, 114).

Obecně zpracoval indicie, odlišující objekty sociálního významu (v nejširším slova smyslu) od defenzivních útvarů P. J. R. MODDERMAN (1984; srov. též MAKKAY 1986, 22n.). Vyšel ze srovnání tvaru a mohutnosti příkopů, z umístění valu na vnější či vnitřní straně příkopů, z počtu vstupů, z půdorysu, polohy a velikosti opevněné plochy a konečně významnou indikací sociální či defenzivní funkce toho kterého objektu mu byla existence či neexistence sídlištní zástavby uvnitř nebo vně opevnění (op. cit., přehledná tab. na str. 350). Některé jeho rozlišovací znaky (tvar a mohutnost příkopů, velikost opevněné plochy) zřejmě rozhodující nejsou, vcelku však jsou MODDERMANOVY ukazatele logické.

Základem našich úvah o funkci rondelů bude zhodnocení interpretačních možností na úrovni současné pramenné základny a vytčení těch nápadných indicií, které mohou vést k odlišení objektů sociokultovního rázu od běžných defenzí. Nebereme-li v úvahu polohu kruhů (srov. k tomu sub 4.3) a jejich geometricky pravidelný půdorys, který je (s určitou licencí) u rondelů samozřejmý, půjde o tyto základní indicie:

1. Zjištění charakteru vnitřní zástavby rondelu.
2. Zjištění a konkretizace vztahu rondelů k vlastním osadám, event. k soudobým pohřebištím.
3. Prokázání konkrétních jevů, vyložitelných jako doklady sociálních funkcí a kultovní aktivity v areálu rondelů.
4. Prokázání astronomické či jiné informační funkce rondelů.

Prvé dva uvedené znaky lze v našem případě charakterizovat poměrně snadno, poslední dva zasluhují podrobnější analýzy.

Podle dnešních znalostí rondely vnitřní zástavbu postrádají; poměrně malý prostor, vymezený vnitřními palisádami (v případě menších objektů často jen několik set m²), by pro sídliště ani vhodný nebyl. Těšetický kruh poskytl důkazy existence několika kulturních jam, z nichž některé jsem výše označil za rituální, a několika jiných nesídelních objektů (pícky), jejichž účel ani datování nelze stanovit; v žádném případě však tu nešlo o zbytky domů (ty se ostatně, až na výjimky, nenacházely ani v mezipásmu mezi příkopem a vnější palisádou). Podobně se situace jeví i na ostatních zkoumaných lokalitách (Kamegg, Quenstedt, Künzing-Unternberg aj.). Kromě neurčitých kulturních jam, označovaných v některých případech (Hustopeče, Eching-Viecht) za velké, tu bývají zjišťovány nanejvýš stopy kúlových jam, které obyčejně nedávají žádný systém (Vochov, Bochum-Harpen), nebo jsou s rondelem nesoučasné (Svodín). Nápadné zdvojení některých kvadratických kúlových jam na vnitřní ploše rondelu ve Vochově vedlo I. PAVLŮ k myšlence o existenci nějaké původní nadzemní dřevěné architektury. Oba svodínské kruhy uvnitř stopy sídlištní aktivity vysloveně neměly. Také magnetometrická prospekce v některých objektech (Rašovice) žádné výraznější anomálie neprokázala. Pokud se uvnitř rondelů objevil půdorys domu (Bulhary, Bučany, Nitrianský Hrádok, Bochum-Laer), pak pravděpodobně nešlo o běžný obytný objekt, nýbrž spíše o dům zvláštního poslání. — Centra rondelů tedy obydlena nebyla.

O vztazích kruhů k mateřským osadám dosud mnoho nevíme. Z některých lokalit jsou k dispozici jen obecné údaje o přítomnosti sídlištních jam vně i uvnitř rondelu (Křepice, Kamegg); také podle výsledků prospekce můžeme usuzovat, že na polohách s rýsuujícími se kruhy se stopy osídlení na větší ploše objevují dost pravidelně. Z toho lze vyvodit, že rondel bývá přímou součástí sídliště, v řadě případů dokonce zvláště dobře exponovanou součástí osady. V Těšeticích-Kyjovicích je vlastní sídliště rozloženo teprve za vnějším palisádovým prstencem, zejména na východní a jižní straně; ve Svodíně/st. se sídliště rozkládalo patrně v kruhu kolem rondelu, ve vzdálenosti 150—200 m; v případě mladšího rondelu na téže lokalitě dokonce ve dvou kruzích, či alespoň polokruzích kolem ústředního objektu; podobně v Bučanech se podařilo zjistit stopy současného osídlení vně rondelu, zvláště na severozápadní a severní straně, ve vzdálenosti asi 30—40 m od centra. Z Bavorska jsme již několikrát uváděli lokality s rondem a vnější, patrně obvodovou fortifikací, která ohrazuje jak sídliště, tak posvátný kruh (Kothingeichendorf, Künzing-Unternberg, Osterhofen-Schmiedorf; z Porýní patrně Inden aj.). Podle situace v mikroregionu Bylany 4 usuzuje M. ZÁPOTOCKÁ (1983, 482, obr. 6) na ideální konfiguraci tří základních součástí neolitické vesnické jednotky: osady, rondelu a pohřebiště. Dosud je takových ideálních zjištění mizivě množství, ačkoli doklady všech tří druhů památek na jediné lokalitě k dispozici již jsou (Aszód, Svodín, Nitrianský Hrádok?). Zmíněná konfigurace typu Bylany 4 však zůstává nadále pouhým ideálem.

Na druhé straně je možné, že existovaly i soliterní rondely, s konkrétní osadou přímo nespojené a sloužící jako ústřední objekt řadě okolních sídlišť. Analogie pro takové případy najdeme opět v rámci souboru anglických henge.

V té souvislosti vyvstává otázka četnosti rondelů. Již I. PAVLŮ (1982, 188) formuloval názor, že kruhy jsou běžným fenoménem nejméně pozdního neolitu. Podobně také M. ZÁPOTOCKÁ (1983, 483) vyslovila předpoklad, že rondely byly pravidelnou součástí sídelních komplexů alespoň v horizontu starší LngK — mladší VK, a že tedy nejde o výjimečné objekty. Domněnku, že rondel existoval na každém větším starolengyelském sídlišti, formulovali i jiní badatelé (KALICZ—KALICZ—SCHREIBER 1984, 310; NĚMEJCOVÁ—PAVŮKOVÁ 1986b, 178) a ohlašováné velké počty kruhů, identifikovaných letecky, např. v Dolním Rakousku, se zdají tuto domněnku potvrzovat.

Sám jsem k hromadnému výskytu rondelů na sídlištních lidech s MMK zaujal spíše rezervované stanovisko, neboť bylo prokázáno, že existují i lokality fáze MMK Ia bez fortifikací a tedy patrně i bez posvátných kruhů (Střelice-Klobouček: J. NEUSTUPNÝ 1951, 138); myšlenka pauzálního výskytu rondelů by také odporovala tézi o existenci centrálních („mateřských“) osad, plnicích správně religiózní funkce v upevňující se nadrodové organizační struktuře mladého neolitu (PODBORSKÝ 1976a, 141n.; 1976b, 181n.; 1977, 22; 1979, 24n.; 1982, 23n.). I když samozřejmě předpokládáme existenci dosud neobjevených kruhů, nedosahují jejich pravděpodobné počty počtu osad fáze MMK Ia (přibližný poměr: asi 20 rondelů : asi 60 sídlištních). Podobné vyčíslení nelze zatím provést pro Dolní Rakousko, ale i tam (i přes velkorysou leteckou prospekci) jsou kruhy vůči soudobým sídlištním zatím v menšině. V Bavorsku pak jsou dosud spíše jevem výjimečným: vůči asi 150 sídlištním oberlauterbašské skupiny (podle K. SCHMOTZE 1982, 75), či vůči téměř 300 sídlištním s oberlauterbašskou a vypíchanou keramikou (podle P. M. PAYERLEINA 1985) je tu 6 známých rondelů mizivou menšinou; stejně je tomu v Čechách. Situaci na Slovensku a v Panonii nelze zatím posuzovat.

O vztahu rondelů k pohřebištním nelze prakticky dnes ještě uvažovat; až na výjimky (Bylany 4, Aszód, Svodín) k tomu není podkladů. Spíše bude třeba vzít v úvahu rituálně i nerituálně uložené skelety v areálech kruhů a ve výplni jejich příkopů, které podtrhují neprofánní charakter rondelů, a to i retrospektivně (srov. oba rituální pohřby mladšího stupně MMK v příkopu v Těšeticích-Kyjovicích).

4.4.2 DOKLADY SAKRÁLNÍCH FUNKCÍ

Vybrat z dosud publikovaných výsledků výzkumů údaje, které by bylo možno bez romantických příkras považovat za doklady sociálních a sakrálních funkcí rondelů, je obtížné. Nejprve strohá archeologická fakta:

V Těšeticích-Kyjovicích bylo možno dokumentovat terasovité úpravy stěn příkopu v jeho západním průběhu, kde příkop nebyl vyhlouben do

klasického tvaru typu „Spitzgraben“. V této části rondelu byly také umístěny, těsně vně u příkopu, obilné jámy včetně objektu č. 159 se skeletem dítěte na dně. V té míře se podobné útvary stěn příkopů zatím jinde neobjevily; může to být způsobeno i tím, že při dosavadních výzkumech se příkopy nikde nevybíraly v celém jejich průběhu tak jako v Těšeticích-Kyjovicích: při pouhé sondáži příkopů, event. při vybírání jen kratších úseků příkopů, tento detail snadno unikne pozornosti.

Uvnitř kruhů v Bulharech, Bučanech a Nitrianském Hrádku se našly půdorysy domů; půdorys trapezovité stavby v Bochum-Laer patrně s tamním příkopovým ohrazením nesouvisí. Část půdorysu z Nitrianského Hrádku ukazuje na nevelkou chýši (TOČÍK 1981, I/1, 19, obr. 4) s delší osou ve směru SVV—JZZ, tj. ve směru možné intersekce vstupů do rondelu. Oba další půdorysy reprezentují větší (830/900×550/620 cm; 1 500×750 cm) a snad i výstavnější architekturu. Dům z Bulhar je orientovaný delší osou ve směru SV—JZ, tedy opět ve směru možné spojnice vstupů; jde o stavbu vymezenou obvodovými křivými jamkami, s poměrně pravidelnou řadou středových kúlů, otevřenou na kratší (severovýchodní) straně. Dům z Bučan má velmi pravidelný obdélníkový půdorys s delší osou ve směru téměř S—J, což tentokrát neodpovídá směru intersekce vstupů; je členěn na hlavní síň a předsíň, která je na jižní straně otevřená, resp. tu jde jen o vstupní přístřešek. Každý dům je sice situován v jiném segmentu kruhů, ale oba jsou umístěny tak, že nepřekážejí eventuálním trasám intersekcí vstupů; to naopak nelze říci o objektu v Nitrianském Hrádku, kde je ovšem celá situace dost nejasná. Případů výskytu domů uvnitř kruhů je málo (plocha mnohých rondelů je silně zerodována, takže stopy domů mohly zmizet); hovořit proto o účelu domů by bylo možno jen ve sféře domněnek, ale i tak z celé situace vyplývá, že domy uvnitř kruhů obytnou funkci neměly.

Terasovitá úprava stěn příkopu a existence patrně výstavnějších domů však jsou již dva signály sociální funkce rondelů. Podporuje ji i existence sýpek v blízkosti příkopů (srov. též zjištění 8 obilných jam vně rondelu v Künzing-Unternberg) i jisté náznaky rituálního mletí obilí (viz dále). Na určitou sociálně kultovní funkci mohou ukazovat i pravděpodobně lehčí dřevěné nadzemní konstrukce uvnitř některých kruhů (Vochov), příp. uskupení zemních objektů vzhledem ke geometrickému středu objektů, což asi souvisí spíše s informační funkcí rondelů (srov. dále sub 4.4.3).

Dokladem sakrální funkce rondelů by mohly být další jevy jako existence „kultovních“ („obětních“) jam, zvířecích i lidských skeletů a kostí, výskyt zvláštních typů předmětů, příp. i náboženských deposit a konečně i náznaky jistých sakrálních manipulací.

V případě „kultovních“ jam jde v první řadě o rozpoznání a klasifikaci takových objektů. Tzv. obětní jámu asi nelze obecně charakterizovat, ani jednoznačně určit bez řady speciálních analýz. Za všeobecná charakteristika takových jam se považují (MAKKAY 1981, 50): stopy ohně, jemný popel, přítomnost obětních nádob, předmětů, nástrojů atd., spálené zrní, mlýnské kameny, případně výskyt lidských a zvířecích skeletů a kostí. V tzv. posvátné mohyle v Szarvasi prozkoumal J. MAKKAY

(1981, 48n., tab. 1) studnovitou, dolů stupňovitě zúženou jámu o průměru 120 cm při ústí a hlubokou 265 cm; výplň jámy tvořily černé humózní vrstvičky střídané sterilními žlutými vrstvami: autor výzkumu je nakloněn interpretovat zmíněné humózní vrstvičky jako zbytky organických látek rostlinného nebo živočišného původu (tuk, mouka, med, mléko, krev, maso apod.), které se nespalovaly, nýbrž vlévaly či vhažovaly jako obětiny do jámy. Podle sledu vrstviček v jámě předpokládá J. MAK-KAY celkem 5 následných obětních úkonů (1981, 51). Netroufám si říci, zda tento druh obětních jam je opravdu typický pro neolitické až raně bronzové kultury jihovýchodní Evropy (l. c., 50), ale z Těšetic-Kyjovic takovou jámu nápadně připomíná objekt 115, nacházející se ve vnitřním koridoru západního vstupu do rondelu (viz sub. 2.3.2). Odjinud takové jámy známy nejsou.

Z Těšetic-Kyjovic lze připomenout obě jámy se zvláště výraznou polychromní malbou (včetně bílé barvy): obj. č. 79 a 151+198, z nichž zvláště posledně uvedené soujámí s lidskou lebku při povrchu a se zlomky větší lidské figury jsem již dříve označil jako možný obětní objekt a srovnal s příslušnými kultovními jámami z Branče (PODBORSKÝ 1976b, 178, obr. 2; 1985, 30n., 36, obr. 16, tab. 8:5, 35:3; VLADÁR—LI-CHARDUS 1968, 318n., přísl. obr.). Za sakrální je možno označit i objekt 115. Skvostně malovanou keramiku obsahovala i jáma č. 187 (obr. 107—112). O žádném z těchto objektů však nelze s určitostí říci, že by představoval typickou obětní jámu, i když v případě soujámí 151+198 je to velmi pravděpodobné.

Výskyt zvířecích skeletů v areálech rondelů je poměrně častý. V několika případech se našel skelet psa; toto zvíře hrálo v životě lengyelského lidu zřejmě významnou úlohu (BAUER—RUTTKAY 1974, spec. 24n.; zde uvedeny i další nálezy koster psů, např. také z pohřebiště v Zengövárkony, z osady v Hlubokých Mašůvkách atd.) a často bylo použito jako základová oběť. Ve Vedrovicích a v Künzing-Unternberg byl pes uložen vždy v kúlové jámě vnitřní palisády rondelu blízko vchodu, a to zřejmě úmyslně tak, že tělo zvířete s nohama vzhůru obtáčelo původní dřevěný sloup. Kostra psa se našla také v objektu č. 17 v Bulharech spolu s torzem lidské figurky s plastickými žebry na zádech.¹⁷ Ve středu kruhu v Mühlbach byl pohřeb psa uložen společně s lidským skeletem; při té příležitosti se vybavuje nález hromadného hrobu 12 nositelů MMK ze Džbánic, kde se u lebky č. XI našla také lebka psa (HORŇANSKÝ—SKUTIL 1950; PODBORSKÝ—VILDOMEK 1970b, 5, tab. 3:M), nebo zpráva o dvou lidských lebkách, roztlučených lidských kostech a lebce psa ze sídliště v Langenlois (FRIESINGER 1964; RUTTKAY 1985, 29). Uvnitř rondelu v Mühlbach se asi půl metru pod uvedeným skeletem člověka a psa našla i kostra prasete; i v tomto případě lze vidět určitou analogii v hromadném hrobě z Rajhradu, kde mezi 5 lidskými kostrami ležela rovněž kostra prasete (WANKEL 1873, 75n., přísl. obr.; PODBORSKÝ—VILDOMEK 1970b, 5, tab. 3:O).

¹⁷ Za upřesnění náleзовých okolností uvedených materiálů děkuji dr. L. KUNDEROVI, pracovníku ARÚ ČSAV v Brně.

V případě starších nálezů (Rajhrad, Mühlbach) mohou vzniknout pochybnosti o věrohodnosti popsané situace, ale vcelku nejsou odkryvy pohřbů zvířat nepravděpodobné. Spíše asi půjde o jejich interpretaci: v určitých případech (skelety v kúlových jámách) může jít o základové oběti, které se sakrální funkcí rondelů přímo nesouvisejí.¹⁸

Přítomnost lidských skeletů a kostí v areálech rondelů je dalším fenoménem, jehož zhodnocení by mohlo přispět k interpretaci funkce těchto objektů. Rondely nejsou funerálními památníky; nejsou jimi ani anglické „stone circles“, přestože právě v nich se rituální pohřby dost pravidelně vyskytují, ať již jde o primární hrob v centru objektu (Woodhenge, Arbor Low, Criechie in Kintore, Stripple Stones), nebo o sekundární pohřby v jeho okolí, na různých místech kruhů či v jejich příkopech (Dorchester-on-Thames, Llandegai). Důležité je zjištění, že jde o pohřby obyčejně chudě vypravené i přesto, že jejich lokace je dominantní (hluboká kamenná hrobka pod centrálním menhirem apod.), a že někdy jde vysloveně o pohřby obětí (např. dítě s rozštípnutou lebkou z Woodhenge), nebo o pohřby zvláštní (např. kostrový pohřeb s přídatnou kremací v Criechie in Kintore); často ovšem jde o žarové hroby, v nichž se doklady možných násilných zásahů nemohly dochovat.

Ze střeoevropských rondelů je z tohoto hlediska nejvýznamnější objekt z Friebritz s centrálním podpovrchovým pohřbem zřejmě rituálně usmrčené dvojice mladých jedinců (NEUGEBAUER, J.—W. 1986b) a dalšími pohřby v okolí; tento případ přímo dokládá lidské oběti, pro neolit ostatně již prokázané. Rituální pohřeb dítěte v jámě č. 13 je zaznamenán z rondelu v Kamegg, lidská a psí kostra bez milodarů se našly ve středu kruhu v Mühlbach, skelet dítěte s oddělenou lebkou spočíval v obilní jámě (obj. č. 159) těsně u příkopu v Těšeticích-Kyjovicích; další lidské skelety se našly v příkopech některých rondelů, kde ovšem vystává otázka jejich datování a vztahu k objektu v jeho funkční etapě. Lidská kostra se našla ve vnitřním příkopu v Kothingeichendorf; 4 podpovrchové, zřejmě nerituálně uložené skelety se objevily také u vnějšího příkopového objektu („o“) na této lokalitě. Dva rituální hroby z příkopu v Těšeticích-Kyjovicích jsou zcela určitě mladšího data (MMK IIa) a s funkcí rondelu nesouvisejí, leč snad jen nepřímo. Z řady rondelů jsou dále hlášeny nálezy jednotlivých lidských kostí (Kamegg, Friebritz, Těšetice-Kyjovice aj.).

Lidské skelety a jejich části se běžně vyskytují také v příkopech eneolitických „erdwerků“ západní části střední Evropy (Altheim: MAIER 1962, 5n.; Hienheim: MODDERMAN 1976, 101n.; Riekofen: MATUSCHIK—WERNER 1982, 50). Bývají hodnoceny různě: někdy jsou chápány jako doklad kultovního významu daných příkopů (MAIER 1962, 15n.; LÜNING 1968, 130n.; BOELICKE 1977, 113), jindy jen jako součást běžné sídlištní aktivity (MATUSCHIK—WERNER 1982, 50n.). Rozhodnutí v tomto sporu není snadné a patrně je nelze ve starších případech bez

¹⁸ K základovým obětem srov. již B. SOUDSKÝ (1969, 60n., obr. 19). Základové zvířecí pohřby — oběti se objeví i na sídlištních tripylské kultury a na druhé straně Evropy v „causewayed camp“ v kultuře Windmill Hill (MÜLLER—KARPE 1974a, 1015). P. RACZYK (1974) našel v základech pozdně lengyelského domu s apsidou ve Weszprém dokonce dětský pohřeb.

speciálních analýz vůbec učinit. Skelety nalezené ve výplni příkopů ostatně souvisejí nejméně s ukončením funkce těchto příkopů (a tudíž i rondelů či „erdwerků“ vůbec), spíše pak již s následným, třebaš i dost časově vzdáleným vývojem.

Lidské skelety a jednotlivé kosti se ovšem najdou běžně i na obyčejných sídlištích v průběhu celého neolitu a eneolitu; jde o běžný sídlištní fenomén této doby, neprokazující žádné sakrální manipulace: souvisí s problémem pravidelného pohřbívání či nepohřbívání zemřelých. Bez antropologicky prokázaných rituálních manipulací nelze těmto skeletům připisovat žádný zvláštní význam.

Přímo v lengyelské kultuře najdeme dokladů lidských kostí a koster na běžných sídlištích velmi mnoho. Úplné lidské skelety, uložené (pohozené) v sídlištních jámách, jsou jen z Moravy známy např. ze Střelice-„Bukoviny“,¹⁹ z Těšetic-Kyjovic, objektu č. 4 (PODBORSKÝ 1969, 580, obr. 6:1; 1970, 240), z Pavlova,²⁰ z Hodonic (RAKOVSKÁ—STUHLÍK 1980, 12) a zřejmě i z jiných lokalit, kde nebyly literárně podchyceny; nálezy jednotlivých kostí jsou pak na sídlištích s MMK zcela běžné. Podobně z Dolního Rakouska uvádí E. RUTTKAYOVÁ 32 lokalit MOG s nálezy lidských kostí, což dává do souvislosti s neexistencí pravidelných pohřebišť v západní části lengyelského okruhu (RUTTKAY 1984, 227n.).

Jsou tu však i pohřby neúplných, resp. zohavených těl (Eggenburg-„Zogeldorfer Strasse“: MAURER 1986, 292, 294; RUTTKAY 1984, 228), skeletů bez krání (např. na pohřebišti v Zengövárkony bylo celkem 33 pohřbů bez lebek a šlo přitom o hroby velmi bohaté: DOMBAY 1960, 198n.; RUTTKAY 1984, 229) a na druhé straně samostatných lebek.²¹ V těchto případech již asi o prostý projev sídlištní aktivity nepůjde: vysvětlení bude třeba hledat v oblasti rituální.

Lze snad tedy uzavřít, že k rituálním manipulacím s lidskými bytostmi v mladém neolitu skutečně docházelo. Na základě dosud zjištěných údajů o neúplných skeletech, o pohřbech a manipulacích s lebkami, i o hromadných pohřbech (Rajhrad, Džbánice, Bajč-Ragoňa I) a zvláště také na příkladu dvojice lidí z Friebritz nelze vyloučit ani přinášení lidských obětí. Jestliže by doklady takových obětí byly v budoucnu zjišťovány právě uvnitř rondelů — bylo by to závažným dokladem jejich sakrální funkce.

¹⁹ F. VILDOVEC (1929, 37. obr. 13) vysloveně konstatuje, že na dně jámy ležela na břiše kostra dospělého člověka s roztaženými nohama a že „nebožtík tam byl bez rituálního pohřbení hozen“.

²⁰ V okrajovém laloku jedné z větších jam (obj. č. 7) se našla kostra dospělého jedince zhruba v natažené poloze, obličejem uložená směrem do země (KUNDERA 1980, 22—23, tab. 3:2).

²¹ Řada nálezů samostatných lebek pochází z Maďarska; např. na pohřebišti v Zengövárkony se objevily lebky uložené do jiných hrobů (srov. též lebku dívky uloženou v hrobě mladého muže v Bisamberg-Parking v Dolním Rakousku: RUTTKAY 1984, 229), stejně jako jsou odtud známy sídlištní jámy s lidskými lebkami (DOMHAY 1960, passim); nálezy lidských krání v sídlištních jámách jsou známy také z areálu MMK (Oslavany-„Luže“: KNIES 1896, 66; Blučina-„Cezavy“: ONDRÁČEK—PODBORSKÝ 1954; TIHELKA 1956a; 1956b; Dobšice: GEISLER—KOVARNIK 1983, 74—75); podobné případy uvádí E. RUTTKAYOVÁ (1984, 228) také z Dolního Rakouska. Hromadné pohřby lebek jsou pak známy z oblasti MOG z Poigen a Bisamberg-Hochfeld, kde se počítá s násilnou smrtí alespoň části pohřbených jedinců (RUTTKAY 1984, 229). Velmi průkazné jsou posléze pohřby dětských lebek z komitátu Tolna v Maďarsku, které zveřejnil I. ZALAI—GAÁL (1984b, 37—42). — Uvedené doklady svědčí o jistých manipulacích s lidskými lebkami (srov. též objekty č. 151 a 159 v Těšeticích-Kyjovicích); může však jít často jen o prosté uchování lebek předků v obydlí (RUTTKAY, l. c.): ne každý jednotlivý nález izolované lidské lebky je dokladem obětí.

Výskyt předmětů zvláštního (kultovního) rázu (např. figurální plastiky, antropomorfních a zoomorfních nádob, modelů předmětů apod.), by mohl být dalším signálem sakrální funkce rondelů. Takové předměty se tu však — s výjimkou figurální plastiky — zatím nenacházejí; problém možnosti dochování takových předmětů je navíc komplikován stavem dosavadního výzkumu rondelů, který velké možnosti neskýtá. V areálech kruhů západolengyelské větve se pravidelně objevuje pouze plastika: v této oblasti je ovšem dominantním jevem ideového života vůbec. Ve vnitřním areálu rondelu v Těšeticích-Kyjovicích se podařilo statisticky prokázat 3,5X větší koncentraci lidských i zvířecích figurek ve srovnání s ostatní prokopanou plochou (PODBORSKÝ 1985, 29). Lidské sošky se našly také v Bulharech (op. cit. 41, tab. 17:2), Křepicích (op. cit. 48, tab. 7), v Sé (KÁROLYI 1982; 1984), v Kamegg (MAURER 1982a, 73, 79n., obr. 25—27), v některých případech snad za okolností, které lze označit za zvláštní (Bulhary, Kamegg), nebo v provedení, jež samo o sobě se vymyká běžnému standardu plastiky (Křepice). Z ostatních typů „kultovních“ předmětů přicházejí v úvahu ponejvíce ještě antropomorfní nádoby: ve Svodíně se našly v hrobech kolem rondelu; na ostatních lokalitách (Těšetice-Kyjovice, Vedrovice, Nitrianský Hrádok) není vztah fragmentů antropomorfních nádob k rondelům jistý. Z rondelů na území lidu s vypíchanou keramikou a v oblasti oberlauterbašské skupiny dosud nálezy tohoto druhu hlášeny nejsou vůbec.

Pokud jde o sakrální depozita — zatím pouze v Kamegg se v jámě č. 20 našel depot keramiky (TRNKA 1986 — bez bližších údajů); nic srovnatelného z ostatních kruhů dosud uvést nelze. Stejně tak náznaky určitých rituálních manipulací jsou dosud velmi hypotetické. Pomíne-li přinášení lidských a zvířecích obětí, které jsou pravděpodobné, přichází v úvahu snad ještě rituální rozbíjení plastik (PODBORSKÝ 1985, 26, 160n.), případně záměrné poškozování idolů (odříznutí paže figurky z Kamegg (MAURER 1982a, 79, obr. 25—27) a snad i rituální mletí obilí.

Otázku rituálního mletí obilí v pravěku analyzoval v archeologické literatuře J. MAKAY (1978b); tento úkon spojuje s obětováním prvního zrna bohyni úrody a země a předpokládá, že probíhal jak ve zvláštních svatyních (srov. např. „chrám Démétrý“ v areálu tripylské lokality Sabatinovka II: MOVŠA 1971, 204; PODBORSKÝ 1985, 155), tak pod širým nebem. Drtidla použitá k rituálnímu mletí nebyla již dále používána k profánním účelům, nýbrž ukládala se ve svatyních, příp. vhažovala do obětních jam jako sakrální depozita apod.; najdou se proto často rozbítá, některá nesou i stopy červené barvy. Nálezy lidských skeletů nebo jejich částí v jámách vedle drtidel obilí (Traian, Cviklovcy) ukazují podle J. MAKAYE na to, že spolu s rituálním mletím snad byly přinášeny i lidské oběti.

V té souvislosti je třeba připomenout nálezy zlomků kamenných zrnotěrek v destrukci kamení v příkopu u jižního vchodu do rondelu v Těšeticích-Kyjovicích. Na některých z nich se také objevily stopy červené barvy. Jejich souvislost s kamennou destrukcí, kterou jsem výše interpretoval s některými výhradami jako součást vstupního zařízení, případně součást jisté nadpovrchové konstrukce, je s myšlenkou ri-

tuálního mletí obilí v rozporu jen zdánlivě: jedno mohlo souviset s druhým a skutečný smysl původního zařízení s kamennou konstrukcí archeologické rekonstrukci nenávratně uniká.

4.4.3 ASTRONOMICKÁ ORIENTACE RONDELŮ

Západoevropským megalitům se odedávna přisuzoval mj. také astronomický význam. Pokud jde o menhiry poukazovalo se na fakt, že hroty některých monolitů jsou jakoby přizpůsobeny k zachycování slunečních paprsků a k jejich fixaci pomocí vrženého stínu; do nejnovější doby jich také venkované často využívali k hrubému odhadu poledne (NIEL 1977, 59). Funkce menhirů jako slunečních hodin ovšem nebyla obecná, ani jediná. Astronomický význam měly nesporně také aleje menhirů (např. Carnac), orientované podle významných nebeských těles a plnicí také funkci jednoduchých observatoří. Objevil se i názor, že některé soliterní menhiry mohou být jakýmsi bleskosvody, neboť stojí na místech častých bouří a jsou opravdu mnohdy úderem blesku poznamenány, zvláště na hrotu. Obrovský granitový menhir v Locmariaquer ve francouzské Bretani (pův. délka asi 23 m, nadzemní výška nejméně 18 m, váha asi 350 000 kilogramů) byl bleskem dokonce s velkou pravděpodobností zničen: od roku 1880 se tradují zprávy o četných úderech blesku do tohoto „krále“ menhirů, ba i o otřesech půdy v jeho okolí (NIEL 1977, 50—51).

Daleko větší význam se v oblasti paleoastronomie záhy připisoval kamenným kruhům. Již sir RITCHIE, jeden z prvních seriózních badatelů anglických kromlechů, je považoval za pozorovatelné nebeských těles a lidová shromaždiště (DEVIOR 1909; SCHUCHHARDT 1910, 322). V nové době se věnovala astronomické funkci západoevropských henge mimořádná badatelská péče, zvláště ze strany britských badatelů (ATKINSON 1959; HEGGIE 1972; BAITY 1973; HOYLE 1973; BURL 1976), vrcholící zřejmě dílem A. THOMA (THOM 1966; 1967; THOM—THOM 1980); ten prokázal nejen znalosti geometrie stavitelů kromlechů, ale i funkci objektů jako astronomických observatoří. Velká zásluha o rozluštění astronomické funkce Stonehenge Američanem G. S. HAWKINSEM byla již mnohokrát konstatována. G. S. HAWKINS (1973) prokázal zevrubnou analýzou hlavních azimutů Stonehenge na Měsíc a Slunce v jejich základních fázích, že tento monument plnil funkci přírodního kalendáře a byl současně zařízením, které umožňovalo předvídat i zatmění obou hlavních nebeských těles.

Znalosti o pravěké astronomii se poměrně brzy dostávaly i do střední Evropy a byly tu také aplikovány (MÜLLER 1970), u nás v nejnovější době zvláště v případě paleoastronomické stavby v Makotřasích (PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ 1985; PLESLOVÁ—ŠTIKOVÁ—MAREK—HORSKÝ 1980). Nápadná shoda střeoevropských neolitických rondelů s anglickými henge vedla přirozeně brzy také k úvahám o možné astronomické funkci vnitroeuropejských kruhů. Po Makotřasech byl záhy publikován předpoklad astronomické orientace pozdně lengyelské stavby č. 86 v Břežně u Loun (PLEINEROVÁ 1980, 51). I o těšetickém kruhu se začalo z tohoto

hlediska uvažovat, zvláště poté, kdy se podařilo přesně zeměpisně lokalizovat všechny 4 vstupy do objektu (PODBORSKÝ 1976a, 135; 1976b, 181; 1977, 21; 1979, 24; 1982, 23).

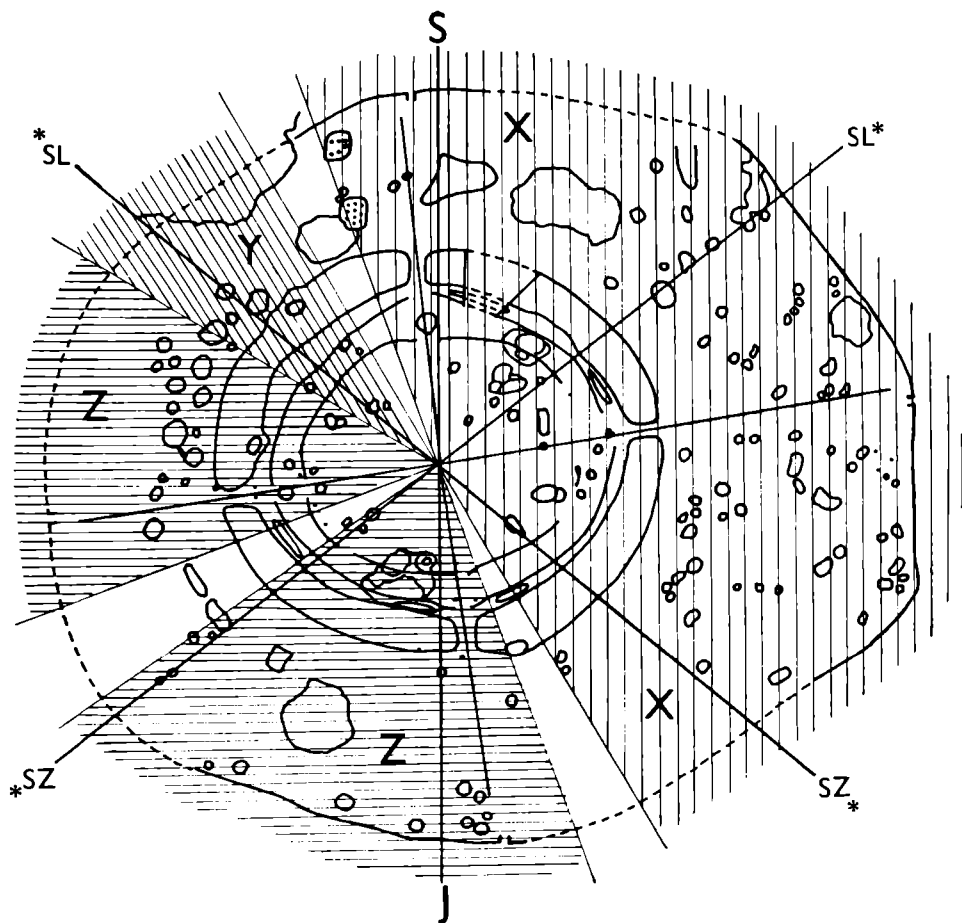
Z odborného hlediska se otázkou astronomického významu těšetickeho kruhu zabýval Z. WEBER (1985; 1986). Obecně pak všechny v potřebné míře dokumentované středoevropské kruhy z paleoastronomického hlediska předběžně zhodnotil Z. HORSKÝ (1986).

Z. WEBER vychází ze zjištění, že místo zvolené pro těšetickeý objekt poskytuje všestranně velmi dobré podmínky pro pozorování východů různých nebeských těles v průběhu celého roku; sledovat západy bylo již z tohoto místa obtížnější; v letním období to bylo omezené a v zimním období velmi omezené (1985, 32). Analýzou viditelnosti z geometrického středu rondelu došel Z. WEBER ke zjištění, že toto místo poskytuje velmi dobrý výhled v rozsahu azimutů 160° – 330° ,²² o něco horší výhled v rozsahu azimutů 120° – 150° a špatný výhled v rozsahu azimutů 340° až 360° , 0° – 55° a 70° – 120° , s výjimkou „výhledového okna“ v rozsahu asi 60° – 70° (obr. 174).

Z. WEBER dále vypočítal azimuty východu a západu hlavních nebeských těles, a to s ohledem na všechny fyzikálně astronomické aspekty studia; tyto azimuty zakreslil do plánu (1985, 33, 35, obr. 6; 1986, 318n., obr. 5). Azimuty letního slunovratu činí $231,76^{\circ}$ (východ) a $128,47$ stupňů (západ), azimuty zimního slunovratu $308,89^{\circ}$ (východ) a $49,88^{\circ}$ (západ). Vyneseme-li tyto přímky do plánu rondelu zjistíme, že jejich směry se nekryjí se směry vstupů do kruhu, ani s jinými výraznými jevy uvnitř objektu. Poloha objektu č. 79 se zdá být podle Z. WEBERA (1985, 35; 1986, 318) zapojena do pozorovací soustavy, průkazné to však není. Významnější by mohlo být spíše přerušení nejvnitřnější palisády v jihozápadním segmentu a v severovýchodním segmentu, ve směru východu Slunce v době letního slunovratu: právě v uvedeném směru je položeno několik objektů vně i uvnitř kruhu, a to se nezdá být náhodné. Negativně se i v tomto případě projevuje pouze residuální stav vnitřního prostoru rondelu: případné nadzemní dřevěné objekty lehčí konstrukce (pozorovatelný) archeologickou stopu nezanechaly. I tak je pravděpodobné, že východ Slunce v době letního (s výhradou i v době zimního) slunovratu mohli uživatelé těšetickeho rondelu spolehlivě pozorovat. Podobně s vysokou pravděpodobností mohli zjišťovat zejména východy Měsíce.

Vzhledem k velkému jasů hlavních nebeských těles je jejich pozorování pouhým okem z vhodného stanoviště bez problémů. Účelová zařízení, jakým rondely snad skutečně byly, mohlo tato pozorování velmi usnadnit a zpřesnit až na úroveň nejjednoduššího přírodního kalendáře. U většiny kruhů to asi nebyly hlavní vstupy, které fixovaly směry paprsků slunce v době slunovratů (Z. HORSKÝ, 1986, 86, takovou možnost připouští jen v krajním případě), nýbrž jiná zdánlivě podružnější za-

²² Z. WEBER (1985, 31; 1986, 317) měří astronomické azimuty od J ve směru hodinových ručiček. Z. HORSKÝ (1986, 84) měří azimuty od S, přičemž odchylka ve směru hodinových ručiček má kladnou hodnotu, v protisměru hodnotu zápornou. — Hodnoty azimutů v pojetí jednotlivých badatelů ponechávám v původní verzi; z kontextu členář snadno pozná, v jakém smyslu je ten který azimut použit.

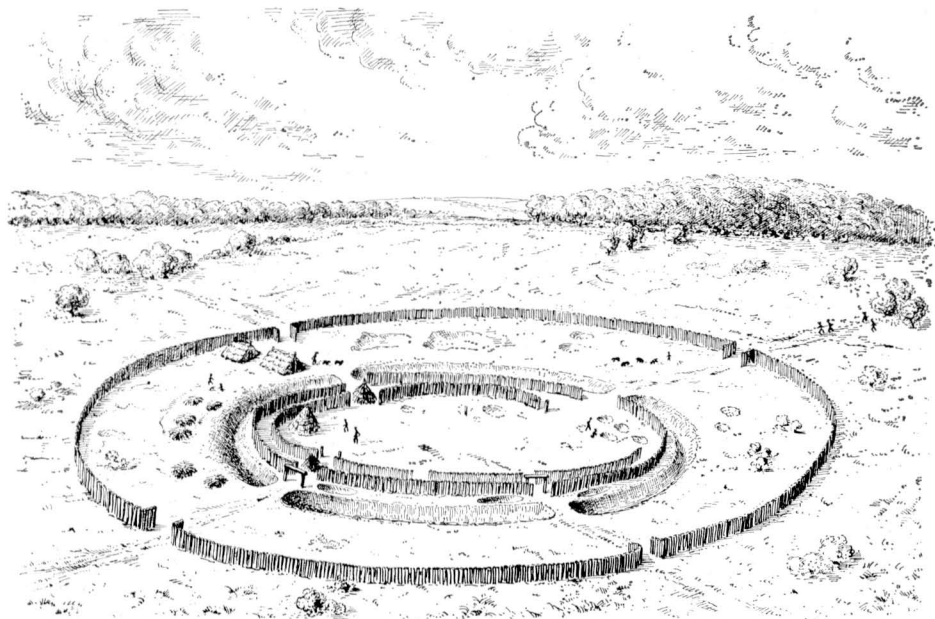
Obr. 174. Schéma výhledových spekter z těšetického rondelu. (Podle Z. Webera 1985)

řízení. V případě těšetického kruhu to mohla být právě nejvnitřnější palisáda, jejíž ukončení v severovýchodním segmentu a mezera v jihozápadním segmentu naznačují funkci „průzorů“ paprsků vycházejícího Slunce v době letního slunovratu. Sluneční paprsky by do předpokládaných „průzorů“ zasvitly i v případě existence hliněného násypu vně příkopu, a i přesto, že první palisádový plot je v uvedených směrech nepřerušen. Celou situaci ukazuje rekonstrukce na obr. 175.

S astronomickou funkcí rondelů patrně souvisí i rozložení 4 hlavních vstupů do ohrazených areálů. Již sama skutečnost, že vchody bývají obráceny k hlavním světovým stranám, je dost výmluvná. Z. HORSKÝ došel na základě vyhodnocení azimutů hlavních vstupů vybraných objektů k závěru, že projektanti rondelů měli alespoň základní představu o světových stranách a vstupy do kruhů podle nich orientovali (1986, 96). Zkoumal z hlediska zeměpisné polohy celkem 7 rondelů a poukázal na fakt, že 4 z nich (Bylany 4, Kothingeichendorf, Loche-

nice a Těšetice-Kyjovice) mají velmi podobné azimuty směrů spojujících vstupy a tudíž i podobné úhly intersekce obou základních spojnic vstupů. Směr S—J má v těchto případech záporný azimut²² v rozmezí okrouhle od -8° do -15° (HORSKÝ 1986, 84—85), tj. tento směr se od dnešního zeměpisného severu odchyluje o $8-15^\circ$ k západu. Protikladem je rondel z Bučan, jehož křížová „osa“ je posunuta ve směru pohybu hodinových ručiček, tj. azimut S—J má kladnou hodnotu. Situace objektů v Künzing-Unternberg a ve Svodíně pak je specifická.

V případě kruhu v Künzing-Unternberg lze severní (nedochovalou) bránu dnes již — na základě výzkumů J. PETRASCHÉ (1985; 1986) a jím zpřesněné dokumentace rondelu — vcelku spolehlivě rekonstruovat: směr spojující JJZ a SSV vstup má v každém případě kladný azimut

obr. 175. Pokus o rekonstrukci zástavby rondelu v Těšeticích-Kyjovicích (autor rekonstrukce S. Ševčík).

a odhadnutý úhel odchylky od dnešního severu ($\pm 37^\circ$) nemůže být zatížen velkou chybou (obr. 149:52).

Pokud jde o Svodín/ml. uvádí Z. HORSKÝ severojižní azimut vstupů v hodnotě 56° (chápáno patrně v kladném smyslu: HORSKÝ 1986, 85, tab. I). Tu však vyvstává dilema: azimut přesahující 45° by nutně změnil zeměpisný smysl vstupů; v pojetí $+56^\circ$ by z myšleného severního vstupu učinil vstup východní, v pojetí -56° naopak vstup západní. Na publikovaném plánu (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1986b, 179, obr. 1) lze ostatně naměřit azimut -40° s tím, že za severní vstup bude považován ten, který má k dnešnímu severu nejbližší, tedy ona brána s částečně prozkoumanými

křídly vnitřního příkopu (obr. 150:21). Přiřazuji tedy velkorondel ze Svodína/ml. mezi prvou (větší) skupinu kruhů se zápornou (v tomto případě extrémní) hodnotou severojižního azimutu.

Dnes je možno porovnat metodou Z. HORSKÉHO již 11 rondelů: přibyly 3 solidně magnetometricky dokumentované objekty z jižní Moravy (Němčičky, Rašovice, Vedrovice) a použít lze i rondel z Friebritz, kde severojižní spojnice vstupů je fixována dostatečně přesně. V tomto souboru se lokality zřetelně dělí na 2 skupiny: na početnější skupinu kruhů se záporným severojižním azimutem (Bylany 4, Friebritz, Kothingeichendorf, Lochenice, Rašovice, Svodín, Těšetice-Kyjovice a Vedrovice) a na méně početnou skupinu s kladným severojižním azimutem (Bučany, Künzing-Unternberg a Němčičky).

Přehled geografické orientace rondelů

Lokalita	Azimut		Úhel intersekce spojnic vchodů
	S—J	V—Z	
Bučany	+21,8°	+114,0°	92,2°
Bylany 4	−9,5°	+88,0°	97,5°
Friebritz	−11,0°	—	—
Kothingeichendorf	−12,0°	+86,9°	98,9°
Künzing-Unternberg	+37,0°?	+123,0°?	—
Lochenice	−14,8°	+79,2°	94,0°
Němčičky	+11,5°	+98,0°	86,5°
Rašovice	−22,0°	+73,0°	95,0°
Svodín/ml.	−40,0°?	—	—
Těšetice-Kyjovice	−9,9°	+79,9°	89,8°
Vedrovice	−9,0°	+83,0°	92,0°
[Altheim	−43,0°	—	—]
[Galgenberg	−21,0°	+78,0°	99,0°]

Azimuty první skupiny kolísají v rozmezí $-9,0^\circ$ až $-14,8^\circ$; extrémní hodnota severojižního azimutu rašovického kruhu (-22°) může být poněkud deformována existencí dvou vstupů z jižního, resp. jihovýchodního směru; zcela extrémní hodnota azimutu svodínského rondelu (cca -40°) je snad vysvětlitelná jinak (viz dále).

Azimuty druhé skupiny rondelů se pohybují v rozmezí $+11,5^\circ$ až $+cca\ 37^\circ$. Hodnoty azimutů kruhů v Bučanech a v Němčičkách jsou vcelku v relacích k hodnotám záporných azimutů první skupiny lokalit. Extrémně velká hodnota severojižního azimutu objektu v Künzing-Unternberg ($+cca\ 37^\circ$) je anomální a funkčně srovnává tento kruh s velkorondelem ze Svodína; P. M. BAYERLEIN v této souvislosti věcně poznamenal, že rondel v Künzing-Unternberg se řídí více terénem než světovými stranami (1985, 78). Avšak právě oba zmíněné rondely s extrémními hodnotami azimutů vstupů mohou mít v oblasti paleoastronomie výjimečné postavení.

Podle čeho určovali neolitici hlavní světové strany? Podle čeho projektovali směry vstupů do rondelů?

Předpokládejme, že v běžných případech, zvláště u větší skupiny rondelů s „normovanou“ zápornou odchylkou od dnešního severu, vyměřili severojižní směr skutečně podle tehdy pozorovatelného zeměpis-

ného severu; Z. WEBER (1985, 31; 1986, 317) v případě těšetického kruhu soudí, že stavba byla „plánovitě koncipována s fixním astronomickým zaměřením bran na světové strany“. Co tyto strany určovalo? Podle již citovaného autora simulovala zeměpisný sever v době vrcholného neolitu některá cirkumpolární hvězda, která plnila roli dnešní Polárky; podle Z. WEBERA (1985, 37) byla touto „Polárkou neolitu“ hvězda ze souhvězdí Draka (ϵ Dra $3,5^m$), která měla v polovině 5. tisíciletí př. n. l. rovníkové souřadnice $\alpha = 91,5^\circ$ a $\delta = 83,4^\circ$ — hvězda ELDSICH. Tato proměnná hvězda (měnící jas od $3,47^m$ do $3,53^m$) má oranžovou barvu, patří ke spektrální třídě K 2 III a nachází se ve vzdálenosti 102 světelných roků (PETTICH—KALMANČOK 1983, 178).

Jak nyní vyložit orientaci rondelů s kladnou hodnotou severojižního azimutu? Pokud chtěli stavitelé orientovat kruh tak, aby svit slunečních paprsků v době letního slunovratu zachytily přímo hlavní vstupy, pak by ve směru paprsků vycházejícího slunce v té době (kolem 21/6) musela být natočena buď severní nebo východní brána. Azimut východu Slunce o letním slunovratu pro lokalitu Těšetice-Kyjovice činil podle WEBEROVA pojetí (1985, 35; 1986, 318) $231,76^\circ$, tj. severní brána rondelu by musela být posunuta o $51,76^\circ$ na východ od zeměpisného severu, nebo naopak východní brána by musela být vychýlena o $38,24^\circ$ na sever od zeměpisného východu; tak tomu však není. Takovému stavu se svými extrémními severojižními azimuty nejvíce blíží rondely v Künzing-Unternberg (+ cca 37°) a ve Svodíně/ml. (—cca 40°). V obou případech nevyklučuje Z. HORSKÝ orientaci kruhů branami na východ či západ Slunce (1986, 86). Je tudíž možné, že v obou těchto případech byli uživatelé schopni určit dobu slunovratů přímo zásvitem paprsků do hlavních bran rondelů.

Interpretace kruhů z Bučan a Němčiček, u nichž je kladný severojižní azimut poměrně malý (+ $21,8^\circ$ a + $11,5^\circ$), je obtížná. Přímou orientaci vstupů na letní slunovrat nemají a také jejich orientace k severu podle „Polárky neolitu“ zde asi uplatněna není. Buď je tedy jejich směřování výsledkem „chyby“ projektantů, nebo vyjadřuje jiné, dosud nerozšířované astronomické či geografické vztahy.

Není totiž vůbec jisté, že středoevropské rodely byly projektovány na určování slunovratů. Data slunovratů (21/6 a 21/12) ostatně nejsou pro zemědělce žádným apelvativem. Daleko významnější pro něj asi bylo určení termínu nastupujícího jara, např. jarní rovnodennosti (tj. doby vhodné pro zahájení jarních polních prací) a podzimní rovnodennosti (tj. doby podzimní setby a přípravy přírody k zimnímu odpočinku). Anglickými specialisty bylo např. prokázáno, že kruh v Brodgar na Orknejských ostrovech je konstruován na zjišťování východu Slunce kolem 1. března a 10. října dnešního kalendáře (srov. sub 4.1.7); stejné datum byl schopen určit i Stonehenge. V té souvislosti je snad možno připomenout i raně eneolitickou stavbu č. 86 z Března u Loun, jejíž delší osa je orientována na význačný terénní bod na východním obzoru (Blšanský vrch, kóta 293: PLEINEROVÁ 1980, 51); jak zjistil Z. HORSKÝ (in: PLEINEROVÁ 1980, 60) v dané době a zeměpisné šířce vycházelo slunce právě nad Blšanským vrchem na přelomu února a března a v polovině října.

Znovu se tu tedy objevuje datum konce zimy a počátku jara, pro staré zemědělce určitě velmi významné.

Pokud jde o těšetický rondel, východ Slunce v době rovnodennosti (21/3 a 23/9) odpovídá vcelku přesně orientaci východní brány: v tomto termínu činí teoretický azimut východu Slunce $+76,7^\circ$; východní vstup těšetického kruhu svírá úhel $+79,9^\circ$ (srov. výše). Vcelku obdobné je to u většiny kruhů s „normovaným“ záporným severojižním azimutem.

Z dosavadních předběžných paleoastronomických analýz vyplývá tedy závěr, že přímou kalendářní funkci střeoevropských rondelů nelze vyloučit; lze ji naopak s velkou pravděpodobností předpokládat. Je to ostatně přirozené: jestliže již paleolitický lovec byl puzen ke sledování lunárních cyklů a vytvořil si pro jejich registraci potřebné záznamy, jak ukázali A. MARSCHACK a B. A. FROLOV (citov. podle SVOBODY 1986, 23n.), pak tím spíše asi neolitický zemědělec, vázaný s přírodou ekonomickými souvislostmi daleko racionálněji než lovec, pozorování pohybů nebeských těles rozvíjel a jejich periodické pohyby registroval. Díky dokonalejším technickým možnostem si pak mohl dovolit zbudovat pro kalendářní účely již i poměrně architektonicky náročné stavby.

Při letním srovnání střeoevropských rondelů s britskými henge vycházejí najevo některé shody v orientaci vstupů. Nejvýznamnější je v tomto směru objekt v Avebury: azimuty jeho vchodů se velmi blíží své skupině střeoevropských rondelů se zápornou hodnotou odchylky severní brány; shoda s rondelem v Rašovicích na Moravě je až nápadná ($-21^\circ : -22^\circ$). Z ostatních henge má ještě únosně podobnou orientaci kruh z Arbor Low (-31°), který však má — jako většina anglických henge — pouze dva vstupy. Poměrně malý záporný severojižní azimut (rekonstruovaný na základě teoretické intersekcce — cca -10°) by vykazovaly oba kruhy z Llandegai, kde však byl realizován pouze Z—V směr; o něco větší teoretický azimut (cca -20°) má kruh z Arminghall s jediným (JZ) vstupem. Větší záporná hodnota severojižního azimutu kruhu z Brodgar (-54°) dává možnost určitého srovnání s rondelem v Künzing-Unternberg, ale kruh z Brodgar byl zařízen spíše na určování začátku měsíce března (srov. výše). Poměrně malý kladný azimut ($+26^\circ$) má dřevěný Woodhenge, který tím spadá do těžko interpretovatelné druhé skupiny střeoevropských rondelů s malou kladnou odchylkou od severojižního směru (Bučany, Němčičky). Stonehege se svým hlavním vchodem, prodlouženým »avenue« s monolitem Heel-Stone na začátku, a orientovaným k SV (azimut $+51^\circ$), je zcela jasně projektován na zachycení slunečního svitu o letním slunovratu; azimut letního slunovratu, vypočítaný Z. WEBEREM pro těšetický rondel ($+51,76^\circ$), je s orientací Stonehenge až nápadně shodný.

Astronomickou funkci alespoň architektonicky vyspělých britských kromlechů („Knowlton Circles“ podle J. R. MODDERMANA, 1984, 349) lze dnes mít za prokázanou. Pro konec neolitu a starší dobu bronzovou, rámcově pro 3./2. tisíciletí př. n. l., lze ostatně obecně ve Starém světě doložit zvýšený zájem o registraci základních kalendářních dat pomocí jakýchkoli „observatoří“. Vedle legendárního Stonehenge to dokládá na

Lokalita	Azimut		Počet vstupů	Rekonstruovaný úhel intersekcce
	S—J	V—Z		
Avebury	-21°	+70°	4	91°
Overton Hill/ml.	-60°	—	0	—
Durrington-Walls	-42°	[+48°]	2	[90°]
Woodhenge	+26°	—	1	—
Stonehenge	+51°	+178°	2	127°
Stennis-Brodgar	-54°	[+36°]	2	[90°]
Arbor Low	-31°	[+59°]	2	[90°]
Arminghall	[-24°]	-114°	1	[90°]
Llandegai 1	[-12°]	-102°	1	[90°]
Llandegai 2	[-12°]	-102°	2	[90°]
Mayburgh	—	+80°	1	—

opačném konci Starého kontinentu např. skalní plošina Mecamor v horách Malého Kavkazu v Arménii, sestávající z několika plošin a vyba-vená množstvím vyrytých značek — pomůcek k pozorování nebeských těles, zvláště hvězdy Sírius (KŠICA 1984, 290n., obr. na str. 290 dole; 1987). Stonehenge a Mecamor, jejichž počátky shodně sahají do 3. tisíciletí př. n. l., jsou patrně nejznámějšími paleoastronomickými zařízeními Evropy, jejichž funkce se ovšem plně rozvíjela ještě v době bronzové (KŠICA 1987). Se zájmem člověka o pozorování nebeských těles nepochybně souvisí i maximální rozvoj astrálních kultů, především slunečního kultu v době bronzové. Vnější a patrně i funkční podobnost Stonehenge a ostatních megalitických kruhů se středoevropskými rondely je třeba mít za velmi pravděpodobnou.

4.4.4 Funkce rondelů ve společenskoekonomickém mechanismu neolitu

V době teprve se rozvíjejících terénních výzkumů rondelů lze podat nanejvýše jen hypotetický nástin funkce těchto objektů ve společenskoekonomickém mechanismu neolitu; závěry z dosud jediného komplexně odhaleného objektu (Těšetice-Kyjovice), u něhož navíc zatím není přesně postižitelný vztah k obytné části osady, nelze zobecňovat. Využije-li se však dostupných, byť útržkovitých informací z výkopů dalších rondelů a konfrontace názorů řady specialistů, kteří se k problému vyslovili, lze k určité konstrukci dojít.

Z dosavadního analytického přehledu vyplynulo, že rondely vytvářejí zvláštní „posvátné okrsky“ v některých osadách (otázka soliterních rondelů není vyjasněna) a že jim lze připsat vzájemně propojené funkce sociální, informační a sakrální. Pod pojmem sociální si lze představit zejména funkce shromažďovací, řídicí, správní, případně i distribuční; existence občinných obilních jam (Těšetice-Kyjovice; srov. též zjištění 8 sil v osadě mimo rondel v Künzing-Unternberg) je předložena k diskusi a k dalšímu sledování (PODBORSKÝ 1977, 21; 1979, 23). Informační (kalendářní) význam kruhů by pak byl s uvedenými sociálními funkcemi v přímé souvislosti. Funkce sakrální je přirozeným důsledkem prvobytného způsobu života, v němž se reálné potřeby člověka, jeho úsilí i nové

formy myšlení halily do roucha věrských představ. V našem případě lze usuzovat na cyklické ústřední kultovní obřady, spojené s uctíváním vegetativních sil přírody, event. s obecným mateřským božstvem přírodních sil.

Výstavba rondelů souvisela s upevňováním společenské organizovanosti a všeobecnými inovacemi v době nástupu lengyelské civilizace ve středním Podunají. Autor nesdílí přespříliš optimistické mínění, že rondely jsou pravidelnou součástí sídlišť; tyto jedinečné objekty stály zřejmě pouze ve střediskových osadách, v mateřských centrech odštěpivších se „dceřinných“ občin. V důsledku vzrůstu populace vytvářely tyto nové jednotky v širším okolí původní osady oragnizačně vyšší, nadrodové jednotky — klany (?). Taková struktura se zřejmě vytvářela na samém počátku lengyelské kultury, na jižní Moravě záhy po příchodu nových rodů s progresivní mladoneolitickou civilizací. Žilo-li v mateřské osadě původně 200—300 lidí a oddělivší se jednotky čítaly cca 100—150 duší, pak za ideálních podmínek mohl klan dosáhnout záhy až 800—1 000 lidí. Vazby pokrevní zpřízněnosti a společné normy společenského (především náboženského) vědomí inspirovaly jednotnou správu těchto vyšších rodových struktur. Tato správa vycházela zřejmě z původních mateřských, nyní střediskových osad. Rondelová architektura sloužila bezprostředně praktické stránce předpokládaných správních, řídicích a religiálních aktivit a plnila i tmelící funkce větších lidských kolektivů.